

LIETUVOS KARIUOMENĖS TANKAI IR JŲ VAIDMUO VALSTYBĖS GYNYBOS PLANUOSE XX A. 4-AJAME DEŠIMTMETYJE

Šarūnas Volungevičius
Vytauto Didžiojo universitetas

IŽANGA

Karo istorijoje Pirmasis pasaulinis karas įamžintas visų pirma dėl beprecedenčio destruktivumo ir milžiniško aukų skaičiaus. Tačiau dar viena ryški šio konflikto ypatybė yra ta, kad jo metu pirmą kartą karybos istorijoje buvo panaudoti ginklai, kurie nuo to laiko ne tik įtvirtino savo nepamainomą vaidmenį karybos teorijoje ir praktikoje, bet ir šiandien, praėjus beveik šimtmečiui nuo šio karo pabaigos, yra vienas iš valstybės karinės galios simbolių ir svarbiausių sudedamųjų dalių. Vieni ryškiausių šių ginklų pavyzdžių yra tankai, pirmą kartą pasirodę šiaurės rytų Prancūzijos mūšio lauke 1916 m. rugsėjį.

Po beveik dvejų metų Pirmojo pasaulinio karo pabaiga sudarė sąlygas atgimti Lietuvos valstybei ir vienam svarbiausių jos suverenumo ir nepriklausomybės garantų – kariuomenei. Pirmieji Lietuvos Respublikos gyvavimo metai buvo pažymėti nenutrūkstamų kovų dėl Nepriklausomybės su išorės priešais, kėlusiais mirtiną grėsmę valstybės egzistencijai. Lietuvos kariuomenė suvaidino lemiamą vaidmenį apginant šalies nepriklausomybę ir tuo būdu patvirtino savo nenutrūkstamo stiprinimo ir vystymo būtinybę, kad valstybė galėtų būti apginta ir ateityje. Nepriklausomybės kovų metu Lietuva dar neturėjo savo tankų, tačiau šių palyginti naujų kovos mašinų neginčijamai reikšmingas vaidmuo Pirmajame pasauliniame kare lėmė, kad ir tuometė Lietuvos karinė vadovybė suprato jų svarbą mūšio lauke ir siekiant sukurti modernias ir stiprias ginkluotąsias pajėgas.

Nuo pat pradžių, kai tik atsirado Lietuvos kariuomenės arsenale, tankai tapo išskirtine sausumos pajėgų dalimi. Pirmosios Lietuvos Respublikos sausumos pajėgų palyginti ribotos mechanizacijos ir motorizacijos kontekste tankai buvo ypatingi karo technikos vienetai ne tik dėl iškir-

tinės konstrukcijos, bet ir vaidmens, kuris buvo jiems numatytas galimų karo veiksmų atveju. Kaip ir pagrindinėms Lietuvos kariuomenės ginklo rūšims, tankams, atsižvelgiant į jų konstrukcijos ir ginkluotės ypatybes, iš anksto buvo numatytos specifinės kovinės užduotys, jų vykdymo būdai ir taktika. Tankų, kurie buvo gana brangi karo technika, Lietuvos kariuomenė negalėjo daug turėti. Nepaisant to, jie buvo suvokiami ne tik kaip kone būtinas modernių sausumos pajėgų elementas, bet ir visų pirma kaip svarbus pagrindinių manevrinių dalinių paramos ginklas, jų kovinės galios daugiklis. Atsižvelgiant į tankams numatytą vaidmenį kovos lauke, esminiu tapo šių šarvuotųjų kovos mašinų kovinės vertės, suformuotos kelių tarpusavyje susijusių veiksmų, klausimas.

Pastaraisiais metais galima pastebėti išaugusį tyrėjų susidomėjimą ir su tuo susijusius darbus apie pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenės ginkluotųjų pajėgų rūšis, dalinius ir pasirinktus technikos vienetus¹. Nors Lietuvos kariuomenės tankai jau yra sulaukę istorikų dėmesio, ši tema dar toli gražu nėra visiškai ištirta, ypač jei kalbėtume apie šių kovos mašinų kovinę vertę, vietą ir vaidmenį, taip pat kovos veiksmus galimose karinėse operacijose.

Visų pirma norėtusi paminėti dar 1939 m. pasirodžiusį veikalą, skirtą visų tarpukario Lietuvos kariuomenės karo technikos dalinių ligtolinei istorijai, kuriame žinių apie tankus pateikta vis dėlto mažai: palyginti trumpai aprašoma, kaip jie buvo įsigyti ir įtraukti į kariuomenės sudėtį, tačiau gana išsamiai – kaip vyko šarvuotųjų pajėgų (taip pat ir tankų) padalinių karių mokymas². Šis leidinys išsiskiria ir išsamia bibliografija, kurioje, be kita ko, galima rasti nuorodas į visus iki to laikotarpio tarpukario Lietuvos karinėje spaudoje pasirodžiusius straipsnius, skirtus šar-

¹ G. Surgailis, *Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas*, Vilnius, 2011, 305 p.; G. Surgailis, *Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas*, Vilnius, 2013, 192 p.; G. Surgailis, *Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulkas*, Vilnius, 2014, 292 p.; G. Surgailis, *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*, Vilnius, 2016, 277 p.; V. Grigoraitis, Lietuvos kariuomenės technika: sunkvežimiai, *Karo archyvas*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 151–182; V. Edvinas, Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė 1935–1940 m., *Karo archyvas*, t. 25, Vilnius, 2010, p. 214–248; V. Jokubauskas, E. Papečys, Lietuvos kariuomenės artilerijos pabūklai 1919–1940 m., *Karo archyvas*, t. 27, Vilnius, 2012, p. 163–231; V. Jokubauskas, Lietuvos kariuomenės kavalerija tarpukariu: reguliarieji pulkai, šauliai dragūnai ir teritorinių dragūnų tarnyba, *Karo archyvas*, t. 30, Vilnius, 2015, p. 238–288.

² *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*, Kaunas, 1939, 423 p.

vuotųjų pajėgų temai. Taip pat reikėtų paminėti Vytenio Statkaus gerai žinomą veikalą apie Lietuvos Respublikos ginkluotąsias pajėgas, kuriame tankams, tiesa, nėra skiriama daug dėmesio, tik glaustai apibūdinami jų įsigijimo procesai, techniniai duomenys ir kiti smulkūs faktai³.

Išsamiaame Vido Grigoraičio veikalė apie tarpukario Lietuvos kariuomenės techniką daugiausia dėmesio skiriama tankų įsigijimo planams, procesams, kiekvieno atskiro šių kovos mašinų modelio techninėms charakteristikoms ir tarnybos istorijai⁴.

Doc. dr. Vytautas Lesčius savo plačiame straipsnyje apie paskutinių devejų pirmosios Lietuvos Respublikos gyvavimo metų kariuomenės organizacijos, dislokacijos ir ginkluotės pokyčius taip pat aptarė šio laikotarpio Šarvuočių rinktinės ir ją sudariusių tankų padalinių veiklą, organizaciją, sudėtį ir pajėgumą⁵.

Savo išsamiuose darbuose apie tarpukario Lietuvos kariuomenės ir valstybės karinę galią, karinę doktriną dr. Vytautas Jokubauskas taip pat palietė tankų temą, ne tik aptardamas jų įsigijimo istoriją, bet ir, svarbiausia, atkreipdamas dėmesį į tankų vaidmenį kovos lauke bei jų pajėgų plėtros planus⁶.

Dr. Andriejaus Stolarovo ir Arvydo Pociūno albumas apie pirmosios Lietuvos Respublikos kariuomenės tankus yra ne tik naujausias indėlis į šios tematikos istoriografiją, bet ir bene pirmasis išskirtinai minėto laikotarpio Lietuvos ginkluotųjų pajėgų tankų istoriją nagrinėjantis veikalas⁷. Jame detalčiai pristatoma Lietuvos kariuomenės tankų junginių struktūra, sudėtis, sausumos pajėgų turėtų ir planuotų įsigyti tankų konstrukcija, taip pat atkreipiamas dėmesys į kariuomenėje organizuotą su tankais susijusį kovinį rengimą, kovos mašinų ir jų dalinių karių likimus po pirmosios Lietuvos sovietinės okupacijos. Be to, ši leidinių praturtina itin gau-

³ V. Statkus, *Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m.*, Chicago, 1986, 1040 p.

⁴ V. Grigoraitis, *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940*, Vilnius, 2009, 271 p.

⁵ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m., *Karo archyvas*, t. 24, Vilnius, 2009, p. 116–205.

⁶ V. Jokubauskas, „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejis, Klaipėda, 2014, 587 p.; V. Jokubauskas, Karinė doktrina: tarpukario Lietuvos kariuomenės atvejis (1923–1940 m.), *Karo archyvas*, t. 29, Vilnius, 2014, p. 120–188.

⁷ A. Pociūnas, A. Stolarovas, *Tankai Lietuvos kariuomenėje 1924–1940 m.*, Vilnius, 2015, 148 p.

sios iliustracijos – tarpukario Lietuvos kariuomenės tankų nuotraukos.

Vertingos informacijos suteikia ir Dalios Bukelevičiūtės išsami monografija apie dvišalius Lietuvos ir Čekoslovakijos santykius (įskaitant ir karinį bendradarbiavimą) 1918–1939 m., kadangi būtent su pastarosios valstybės karo pramonės sukurtais tankais Lietuvos kariuomenė siejo savo šarvuotųjų pajėgų modernizavimo planus 1937–1940 m.⁸

Šio darbo tikslas – ištirti Lietuvos kariuomenės tankų kovinius pajėgumus, šių karo technikos vienetų vietą ir vaidmenį galimuose kariniuose veiksmuose XX a. 4-ajame dešimtmetyje, kai Lietuvos šarvuotosios pajėgos išgyveno sparčiausią plėtros etapą. Straipsnyje siekiama išanalizuoti Lietuvos sausumos pajėgų sudėtyje buvusių tankų modelių konstrukcijos savybes ir jų techninės būklės kaitą, apibūdinti įvairius tankų įgulų ir padalinių mokymo ir kovinio rengimo aspektus ir problemas, išnagrinėti tankų panaudojimo vykdant kovos užduotis Lietuvos kariuomenėje teorinius pagrindus ir palyginti juos su per pratybas išryškėjusiais rezultatais, aptarti Lietuvos kariuomenės tankų pajėgų pageidautinos tolesnės plėtros planus.

Rengiant šį straipsnį daugiausia remtasi Lietuvos centriniam valstybės archyve (LCVA) saugomais dokumentais: fonde Nr. 509 sukaupta I pėstininkų diviziono, Nr. 538 – Gaižiūnų poligono štabo, Nr. 828 – Šarvuočių rinktinės, Nr. 929 – Kariuomenės štabo, Nr. 1364 – Karo technikos valdybos dokumentacija. Ne mažiau svarbūs tyrimui buvo ir publikuoti šaltiniai, tiksliau – trijų pagrindinių tarpukario Lietuvos kariuomenės statutų – Pėstininkų, Kavalerijos ir Artilerijos – antrosios dalys, reglamentavusios šių sausumos pajėgų rūšių kautynių veiksmus ir jų kovinį bendradarbiavimą su tankais⁹. Minėtų šaltinių informaciją papildė, neskaitant istoriografijos, straipsniai tarpukario karinėje periodinėje spaudoje – leidiniuose „Mūsų žinynas“, „Kardas“ ir „Karys“.

⁸ D. Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 metais*, Vilnius, 2010, 342 p.

⁹ *Pėstininkų statutas P-51, II dalis. Kautynės. 2 laida*, Kaunas, 1939, 460 p.; *Kavalerijos statutas K-51, II dalis. Kautynės*, Kaunas, 1938, 544 p.; *Artilerijos statutas A-51, II dalis. Kautynės*, Kaunas, 1937, 314 p.

1. LIETUVOS KARIUOMENĖS TANKŲ MODELIAI, ĮSIGIJIMO APLINKYBĖS, TECHNINĖS SAVYBĖS, EKSPLOATACIJA

1.1. Lengvieji tankai „Renault FT 17“

Kalbant apie tankų padalinių kovinius pajėgumus, pirmuoju iš juos lemiančių veiksnių galima įvardyti šios karo technikos technines savybes. Konkretaus modelio tanko konstrukcija iš esmės lemia, kaip ir kokioms kovinėms užduotims atlikti jis gali būti naudojamas. Tiesa, ne mažiau svarbus aspektas – šių kovos mašinų techninė priežiūra. Ši sritis nepaprastai svarbi, norint įvertinti realias, o ne nominalias tankų galimybes ir pasirengimą sklandžiai veikti ginkluotojo konflikto metu, kadangi dėl neišspręstų vienu ar kitų konstrukcijos dalių susidėvėjimo ar gedimo problemų jie tiesiog nebus pajėgūs dalyvauti karo veiksmuose. Tinkamam tankų, kaip ir visos kitos karo technikos, naudojimui tiek taikos, tiek karo metu didelę reikšmę turi jų personalo (karių) parengimo kokybė.

Tankų įsigijimo procesas Lietuvos kariuomenėje, nepaisant sunkios šalies ekonominės padėties ir ribotų biudžeto lėšų, prasidėjo jau po Nepriklausomybės kovų, 1923 m. Tankams pirkti buvo skirta 900 tūkst. auksinų. Neilgai trukus, Prancūzijoje buvo įsigyta dvylika tankų „Renault FT 17“. Šie pirmieji Lietuvos kariuomenės tankai buvo pagaminti 1917 m. ir jau naudoti Pirmajame pasauliniame kare¹⁰.

Lengvasis tankas „Renault FT 17“ svėrė 6,5 t, buvo 2,14 m aukščio, 1,74 m pločio ir 5 m ilgio (kartu su prie mašinos galo pritaikoma ir vietovės kliūtis įveikti padedančia atspara, be jos – 4,10 m), prošvaisa (tarpas tarp tanko apačios ir žemės) – 43 cm, vikšrų plotis – 34 cm. Keturių cilindrų 36 AG variklis padėdavo pasiekti didžiausią 8 km/val. greitį ir, nepapildžius degalų, nuvažiuoti 45–50 km. Skysčiu aušinamame variklyje, nuvažiaus 4 km, dėl perkaitimo grėsmės būtinai reikėjo keisti vandenį ir tai turėjo užtrukti apie 20 min. Degalų bake esančio benzino užtekdavo 10 val. „Renault FT 17“ galėjo įveikti 2 m pločio griovius, 75 cm gylio vandens kliūtis, 45° statumo įkalnes, 65 cm aukščio stačias sienes, nulaužti iki 25 cm storio medį. Tanko šarvų storis, priklausomai nuo vietos, įvairavo: horizonta-

¹⁰ V. Grigoraitis, *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.*, p. 103.

lių sienelių siekė 6 mm, vertikalių – nuo 8 iki 16 mm, bokštelis buvo apsaugotas 22,5 mm storio šarvų. Jo įgulą sudarė 2 žmonės – vairuotojas ir tanko vadas, jų vietos atitinkamai buvo tanko korpuso priekyje ir bokštelyje. Lietuvos kariuomenės tankai „Renault“ buvo ginkluoti sunkiaisiais „Maxim“ sistemos kulkosvaidžiais su 3000 šovinių koviniu komplektu, nors galėjo būti apginkluoti ir sunkesne ginkluote, pvz., 37 mm pabūklais¹¹.

Praėjus kiek daugiau nei dešimčiai metų, kai buvo įsigyta šių kovos mašinų, t. y. 1934 m., kelių kariuomenės dalinių ir padalinių vadai raportavo apie jau kone kritiškai prastą pirmųjų Lietuvos tankų techninę būklę¹². Pirmiausia čia tenka paminėti išsamų 1934 m. kovo mėn. tankų kuopos vado raportą savo tiesioginiam viršininkui, Šarvuočių rinktinės vadui, atskleidžiantį tuo metu jo vadovaujamam padaliniui įvairiose srityse kilusias problemas¹³. Pirmoji iš jų buvo tiesiogiai susijusi su technine tankų kovinio pajėgumo puse, t. y. pagrindine ginkluote – sunkiaisiais kulkosvaidžiais. Raporte nurodyta, kad visi 22 tankų kuopoje esantys kulkosvaidžiai, ypač jų vamzdžiai, dėl susidėvėjimo yra blogos būklės. Ši problema gerokai mažino ginklų taiklumą ir patikimumą, nes dėl to jie dažnai užsikirsdavo. Kaip pažymėjo kuopos vadas, net ir patyrusiems kulkosvaidininkams atitikti mokomųjų ir kautynių pratimų reikalavimus šaudant iš tokių ginklų yra beveik neįmanoma¹⁴.

Negana to, raporte taip pat minima keletas tankų konstrukcijos ir atskirų jos dalių problemų, kurios trukdė tinkamai atlikti taktikos pratimus per manevrus ir, be abejo, būtų itin neigiamai paveikusios tankų galimybes sėkmingai veikti ginkluoto konflikto atveju. Pirmą, jų seni ir susidėvėję mechanizmai dažnai gesdavo. Antroji problema, ypač kenkianti „Renault FT 17“ mobilumui, buvo itin blogas variklio aušinimas ir dėl to kylanti perkaitimo grėsmė. Dėl to ilgai trunkantį variklio aušinimo – vandens keitimo – procesą tekdavo pradėti pavažiavus vos 15–20 min.

¹¹ 1940 balandžio mėn. Lietuvos kariuomenės tankų duomenys, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 828, ap. 1, b. 141, l. 1; 1935-09-17 tanko „Reno“ duomenys, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 141, l. 2; „Reno“ lengvojo tanko aprašymas, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 141, l. 4; A. Pociūnas, A. Stolarovas, min. veik., p. 18–19.

¹² 1934-03-12 raportas Rinktinės vadui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 74, l. 26–27; 1934-09-21 raportas Karo technikos viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 74, l. 117.

¹³ 1934-03-12 raportas Rinktinės vadui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 74, l. 25–27.

¹⁴ Ten pat, l. 26.

Negana to, Lietuvos kariuomenės tankų radiatoriai ir benzino bakai rūdijo, užsiteršdavo ir prakiurdavo, rimta problema buvo per mažas jų greitis¹⁵. Kad ši nepaprastai bloga padėtis pasikeistų, kuopos vado nuomone, buvo būtina atlikti kapitalinį tankų remontą, nes iki tol nuolat atliekamas smulkus remontas nebuvo veiksmingas, bet brangus, tad su laiku jo kaina vis tiek būtų prilygusi arba net ir pranokusi kapitalinio remonto kainą¹⁶.

1934 m. rugsėjo mėn. raporte karo technikos viršininkui Šarvuočių rinktinės, kuriai ir priklausė tankų kuopa, vadas taip pat pabrėžė šarvuotųjų kovos mašinų kapitalinio remonto būtinybę, kartu nurodydamas, kad jų dalys susidėvėjusios ir nėra naujų atsarginių dalių. Tokia prasta tankų „Renault“ techninė būklė buvo viena iš pagrindinių priežasčių, dėl kurios, Šarvuočių rinktinės vado nuomone, dalinys, kurio pagrindinė kovinė jėga ir turėjo būti tankai, tuo metu nebūtų galėjęs įvykdyti kariuomenės vadovybės jam keliamų operatyvinių uždavinių¹⁷.

Apie bandymus pakeisti taip blogai susiklosčiusią padėtį sužinojome iš 1936 m. gegužės mėn. tuometinio Šarvuočių rinktinės vado gen. št. plk. ltn. Antano Sidabro raporto karo technikos viršininkui, kuriame, be kita ko, pranešama apie atliktus tankų remonto darbus ir jų bandymų rezultatus¹⁸. Šiais remonto darbais, regis, pirmiausia buvo siekiama išspręsti mažos galios ir susidėvėjusių variklių keliamas problemas ir taip padidinti tankų mobilumą ir patikimumą. Raporte konkrečiai nenurodyta, kokie remonto darbai atlikti, tačiau pateikti pozityvūs trijų pirmųjų suremontuotų „Renault FT 17“ bandymų rezultatai: jų didžiausias greitis padidėjo iki 12,6 km/val., o variklių aušinimo vanduo neužvirė net ir po aštuonių valandų nepertraukiamo darbo¹⁹. Rinktinės vado nuomone, šitaip suremontavus ir likusius devynis „Renault“, pirmosios tankų kuopos kovos mašinos būtų tinkamos dalyvauti kovos veiksmuose. Tiesa, nors remonto rezultatai ir buvo geri, gen. št. plk. ltn. A. Sidabras labiausiai akcentavo būtinybę bent dalį šių tankų perginkluoti prieš šarvuotąją techniką sunaikinti galinčiais pabūklais²⁰.

¹⁵ Ten pat, l. 26 a. p.

¹⁶ Ten pat, l. 26 a. p.-27.

¹⁷ 1934-09-21 raportas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 74, l. 117.

¹⁸ 1936-05-14 raportas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 33.

¹⁹ Ten pat, l. 33.

²⁰ Ten pat, l. 33.

1.2. 1933 m. modelio lengvieji tankai „Vickers-Carden Loyd“

Naujos šarvuotosios technikos Lietuvos kariuomenei paieška prasidėjo 1928 m., kai spalio 6 d. krašto apsaugos ministro įsakymu buvo sudaryta komisija, turinti vykti į Didžiąją Britaniją, Belgiją, Prancūziją, Italiją, Čekoslovakiją ir Vokietiją susipažinti su šių valstybių firmų gaminamais šarvuotaisiais automobiliais, tankais, žvalgybos, ryšių ir kitomis šarvuotosiomis kovos mašinomis. Komisija, kurią sudarė plk. lt. Aleksandras Plechavičius (pirmininkas), mjr. Juozas Barzda-Bradauskas ir kpt. Vincas Asevičius, apsilankiusi D. Britanijos firmose „Vickers“, „Rolls-Royce“, „Crossley“ ir „Lanchester“, prancūzų – „Saurer“, „Citroen“, „Berliet“, „Renault“, italų – „Fiat“, čekoslovakų – „Škoda“, „Tatra“ ir kt., 1928 m. lapkričio 19 d. parengė santrauką šių užsienio gamintojų pasiūlymų, kuriuose buvo pristatyti karinės technikos modeliai, jų ypatybės, pranašumai, trūkumai, pateiktos išvados dėl jų tinkamumo Lietuvos kariuomenei²¹.

Svarbiausia komisijos užduotis, regis, buvo rasti tinkamiausią Lietuvos kariuomenės kavalerijai skirtą šarvuotąjį automobilį. Buvo susipažinta su firmų „Vickers“, „Renault“ ir „Fiat“ siūlomais lengvaisiais ir vidutiniais tankais. Palankiausiai įvertinti, atrodo, buvo firmų „Renault“ ir „Fiat“ lengvieji tankai, turintys daug panašumų, tiek lyginant tarpusavyje, tiek su Lietuvos kariuomenės „Renault FT 17“. Tiesa, pastarąsias mašinas du anksčiau minėti tankai lenkė tokiomis techninėmis savybėmis kaip greitis, variklio galingumas, įgulos darbo sąlygos²². Vis dėlto tąkart nei naujų tankų, nei šarvuotųjų automobilių Lietuvos kariuomenė neįsigijo.

Mėginimai modernizuoti Lietuvos kariuomenės šarvuotosios technikos parką buvo atnaujinti jau XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje. Pirmieji žingsniai šia kryptimi buvo žengti 1932 m., kai tų pačių metų lapkričio 16 d. karo technikos viršininko iš Karo technikos tiekimo skyriaus viršininko plk. lt. Kazio Jonūno (pirmininkas), Šarvuočių rinktinės vado mjr. V. Asevičiaus ir šios rinktinės mjr. Alfonso Urbono sudaryta komisija svarstė naujų šarvuočių ir tankečių (lengvųjų tankų) pirkimo klausimą²³. Kariuomenės vertinimui tąkart savo gaminamų šarvuočių ir tankečių pasiūlymus pateikė aštuonios užsienio firmos: Didžiosios Brita-

²¹ 1928-11-19 aktas, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 44, l. 6–10.

²² Ten pat, l. 8 a. p.

²³ 1932-11-16 aktas Nr. 100, LCVA, f. 1364, ap. 3, b. 89, l. 36–37 a. p.

nijos „Vickers Armstrongs“, Italijos „Fiat Ansaldo“, Prancūzijos „Berliet“ ir „Renault“, Nyderlandų „Siderius“, Šveicarijos „Vafenfabrik Solothurn“, Švedijos „Landsverk“, Vokietijos „Beni Spiro“. Iš visų pateiktų pasiūlymų komisija išskyrė keturis, labiausiai svarstytinus, kuriuos pateikė firmos „Fiat Ansaldo“, „Beni Spiro“, „Renault“ ir „Vickers Armstrongs“²⁴.

Išanalizavus šiuos pasiūlymus, prieita prie išvados, kad visi keturi tankečių modeliai techniniu požiūriu yra beveik vienodi, nors geriausių buvo laikomas firmos „Fiat Ansaldo“ variantas. Šio modelio kovos mašinos gabaritai buvo mažesni (dėl to tanketė sunkiau pastebima), turėjo dvigubo valdymo galimybę (dėl ko vienodai lengvai buvo galima važiuoti tiek į priekį, tiek atbulomis), geriau šarvuota. Turėdama tai omenyje, komisija rekomendavo, atsižvelgiant į geresnius techninius parametrus, įsigyti būtent firmos „Fiat Ansaldo“ gaminamų tankečių, nors taip pat paminėjo, kad dėl kainos parankiausias būtų firmos „Vickers“ variantas²⁵. Ko gero, būtent ši, mažiausios kainos, aplinkybė ir lėmė, kad Lietuvos kariuomenės šarvuotosios technikos parkui atnaujinti ir papildyti galiausiai buvo pasirinkta kompanijos „Vickers Armstrongs“ technika. 1933 m. gruodžio 9 d. Karo technikos tiekimo skyriaus viršininkas plk. K. Jonūnas ir kompanijos „Vickers“ įgaliotinis pasirašė sutartį, kuria ši D. Britanijos firma įsipareigojo pristatyti 16 tankečių su ginkluote, amunicija ir atsarginėmis dalimis, Lietuvai už šią techniką sumokėjus 42 600 svarų ir 6 šilingus²⁶. Taip 1935 m. vasario 4 d. Šarvuočių rinktinės žinion buvo galutinai perduotos naujosios Lietuvos kariuomenės šarvuotosios mašinos – 1933 m. modelio „Vickers-Carden Loyd“ tanketės (lengvieji tankai), kurios Lietuvos biudžetui iš viso kainavo beveik 1,3 mln. Lt²⁷.

Lengvasis tankas (dokumentuose ir istoriografijoje dažnai dar įvardijamas kaip tanketė) „Vickers-Carden Loyd“ (VCL) svėrė 3,8 t (su ginkluote ir įgula), jo aukštis siekė 188 cm, plotis – 190 cm, ilgis – 365 cm, prošvaisa – 26 cm. Tankas, turėdamas 6 cilindrų, 56 AG, skysčiu aušinamą variklį, galėjo pasiekti didžiausią 45 km/val. greitį, įveikti 45° įkalnes, 1,5 m pločio griovius ir 0,6 m aukščio stačias sienes. Mašina iš

²⁴ Ten pat, l. 36.

²⁵ Ten pat, l. 36.

²⁶ V. Grigoraitis, *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.*, p. 109.

²⁷ Ten pat, p. 110.

viso turėjo 6 pavaras – 5 priekines ir 1 atbulinę. Pripylus pilną baką ir nepapildant degalų, keliais galėjo nuvažiuoti 200–300, o raižyta vietoje – 70–100 km. Be degalų bake telpančių 97,8 l benzino, dar buvo gabenama 20,45 l tepalo ir 15,9 l aušinimo vandens. „Vickers-Carden Loyd“ buvo ginkluotas vienu sunkiuoju „Vickers“ sistemos kulkosvaidžiu, jo šarvų storis – nuo 6 iki 9 mm, įgulos, kurią sudarė du žmonės – vairuotojas ir tanko vadas, vietos atitinkamai įrengtos tanko priešakyje ir bokštelyje²⁸.

Visi šešiolika naujųjų Lietuvos kariuomenės lengvųjų tankų „Vickers-Carden Loyd“ buvo skirti 1935 m. liepos 31 d. suformuotai Šarvuočių rinktinės 2-ajai tankų kuopai, sudarytai iš trijų būrių po penkis tankus kiekviename (vienas tankas teko kuopos vadui)²⁹. Jau palyginti anksti šių kovos mašinų tarnyboje kilo tam tikrų problemų, kurių svarbiausiu šaltiniu, regis, buvo ne kokie nors techniniai defektai, o personalo, kuriam jos buvo patikėtos, parengimo trūkumai ir klaidos. 1936 m. spalio 21 d. 2-osios tankų kuopos vadas kpt. Nikodemas Migevičius Šarvuočių rinktinės vadui pranešė, jog po pasikalbėjimo su rinktinės dirbtuvių viršininku paaiškėjo, kad visų jo vadovaujamo padalinio tankų tam tikros važiuoklės dalys (ritinėliai, vežimėliai) jau nudilusios ir klibančios³⁰. Vadinasi, neatlikus remonto, ilgesnį laiką šiais tankais važinėti nebus galima. Kuopos vadas nurodė ir šios problemos priežastį – prastą karių teorinį pasirengimą, neleidusį jiems gerai susipažinti su tankų ypatumais ir neigiamai atsiliepusį gebėjimui praktiškai juos valdyti, vairuoti. Dėl netinkamo tankų valdymo neracionaliai buvo eikvojami šarvuotųjų mašinų techniniai resursai, todėl jos dažniau gedo³¹. Tiesa, dar tų pačių metų (1936-ųjų) kariuomenės rudens manevrų metu lengvieji tankai VCL veikė palyginti gerai, ne taip dažnai ir rimtai gedo³². Pavyzdžiui, vieno iš manevruose dalyvavusių aptariamųjų tankų būrių sugedo vieno tanko

²⁸ 1940 balandžio mėn. Lietuvos kariuomenės tankų duomenys, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 141, l. 1; 1935-09-17 lengvojo tanko duomenys, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 141, l. 2; Lengvos tanketės „Vickers-Carden Loyd“ aprašymas, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 141, l. 4–4 a. p; A. Počiūnas, A. Stolarovas, *Tankai Lietuvos kariuomenėje 1924–1940 m.*, p. 20.

²⁹ V. Grigoraitis, *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.*, p. 111.

³⁰ 1936-10-21 raportas Rinktinės vadui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 119 a. p.

³¹ Ten pat, l. 119–119 a. p.

³² 1936-10-07 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 107 a. p.

starterio vienakryptė mova – „bendikšas“ (variklį teko paleisti sukančią rankeną), kito tanko nutrūko lingių lapo „auskaras“, o dar vieno – atsipalaidavo vikšras (pastaraisiais dviem atvejais gedimai buvo pašalinti vietoje)³³. Tuo pat metu senesni „Renault FT 17“ į poligoną atvyko tokios būklės, kad jų buvo neįmanoma naudoti „sujungtų ginklų“ (t. y. bendradarbiaujant su kitomis pajėgų rūšimis) pratybose³⁴.

Jau kitais metais, 1937 m. liepos 8 d. duomenimis, tankai „Vickers-Carden Loyd“ atrodė esantys pakankamai geros būklės, kad galėtų būti aktyviai panaudoti kilus pavojui³⁵. Tokią išvadą iš pirmo žvilgsnio leidžia padaryti minėtą dieną sudaryta duomenų suvestinė apie Šarvuočių rinktinės pasirengimą išvykti iš nuolatinės dislokacijos vietos Radviliškyje, kilus pavojui valstybės saugumui. Joje pateikta informacija rodo, kad iš šešiolikos 2-osios tankų kuopos VCL prireikus per 1–3 valandas nuo įsakymo paskelbimo išvykti galėjo 15, o 1 tankas buvo paliekamas nuolatinės dislokacijos vietoje apsaugai ir tarnybai. Tai labai skyrėsi nuo 1-osios tankų kuopos „Renault FT 17“ (iš viso 12 kovos mašinų) duomenų, kadangi net 9 jos tankai apibūdinti kaip negalintys išvykti, o 3 – taip pat paliekami apsaugai ir tarnybai³⁶. Tiesa, kaip paaiškėjo iš tų pačių metų lapkričio mėn. sudaryto 2-osios tankų kuopos vado kpt. N. Migevičiaus raporto, tai, kad praktiškai visi VCL galėjo išvykti pavojaus atveju, dar nereikšė, kad šie tankai iš tiesų buvo geros techninės būklės³⁷. Minėtame pranešime nurodoma, kad vos penki tankai buvo visiškai tvarkingi, o net dešimt (beveik du trečdaliai kuopos kovos mašinų) reikėjo iš pagrindų suremontuoti, t. y. išardyti, netinkamai veikiančias dalis sureguliuoti arba pakeisti naujomis ir pašalinti kitus trūkumus. Tokia padėtis neigiamai atsiliepė 2-osios tankų kuopos galimybės sudaryti reikalaujamo pajėgumo parengties dalinį, galintį reaguoti paskelbus pavojų. Pasak kpt. N. Mi-

³³ 1936 m. Kariuomenės manevruose tankeliams „mėlynujų“ pusėje duoti uždaviniai, uždavinius vykdant pastebėti netikslumai ir bendros pastabos manevruose, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 102.

³⁴ 1936-10-27 Šaudymų ir taktiškų lauko pratimų 1936 metų Gaižiūnų poligono I-me laikotarpyje išdavos, *LCVA*, f. 509, ap. 1, b. 321, l. 27.

³⁵ 1937-07-08 Žinios apie Šarvuočių rinktinės parengimą išvykti pavojui ištikus, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 131, l. 42.

³⁶ Ten pat, l. 42.

³⁷ 1937 11 11 raportas Technikos skyriaus viršininkui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 150, l. 64–64 a. p.

gevičiaus, šį dalinį turėjo sudaryti 10 jo vadovaujamos kuopos tankų (du tankų būriai), o tai reiškė, kad pusė dalinio turėjo būti sukomplektuota iš remontuotinių kovos mašinų. Vadinasi, kuopos vado nuomone, galima tikėtis, kad nurodytas pozicijas nesugedę pakeliui pasieks vos penki iš dešimties parengties dalinio „Vickers-Carden Loyd“ tankų³⁸. Negana to, tokia būklė kenkė ir mokymams, kuriuose dalyvavo tankų padaliniai, kadangi, pasak kpt. N. Migevičiaus, techniškai netvarkingos mašinos daugiau ar mažiau gisdavo beveik po kiekvieno pratimo, o karo technikos dirbtuvės nebuvo pajėgios sparčiai suremontuoti sugedusių tankų³⁹.

Su „Vickers-Carden Loyd“ patiriamų gedimų šaltiniais geriau supažindina 1938 m. gegužę technikos dirbtuvių viršininko lt. Kazio Varkalio sudarytas detalus trūkumų ir konstrukcinių netobulumų, pastebėtų remontuojant tankus, sąrašas⁴⁰. Dokumente išskirtos kelios probleminės sritys: varikliai (susidėvėję stūmokliai, alkūniniai velenai, švaistikliniai guoliai, vožtuvai, smagračių krumpliaračiai, ventiliatorių poveržlės, šratiniai guoliai), kūginė pavara ir darbo ratai (nepatikimi odiniai tepalo žiedai, atramų neturinčios kūginės pavaros, nepakankamai sutepti darbo ratai), radiatoriai (jiems kenkė prasta tanko amortizacija), vežimėliai ir ritinėliai (iššokę ir laisvai besisukantys ratų stebulių dangteliai, susidėvėję rutuliniai guoliai), elektros instaliacija (tinklas neturi saugiklių, kyla trumpojo jungimo ir gaisro pavojus). Technikos dirbtuvėse pagal galimybes buvo šalinami pastebėti trūkumai: taisomos arba keičiamos naujomis susidėvėjusios dalys, tobulinama konstrukcija (dedami elektros instaliacijos saugikliai), teikiamos rekomendacijos tam tikrais tankų priežiūros klausimais⁴¹. Siekdamas taupyti VCL techninius resursus, Kariuomenės štabo I skyrius, organizuodamas pratybas 1938 m., įsakė šio modelio tankus naudoti tik visapusiškiems mokomiesiems pratimams atlikti⁴².

³⁸ Ten pat, l. 64–64 a. p.

³⁹ Ten pat, l. 64–64 a. p.

⁴⁰ 1938-05-09 2-os tankų kuopos tankus „V.C.L.“ remontuojant pastebėti trūkumai bei konstrukcijos netobulumai, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 150, l. 70–70 a. p.

⁴¹ Ten pat, l. 70–70 a. p.

⁴² 1938-02-11 įsakymas Gaižiūnų poligone 1938 m. pratimams organizuoti, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 2.

Technikos dirbtuvėse atliktų remonto darbų rezultatai buvo matyti jau per 1938 m. rudens kariuomenės manevrus, kurių metu sugedo tik vienas 2-osios tankų kuopos VCL⁴³. Dėl prastos kokybės tepalo sugedo variklis, teko tanką iš dalies išardyti ir sunkvežimiu išvežti. Kiti kuopos tankai veikė normaliai, nors pasitaikė vienas kitas lengvas gedimas, bet jie buvo pašalinti vietoje: vieno tanko nutrūko vikšras (dėl vikšrų sąnario sudilimo), dar keli 2-osios tankų kuopos VCL gedo dėl variklių siurblių konstrukcijos defekto – nepakankamo degalų tiekimo⁴⁴. Nepaisant šių santykinai nedidelių nesklaidumų, matyti, kad 1938 m. rudenį, palyginti su gerokai sunkesne padėtimi prieš metus, 2-osios tankų kuopos tankų „Vickers-Carden Loyd“ techninė būklė apskritai buvo gana gera, o pats padalinys – geriau pasirengęs atlikti galimas kovines užduotis.

Vis dėlto Šarvuočių rinktinės technikos dirbtuvėms darbo netrūko ir vėliau. 1939 m. pradžioje kelių tankų VCL nebegalima buvo naudoti dėl perdėm susidėvėjusių variklių⁴⁵. Remiantis specialios tyrimų komisijos pastabomis, technikos dirbtuvėse jau tų pačių metų balandžio mėn. buvo nutarta arba jau pradėta įgyvendinti nemažai techninių sprendimų, susijusių su tankų variklių, kūginių pavarų, radiatorių, vežimėlių ir ritinėlių gedimais⁴⁶. Gedimų tyrimų išvadose taip pat pabrėžta būtinybė naudoti tinkamos kokybės tepalą, deramai sutepti ir išvalyti tokias konstrukcijos detales kaip oro filtrai ar vežimėlių ašys ir apskritai rūpintis, kad į jautrias vidines tanko variklio ir važiuoklės dalis nepatektų dulkių, smėlio ar purvo, dėl ko šios dalys greitai susidėvi ir genda⁴⁷.

⁴³ 1938 m. kpt. Migevičiaus pastabos apie įvykusius per š. m. kariuomenės manevrus autopriemonių ir tankų gedimus, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 179, l. 59.

⁴⁴ Ten pat, l. 59; 1938 m. rugsėjo mėn. Šarvuočių rinktinės kariuomenės manevrų metu kovos mašinų gedimų sąrašas, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 179, l. 52; 1938-09-20 raportas kuopos vadui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 179, l. 60.

⁴⁵ 1939 kovo mėn. Tyrimų komisijos posėdžio protokolas Nr. 58, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 151, l. 23–23 a. p.

⁴⁶ 1939-04-12 protokolas Nr. 73, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 151, l. 24–24 a. p.

⁴⁷ Ten pat, l. 24; 1939 kovo mėn. Tyrimų komisijos posėdžio protokolas Nr. 58, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 151, l. 23 a. p.; 1939-04-13 Šarvuočių rinktinės Technikos skyriaus pastabos dėl remontuojamų 2-osios tankų kuopos tankų problemų ir nurodymai joms pašalinti, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 151, l. 69.

1.3. 1935 m. modelio lengvasis tankas „Vickers-Carden Loyd“

Netrukus po to, kai Šarvuočių rinktinėje buvo suformuota 2-oji tankų kuopa, Lietuvos kariuomenė 1935 m. antroje pusėje pradėjo naujų lengvųjų tankų paieškas. 1935 m. rugsėjo 11 d. šių kovos mašinų pirkimo klausimą nagrinėjo karo technikos viršininko nurodymu sudaryta komisija: Karo technikos tiekimo skyriaus plk. ltn. Petras Masiulis (pirmininkas), Šarvuočių rinktinės mjr. Jonas Kondratas ir 1-ojo husarų pulko ltn. Stasys Kuzmickas⁴⁸. Iš keliolikos firmų ir privačių asmenų, kuriems kariuomenė pateikė paklausimus dėl lengvųjų tankų pirkimo pasiūlymų, savo variantus pateikė keturios užsienio kompanijos: prancūzų „Renault“, švedų „Landsverk“, britų „Vickers“ ir „Straussler“⁴⁹. Išnagrinėjus pateiktus pasiūlymus, nepalankiausiai įvertinta buvo prancūzų „Renault ZB“ tanketė, kuri pasirodė esanti per maža, nemodernios konstrukcijos ir, palyginti su „Vickers“ gaminiu, prieš kurį neturėjo jokių pranašumų, per brangi. Komisijos manymu, visus techninius reikalavimus ir kariuomenės poreikius atitiko švedų gamybos lengvasis tankas „Landsverk 100“, pasižymintis modernesne už konkurentų konstrukcija ir solidžia ginkluote (galėjo būti apginkluotas automatinio pabūklų). Kompanijos „Vickers“ pasiūlymas išsiskyrė pačia patraukliausia kaina: britų siūlomas tankas su ginkluote kainavo 81 960 Lt, o „Landsverk 100“ – 127 000 Lt be ginkluotės⁵⁰. „Vickers“ lengvojo tanko didžiausias greitis buvo 10 km/val. didesnis už švediškojo modelio, tačiau, komisijos manymu, tai nėra taip svarbu, kaip greitis neįlygia, rašyta vietoje, kur „Landsverk 100“ galimai būtų turėjęs pranašumą dėl modernesnės pakabos sistemos, tačiau tai galėjo parodyti tik lauko bandymai. Be to, pažymėta, kad „Vickers“ kovos mašina nusileido švedų konkurentui konstrukcinių sprendimų modernumu ir joje negali būti tinkamai įtaisytas automatinis pabūklas⁵¹.

Be minėtų kovos mašinų, buvo svarstomi kompanijų „Vickers“, „Landsverk“ ir „Straussler“ Lietuvos kariuomenei pateikti sunkesnių, 7 t, lengvųjų tankų pirkimo pasiūlymai. Šį kartą dėl nemodernios konstrukcijos, mažo greičio ir variklio galingumo prasčiausiai įvertintas buvo

⁴⁸ 1935-10-10 aktas Nr. 121, LCVA, f. 1364, ap. 3, b. 205, l. 9.

⁴⁹ Ten pat, l. 9.

⁵⁰ Ten pat, l. 9.

⁵¹ Ten pat, l. 9.

„Vickers“ siūlomas lengvojo tanko modelis. Komisijos manymu, švedų gamintojo šioje tankų kategorijoje pasiūlytas „Landsverk 60“ su dvigubai galingesniu varikliu už pastarąjį buvo kur kas geresnis⁵². Vis dėlto didžiausią susidomėjimą, nors ir nežinant visų duomenų, sukėlė britų įmonės „Straussler“ siūlomas novatoriškos konstrukcijos tankas. Pagrindinė jo skiriamoji ypatybė buvo ta, kad jis galėjo vienodai gerai veikti ir kaip tankas, ir, nuėmus vikšrus (nuimti ar uždėti vikšrus užtrukdavo 8–12 min.), kaip ratinis šarvuotis. Ši kovos mašina, kurios kaina be ginkluotės siekė 165 000 Lt, taip pat išsiskyrė dideliu greičiu (didžiausias greitis su vikšrais – 60 km/val., o be vikšrų – 85 km/val.), savitais važiuoklės ir pakabos konstrukciniais sprendimais ir, komisijos manymu, turėjo svarbių pranašumų prieš konkurentus tiek kaip tankas, tiek kaip ratinis šarvuotis. Vis dėlto, nors ir susidariusi, regis, gerą nuomonę apie „Straussler“ tanką, komisija pabrėžė, kad būtina nuodugniau ištirti ir išbandyti siūlomus mašinų variantus, ir susilaikė nuo konkrečių pirkimo rekomendacijų⁵³.

Karo technikos viršininkas savo 1935 m. spalio 24 d. raporte kariuomenės vadui pristatė šios komisijos svarstymus ir pranešė pritariantis jos nuomonei, kad, prieš perkant naują šarvuotąją techniką, reikia sudaryti naują specialią komisiją, kuri turėtų vykdyti pas pasirinktus užsienio gamintojus ir ten apžiūrėti bei išbandyti jų siūlomas kovos mašinas⁵⁴. Iš šio raporto taip pat sužinome, kad Krašto apsaugos ministerijos 1936–1937 m. nepaprastųjų išlaidų sąmatoje buvo numatyta 2 680 000 Lt, už kuriuos planuota įsigyti 16 lengvųjų tankų (tankečių) ir 6 šarvuotuosius automobilius (šarvuočius). Vis dėlto, išnagrinėjus gautus pasiūlymus, paaiškėjo, kad šios sumos būtų nepakakę visiems planuojamiems naujos šarvuotosios technikos vienetais įsigyti, todėl prieš siunčiant pas gamintojus vertinimo komisiją kariuomenės vado brg. gen. Stasio Raštikio buvo prašoma išspręsti klausimus, susijusius su tuo, kokių tiksliai šarvuotųjų kovos mašinų reikia Lietuvos kariuomenės poreikiams patenkinti⁵⁵. Po mėnesio karo technikos viršininkui skirtame pranešime kariuomenės vadas nurodė vykdyti minėtais klausimais valstybės karo tarybos priimtus nutarimus – atsisakyti šarvuotųjų automobilių pirkimo

⁵² Ten pat, l. 9.

⁵³ Ten pat, l. 9–9 a. p.

⁵⁴ 1935-10-24 raportas kariuomenės vadui, LCVA, f. 1364, ap. 3, b. 205, l. 11.

⁵⁵ Ten pat, l. 11.

ir ypatingą dėmesį skirti dar vienai tankečių kuopai (maždaug 4 t svorio lengvieji tankai) ir vienai lengvųjų tankų kuopai (maždaug 7 t svorio kovos mašinos) reikalingos karo technikos įsigijimui⁵⁶.

Remdamasi šiuo nutarimu, komisija, pirmininkaujama Karo technikos tiekimo skyriaus viršininko plk. ltn. K. Jonūno, kartu su to paties skyriaus plk. ltn. P. Masiuliu ir Šarvuočių rinktinės mjr. J. Kondratu iš naujo peržiūrėjo pateiktus lengvųjų tankų pasiūlymus⁵⁷. Mažiausiojo svorio tankų (tankečių) kategorijoje ir vėl buvo išskirti kompanijų „Vickers Armstrongs“ ir „Landsverk“ gaminiai. Pastarasis modelis, sprendžiant iš jo aprašymų, komisijos manymu, pasirodė esąs modernesnis ir kone visais atžvilgiais atitinkantis kariuomenės reikalavimus. Vis dėlto švedų įmonės siūlomos kovos mašinos dar nebuvo nei apžiūrėtos, nei išbandytos, todėl komisija siūlė (jei pirkimo klausimą reikėtų spręsti disponuojant tik gamintojų pateiktais duomenimis ir aprašymais) rinktis kaip mažiau rizikingą kompanijos „Vickers“ tanketės modelį. Toks siūlymas buvo motyvuojamas tuo, kad „Vickers“ tanketė jau buvo naudojama Lietuvos kariuomenėje, todėl gerai pažįstama ir išbandyta, o britų firmos siūlomas naujesnis modelis nuo naudojamo kariuomenėje skyrėsi tik nauja pakabos sistema ir galingesniu varikliu, dėl ko turėjo gebėti pasiekti didesnę greitį važiuodamas nelygia vietove. Tačiau jo ginkluotės galimybės liko ribotos, kadangi, komisijos manymu, „Vickers“ kovos mašinoje nebuvo įmanoma įtaisyti „Oerlikon“ automatinio pabūklo⁵⁸. Iš Lietuvos kariuomenei siūlomų 7 t svorio lengvųjų tankų komisija teigė negalinti rekomenduoti įsigyti kurio nors varianto, kadangi dominančias kovos mašinas (remiantis aprašymais, moderniausi ir atitinkantys reikalavimus buvo firmų „Straussler Mecanization“ ir „Landsverk“ lengvieji tankai) dar reikėtų nuodugniai apžiūrėti ir išbandyti⁵⁹.

Naujųjų Lietuvos kariuomenės lengvųjų tankų iki 4 t konkurso favoritas ir su tuo susijusios priežastys įvardytos 1936 m. kovo 5 d. karo technikos viršininko rašte kariuomenės tiekimo viršininkui⁶⁰. Iš šio do-

⁵⁶ 1935-11-28 pranešimas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 1364, ap. 3, b. 205, l. 12.

⁵⁷ 1935-12-27 aktas Nr. 158, *LCVA*, f. 1364, ap. 3, b. 205, l. 14–14 a. p.

⁵⁸ Ten pat, l. 14.

⁵⁹ Ten pat, l. 14 a. p.

⁶⁰ 1936-03-05 raštas kariuomenės tiekimo viršininkui, *LCVA*, f. 1364, ap. 3, b. 205, l. 21–21 a. p.

kumento matome, kad 1935 m. liepos 13 d. skelbiant naujų šarvuotųjų kovos mašinų pirkimo konkursą, be kita ko, buvo siekiama įsigyti dvylika tankečių, ginkluotų „Orlikon“ 20 mm automatiniais pabūklais, ir 4 tokio pat modelio kovos mašinas, ginkluotas sunkiaisiais kulkosvaidžiais⁶¹. Įgyvendinusi šį planą, Lietuvos kariuomenė pirmą kartą įsigytų karinės technikos, kuri būtų palyginti greita ir manevringa važiuodama nelygia vietove, turėtų patikimą šarvinę apsaugą ir ginkluotę, kuria galima efektyviai naikinti prieš šarvuotąją techniką. Deja, aptariamojo naujos karinės technikos pirkimo konkurso metu nė vienas gamintojas, atsiuntęs savo pasiūlymus dėl lengvųjų tankų iki 4 t svorio gamybos, negalėjo pademonstruoti savo gaminio su jau įrengta tokio tipo ginkluote, t. y. automatinio pabūklu⁶². Tokiu būdu tai, kad Lietuvos kariuomenei priklausantys „Vickers“ lengvieji tankai pasirodė esantys tinkami vykdyti toms užduotims, kurioms jie buvo numatyti, taip pat pageidavimas kariuomenę aprūpinti vieno tipo ir vienos firmos gamybos tanketėmis ir tai, kad konkurentai negalėjo pasiūlyti kovos mašinų su pranašesne ginkluote, lėmė, kad karo technikos viršininkas aptariamajame rašte paprašė kariuomenės tiekimo viršininko leisti pirkti firmos „Vickers“ siūlomus 4 t lengvuosius tankus. Šešiolika šių kovos mašinų, ginkluotų „Vickers“ sistemų kulkosvaidžiais, iš viso turėjo kainuoti 43 712 svarų (vienas tankas – 2 732 svarus), arba pagal tuometį valiutos kursą – 1 311 360 Lt⁶³. Palyginti su anksčiau įsigytais tos pačios britų firmos lengvaisiais tankais, naujieji turėjo pasiekti didesnę maksimalų greitį, turėti galingesnę variklį, storesnius šarvus, naują pakabos sistemą ir kainuoti 285 svarais (vienetas) daugiau. O nuo 7 t svorio lengvųjų tankų įsigijimo rekomenduota laikinai susilaikyti ir į mėnesio trukmės komandiruotę į Čekoslovakiją, Prancūziją, Didžiąją Britaniją ir Švediją pasiūsti specialią komisiją apžiūrėti vietos gamintojų siūlomų kovos mašinų⁶⁴.

1936 m. balandžio 27 d. karo technikos viršininkas pranešė kariuomenės tiekimo viršininkui, kad, Valstybės karo tarybai nutarus pirkti „Vickers“ lengvųjų tankų, su britų firmos įgaliotiniu galutinai susitarta dėl komercinių ir techninių sutarties sąlygų. Pagal šios sutarties projektą,

⁶¹ Ten pat, l. 21.

⁶² Ten pat, l. 21.

⁶³ Ten pat, l. 21–21 a. p.

⁶⁴ Ten pat, l. 21 a. p.

Lietuva už šešiolika lengvųjų tankų (kiekvienas iš jų turėjo kainuoti apie 82 000 Lt) su atsarginėmis dalimis jiems ir kulkosvaidžiams, amuniciją ir visų jų transportavimą turėjo sumokėti kiek daugiau nei 47 tūkst. svarų, arba 1 420 000 Lt⁶⁵. Jau kitą dieną krašto apsaugos ministras plk. Stasys Dirmantas paprašė ministro pirmininko įtraukti pirkimo klausimą į Ministrų Kabineto darbotvarkę ir leisti patvirtinti sutartį su „Vickers Armstrongs Ltd.“⁶⁶. Beje, 1936 m. gegužės pradžioje Karo technikos tiekimo skyriaus atstovas plk. ltn. P. Masiulis, apsilankęs užsienio šarvuotosios technikos gamintojų firmose, savo raporte iš Londono, be kita ko, pranešė gavęs bandymais patvirtintų duomenų, kurie rodo, kad firmos „Vickers“ gaminamos šarvų plokštelės kokybe pastebimai nusileidžia, pvz., čekų ar švedų gamintojų produkcijai⁶⁷. Be to, jis teigė gavęs firmos „Vickers“ patikinimus, kad, laiku pateikus atitinkamą prašymą, galima šiek tiek pakeisti Lietuvos užsakymą ir vietoj jau užsakytų ir paruoštų gaminti lengvųjų tankų įsigyti patobulintos konstrukcijos, didesnių gabaritų ir svorio (5 t), turinčio erdvesnę kovinę patalpą tanko modelį, labiau pritaikytą sunkesnei ginkluotei, arba bent dalį užsakytųjų kovos mašinų perginkluoti „Vickers“ sistemos 40 mm pusiau automatiniais pabūklais.

Plk. ltn. P. Masiulis gavo progą apžiūrėti pastarąjį modelį – tanką, ginkluotą 40 mm pabūkle, per minutę galinčiu iššauti apie 20 sviedinių, kurių pradinis greitis siektų 800 m/s, tačiau stokojančiu vietos radijo aparatui. Būtent tokio modelio tankus iš firmos „Vickers“ buvo įsigijusi ir Latvijos kariuomenė. Tiesa, dėl galimų Lietuvos pateikto užsakymo ir norimų įsigyti lengvųjų tankų modelių pakeitimų būtų padidėjusi bendra užsakymo kaina ir pailgėtų pristatymo terminai⁶⁸. Ko gero, galima daryti prielaidą, kad būtent ši aplinkybė ir planai netolimoje ateityje įsigyti sunkesnių, geriau šarvuotų ir ginkluotų lengvųjų tankų lėmė, jog 1936 m. gegužės 2 d. įformintas pirminis užsakymas dėl šešiolikos „Vickers“ kovos mašinų pirkimo nebuvo pakeistas⁶⁹.

⁶⁵ 1936-04-27 pranešimas kariuomenės tiekimo viršininkui, LCVA, f. 1364, ap. 3, b. 205, l. 26; 1936-04-28 raštas ponui ministeriui pirmininkui, LCVA, f. 1364, ap. 3, b. 205, l. 27.

⁶⁶ 1936-04-28 raštas ponui ministeriui pirmininkui, LCVA, f. 1364, ap. 3, b. 205, l. 27.

⁶⁷ 1936-05-08 raportas Karo technikos tiekimo skyriaus viršininkui, LCVA, f. 1364, ap. 3, b. 205, l. 28.

⁶⁸ Ten pat, l. 28–28 a. p.

⁶⁹ V. Grigoraitis, *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.*, p. 113–114.

Tokiu būdu Lietuvos kariuomenę papildė šešiolika 1935 m. modelio lengvųjų tankų „Vickers-Carden Loyd“ ir buvo sukomplektuota Šarvuočių rinktinės 3-ioji tankų kuopa⁷⁰. Naujosios kovos mašinos svėrė 4 t, jų aukštis siekė 193 cm, plotis – 190 cm, ilgis – 355 cm, prošvaisa – 32,7 cm. Jie turėjo galingesnę nei ankstesnio VCL modelio 6 cilindrų, 80 AG benzininį variklį ir galėjo pasiekti didžiausią 60 km/val. greitį. Nuo savo pirmtakų naujieji „Vickers“ tankai, kurių įgulą turėjo sudaryti 2 žmonės (vairuotojas ir tanko vadas), ginkluoti vienu sunkiuoju „Vickers“ sistemos kulkosvaidžiu, taip pat skyrėsi kitokia važiuoklės pakabos sistema, bokštelio forma, storesniais šarvais ir stebėjimo angų apsauga iš neperšaukamo stiklo. 1936 m. gruodį naujosios kovos mašinoms buvo užsakytos radijo stotys⁷¹.

Apie naujųjų Lietuvos kariuomenės lengvųjų tankų galimybes važiuoti rašyta vietovė įdomių žinių gauta per 1937 m. kovo 6 d. bandomuosius važiavimus⁷². Atliekant bandymus paaiškėjo, kad VCL suartą lauką ir pievą, lygų lauką ir 30° statumo įkalnę, padengtus atitinkamai 10, 30 ir 35 cm sniego danga, gali įveikti važiuodamas 2–3 pavara (įkalnė įveikta tik iki galo nuspaudus akceleratoriaus pedalą). 30–35 cm sniego sluoksniu padengto 30° statumo šlaito tankas nepajėgė įveikti tik tuomet, kai jo viršuje po sniego danga pasiekė apledėjusią žemę ir pradėjo buksuoti, o 40° statumo įkalnė, padengta 20–25 cm storio sniego danga, apskritai pasirodė esanti per sunki užduotis. Sunkumų tankui sukėlė ir kelios duobės, iš kurių pirmoji buvo pailgos formos, apaugusi krūmais, 40–50° statumo šlaitais ir padengta 90 cm storio sniego danga, antroji – 140 cm gylio, visiškai užnešta sniegu, ir maždaug 50–60° statumo šlaitais. Abiem atvejais kliūtis neįveikusį VCL teko traukti iš duobės kitai mašinai. Su nepatogumais buvo susidurta ir važiuojant rogių pravažinėtu, tačiau vietomis šonuose 20–30 cm storio sniego sluoksniu padengtu siauru lauko keliu, kadangi dėl nepakankamai plačių rogių vėžių tanko vikšrai vienu metu važiavo skirtingais paviršiais (rogių vėžėmis ir puriu sniegu) ir dėl

⁷⁰ Ten pat, p. 114–115.

⁷¹ 1940 balandžio mėn. Lietuvos kariuomenės tankų duomenys, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 141, l. 1; V. Grigoraitis, *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.*, p. 114–115; A. Pociūnas, A. Stolarovas, min. veik., p. 20.

⁷² 1937-03-12 važiavimo lengvuoju tanku „Vickers-Carden Loyd“ 1937 m. kovo 6 d. duomenys, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 131, l. 31.

to slydo į griovius. Nepaisant to, šia vietoje tankas, nors ir sunkiai, galėjo važiuoti 2 pavara, o rogėmis pravažinėtu, nors vietomis ir užpustytu, vieškeliu Radviliškis–Šiauliai – 3–4 pavara⁷³. Tačiau vis dėlto, remiantis praktika, paaiškėjo, kad tankams „Vickers-Carden Loyd“ stora sniego danga (daugiau kaip 20–30 cm) buvo rimta kliūtis, smarkiai ribojusi jų manevringumą, kadangi vertė važiuoti keliais, ir dėl grėsmės įklimpti didesnėse pusnyse beveik neleidusi nuo jų nuvažiuoti į atvirą lauką⁷⁴.

Per 1938 m. rudens kariuomenės manevrus aikštėn iškilo keletas 3-iosios tankų kuopos kovos mašinų techninių nesklandumų, kurie, tiesa, nebuvo labai rimti. Daugelyje kuopos tankų bildėjo vožtuvai, iš karterio ir ratų tekėjo dėl įkaitimo suskystėjęs tepalas. Be to, trūko vieno iš šių tankų vikšrai (dėl vikšro sąnario susidėvėjimo), kito – važiuoklės užpakalinėje spyruoklėje buvo pastebėtas įtrūkimas, o dar vieno naktinio žygio metu dėl atsilaisvusių laikiklių iškrito gesintuvas⁷⁵. Kadangi tiek anksčiau Lietuvos kariuomenės įsigytieji VCL tankai, tiek naujieji jų modeliai, įtraukti atitinkamai į 2-osios ir 3-iosios tankų kuopų sudėtį, buvo beveik tapatūs, jiems galiojo ir tos pačios technikos priežiūros taisyklės ir reikalavimai⁷⁶. Vis dėlto atliekant bandymus Šarvuočių rinktinėje pastebėta naujųjų „Vickers“ kovos mašinų vikšrų tendencija kristi nuo varomųjų ratų. Šiuo klausimu susisiekus su gamintojo firma, sužinota, kad šis trūkumas išryškėja tik važiuojant pirmuosius 150 km, iki to laiko firma patarė važinėti kiek labiau nei įprastai įtemptais vikšrais, mažesniu greičiu, o važiuojant greičiau – nedaryti staigių posūkių⁷⁷.

Visi šie techniniai nesklandumai, nors ir kėlė nepatogumų, nebuvo tokie rimti, kad galėtų esmingai pakenkti kovos padalinio pasirengimui.

⁷³ Ten pat, l. 31.

⁷⁴ 1938-01-14 Karo technikos viršininko Šarvuočių rinktinės parengties dalinių patikra 1938-01-07, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 159, l. 8.

⁷⁵ 1938 m. rugsėjo mėn. Šarvuočių rinktinės kariuomenės manevrų metu kovos mašinų gedimų sąrašas, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 179, l. 52; 1938-09-20 Šarvuočių rinktinės 3-iosios tankų kuopos mašinose rastų trūkumų po kariuomenės manevrų sąrašas, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 179, l. 55.

⁷⁶ 1939-04-13 Šarvuočių rinktinės Technikos skyriaus pastabos dėl remontuojamuose 2-osios tankų kuopos tankuose pastebėtų problemų ir nurodymai joms pašalinti, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 151, l. 69.

⁷⁷ 1939-05-20 Karo technikos tiekimo skyriaus Technikos dalies pranešimas Šarvuočių rinktinės vadui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 151, l. 70.

Tai galime matyti ir iš 1939 m. birželio mėn. Šarvuočių rinktinės pasirengimo paskelbus pavojaus būklę duomenų suvestinės⁷⁸. Šiame dokumente nurodoma, kad minėtu atveju iš rinktinės parengties daliniui priklausios 3-iosios tankų kuopos per 3 valandas, kai buvo gautas įsakymas, vykdyti skirtų užduočių iš nuolatinės dislokacijos vietos turėjo išvykti 3 tankų būriai (kiekvienas po penkis tankus). O 1-oji ir 2-oji tankų kuopos, taip pat viena 3-iosios kuopos kovos mašina (iš viso 12 „Renault FT 17“ ir 17 VCL) turėjo pasilikti rinktinės tarnybai ir mobilizacijai vykdyti⁷⁹. Tiesa, 3-ioji tankų kuopa, o kartu ir visa Šarvuočių rinktinė patyrė skaudų smūgį dėl gaisro, kilusio dėl nelaimingo atsitikimo kuopos garažuose Vilniuje 1939 m. lapkričio 7 d. Gaisras, padaręs žalos už maždaug 800 tūkst. Lt, sunaikino septynis ir apgadino tris 3-iosios tankų kuopos VCL, taip pat nemažai kitos technikos. O dėl atsarginių dalių trūkumo, nesant galimybės grąžinti į rikiuotę bent dalies nukentėjusių kovos mašinų, naujaisiais ir techniškai bene tvarkingiausiais tankais apginkluota Šarvuočių rinktinės kuopa neteko beveik pusės savo šarvuotosios karo technikos⁸⁰.

1.4. Tankų padalinių karių mokymo problemos

Tankų padalinių koviniam pajėgumui ir galimybei sėkmingai vykdyti kovos užduotis, be pačių kovos mašinų techninių savybių ir būklės, be abejo, itin didelę reikšmę turėjo karių, personalo pasirengimo ir mokymo kokybė. 1932 m. rugsėjį Šarvuočių rinktinės inspekcinę apžiūrą atlikęs tuometis karo technikos viršininkas plk. Klemensas Popeliučka atkreipė dėmesį, kad dalies eilinių karių, priešingai nei puskarininkių, specialybės žinios yra menkos: jie prastai išmanė kulkosvaidžių ir vidaus degimo variklių veikimo principus ir sandarą (bet daugumos jų bendrosios ir statutų žinios įvertintos kaip pakankamos)⁸¹.

Aptariamoju aspektu daug sužinome iš jau minėto 1934 m. kovo mėn. tuo metu vienintelės Lietuvos kariuomenėje tankų kuopos vado pla-

⁷⁸ 1939-06-21 Žinios apie Šarvuočių rinktinės pasirengimą skelbiant pavojaus būklę, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 197, lapai nenumeruoti.

⁷⁹ Ten pat, lapai nenumeruoti.

⁸⁰ A. Pociūnas, A. Stolarovas, *Tankai Lietuvos kariuomenėje 1924–1940 m.*, p. 21.

⁸¹ 1932-09-13 aro technikos viršininko įsakymas Nr. 5, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 155, l. 77.

taus raporto Šarvuočių rinktinės vadui⁸². Dokumente nuosekliai išdėstytos visos tuo metu padalinį kamavusios problemos, susijusios tiek su technika, tiek su žmonėmis ar patalpomis. Pirmiausia atkreipiamas dėmesys į mažą, palyginti su visu sąrašu, karių, galėjusių dalyvauti mokymuose ir kituose užsiėmimuose, skaičių. Tai lėmė būtinybė išskirstyti daugumą karių į įvairias rinktinės ar kuopos tarnybas, neturinčias etatinio personalo. Tankų kuopos vado pateiktame sąraše matome, kad 1934 m. kovo 12 d. iš 87 žmonių 16 puskarininkių ir eilinių buvo komandiruoti dirbti įvairių darbų (ūkio skyriaus raštininko, rinktinės ūkvedžio, krautuvininko, ūkio skyriaus vežiko ir t. t.) į rinktinės štabą, 4 žmonės paskirti į rinktinės dirbtuves (dirbti šaltkalviu, kalviu, staliais), 7 kuopos nariai (kuopos viršila, raštininkas, ūkvedys, maistininkas, batsiuovys ir virėjai) užsiėmimuose dalyvauti negalėjo, 12–18 karių ėjo įvairias pareigas kuopoje (budėtojo, patrulių, sargybinių ir t. t.), 8 žmonės, daugiausia naujokai, komandiruoti mokytis į kitus padalinius, dėl sveikatos iš rikiuotės buvo „iškritę“ 8–9 kariai. Taigi, mokymuose dėl vienu ar kitu priežastčių dalyvauti negalėjo mažiausiai 55 kuopos kariai. Negana to, tų pačių metų balandžio mėnesį, išleidus į atsargą 27 karius, jų pareigas turėjo perimti naujokai, kurie dėl to nebūtų mokomi svarbiausių specialybės dalykų, kaip numatyta mokymo plane. Todėl kuopos vadas prašė, kad rinktinės štabe, ūkio skyriuje ir dirbtuvėse dirbantys žmonės būtų išskirti į atskirą etatinę grupę ir tik naujokams apmokyti galėtų būti priskirti tankų kuopai⁸³.

Rūpesčių taip pat kėlė ir padalinio naujokai, kurių, be kita ko, buvo per mažai, pirmiausia – jų išsilavinimas. Iš atvykusių naujokų 25 žmonės reikėjo skirti į mokomąsias dalis, kuriose buvo rengiami puskarininkiai ir įvairūs specialistai, todėl, kuopos vado nuomone, į tankų padalinį turėjo būti siunčiami naujokai, baigę bent pradinę mokyklą⁸⁴. Naujokų sveikata taip pat buvo prasta. Kuopos vado pateiktais duomenimis, iš 1933 m. gegužės mėn. šaukimo 25 naujokų į naujokų rezervą buvo perkelti 7, o iš tų pačių metų lapkričio mėn. šauktinių, kurių atvyko 31, nuo tarnybos atleisti 6 žmonės⁸⁵. Kaip tam tikras trūkumas įvardyta ir tai, kad tankų kuopos kulkosvaidininkams nebuvo leidžiama dalyvauti poligone vykusiame

⁸² 193403-12 raportas rinktinės vadui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 74, l. 25–27.

⁸³ Ten pat, l. 25–26.

⁸⁴ Ten pat, l. 26.

⁸⁵ Ten pat, l. 26.

„prizinio“ šaudymo iš sunkių kulkosvaidžių varžybose, nors jų šaudymo mokymo programa ir pratimai beveik nesiskyrė nuo rengiamų pėstininkų ir kavalerijos sunkių kulkosvaidžių padaliniais. Todėl, norint paskatinti kuopos karius pagerinti savo šaudymo rezultatus, siūlyta keisti padėtį⁸⁶.

Kaip jau minėta, šiuo laikotarpiu tankų kuopos „Renault FT 17“ ir sunkieji kulkosvaidžiai buvo labai prastos būklės. Tam turėjo įtakos ir netinkami tokiam brangiam turtui laikyti garažai: kovos mašinoms, ginklams ir amunicijai kenkė besikaupianti drėgmė, o žiemą dirbti dar ir nešildomose patalpose buvo labai sunku. Be to, nei garažuose, nei atokiau nuo jų stovinčiose kuopos kareivinėse (toks patalpų atskyrimas, kuopos vado manymu, buvo nepageidautinas ir net pavojingas) nebuvo priešgaisrinių priemonių⁸⁷. Panaši informacija apie rinktinės infrastruktūros būklę pateikta ir 1934 m. rugsėjo mėn. tuometinio Šarvuočių rinktinės vado plk. ltn. Zigmo Talevičiaus raporte karo technikos viršininkui. Jame bene daugiausia kritikos sulaukė būtent tankų padalinys. Atkreiptas dėmesys dėl nepraktiškumo ir nepakankamo saugumo į didelį atstumą (500 m), skiriančią kareivines nuo garažų, apleistą, netvarkingą kuopos dislokacijos rajoną (ko gero, laikant jį laikinu), butų karininkams ir puskarininkiams trūkumą, per ankštas sandėlių patalpas, visiškai netinkamas ilgalaikiam arklų laikymui arklides, tankams kenkiančius drėgnus garažus⁸⁸.

1935 m., siekiant patobulinti karių mokymo procesą, Šarvuočių rinktinėje buvo suformuotas mokomasis būrys⁸⁹. Būtent šiam padaliniui buvo patikėta per 6 mėn. mokomąjį kursą, baigiamą egzaminais, parengti tankų vadus ir vairuotojus, kurie iki tol buvo rengiami atskiruose rinktinės padaliniuose. Į mokomąjį būrį buvo atrenkami gabesni ir pagal sveikatos būklę tinkami kariai. Norintieji tapti tankų vadais turėjo, be kita ko, mokytis šarvuotųjų mašinų kovos taktikos, šaudybos, topografijos, išmanyti šios karo technikos ir jos ginkluotės konstrukciją. Tiesa, veiklos pradžioje mokomajam būriui labai stigo mokomųjų priemonių: mokant tankų įgulas, trūko šių kovos mašinų modelių, brėžinių, vadovėlių⁹⁰.

⁸⁶ Ten pat, l. 26 a. p.

⁸⁷ Ten pat, l. 27.

⁸⁸ 1934-09-21 raportas karo technikos viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 74, l. 117–117 a. p.

⁸⁹ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*, p. 204.

⁹⁰ Ten pat, p. 203–204.

1936 m. spalio mėn. 2-osios tankų kuopos vado kpt. N. Migevičiaus raporte Šarvuočių rinktinės vadui konstatuojama, kad karių pasirengimas ir išsilavinimas ir toliau kelia sunkumų⁹¹. Pirmiausia išskirtas per menkas eilinių karių teorinis pasirengimas valdyti tankus, turintis, kaip jau buvo minėta, neigiamą įtaką kovos mašinų eksploatacijai ir jų techninės būklės priežiūrai. Vadovaujantis kuopos karininkas netgi teigė, kad, jo manymu, nepagerinus teorinio mokymo kokybės, važinėti tankais derėtų uždrausti, nes jie būtų tik gadinami. Pasak kpt. N. Migevičiaus, eiliniai kariai turi išmanyti tankų konstrukciją ir valdymą, kaip ir šautuvo dalių veikimą, todėl šiam tikslui juos mokant reikia naudoti atskirų tankų dalių pavyzdžius, brėžinius ir apskritai, prieš sodinant prie kovos mašinos vairo, iš pradžių nuodugnai su ja supažindinti. Taip pat atkreiptas dėmesys į tai, kad dauguma eilinių karių vos moka rašyti ar skaityti arba net yra analfabetai (pasak kuopos vado, šiuo požiūriu geresni kariai tarnybos pradžioje atrenkami į mokomuosius dalinius), žemės ūkio darbininkai, iki tol nesusidūrę su kovos mašinomis, todėl tinkamas jų parengimas valdyti tokią karo techniką kaip tankai dar svarbesnis⁹².

Atkreipus dėmesį į mokymo kokybės spragas, buvo stengiamasi praturtinti Šarvuočių rinktinės mokomąjį būrį trūkstamomis mokymo priemonėmis⁹³. Kad kareiviai geriau susipažintų su tankų konstrukcija ir veikimo principais, buvo padaryti atitinkami brėžiniai, variklių ir kitų konstrukcijos dalių, taip pat jų detalių pavyzdžiai, modeliai, o mokyti vairuoti įrengtas tankodromas su įvairiomis kliūtimis. Mokomajame būryje buvo supažindinama su įvairiomis ryšių priemonėmis, tankų radijo aparatais ir kaip jie veikia. Nagrinėjant ginkluotę ir mokant šaudybos taip pat buvo pasitelkiami brėžiniai ir pačių ginklų bei šaudmenų pavyzdžiai, specialūs treniruokliai. Stengiantis įveikti mokomosios literatūros stygių, buvo paruošti ir išleisti konspektai apie atskiras tankų konstrukcijos dalis, ginkluotę, radijo ryšio priemones, tankų valdymo instrukcija⁹⁴.

Taigi, kaip matome, Lietuvos kariuomenės šarvuotųjų padalinių, konkrečiai tankų, sudėties ir kovinio pajėgumo plėtra buvo ganėtinai sunkus ir lėtas procesas. Bene didžiausią įtaką tam darė riboti finansiniai ištekl-

⁹¹ 1936-10-21 raportas rinktinės vadui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 119–119 a. p.

⁹² Ten pat, l. 119–119 a. p.

⁹³ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*, p. 204.

⁹⁴ Ten pat, p. 204–207.

liai, atitekę krašto apsaugai, kurie neleido sparčiai plėtoti šios brangios karo technikos rūšies pajėgų. Kariuomenė, atsižvelgdama į turimas lėšas, buvo priversta atidžiai įvertinti numatytų įsigyti kovos mašinų kainos ir kokybės santykį ir vengti rizikingų, nors ir perspektyvių, neišbandytų variantų. Vis dėlto svarbiausia, ko gero, buvo tai, kad aptariamuoju laikotarpiu Lietuvos kariuomenės pasirinktų įsigyti tankų modelių techninės galimybės leido jiems vykdyti numatytas užduotis.

Lengvųjų tankų naudojimo Lietuvos kariuomenėje istorija aiškiai rodo, kad jais apginkluotų padalinių koviniam pajėgumui ir parengčiai ne mažesnę įtaką nei pačių kovos mašinų techninės savybės ir skaičius turėjo jų techninė būklė ir galimybės palaikyti tinkamą priežiūros kokybę. Neišvengiamai gendančios technikos remontas buvo brangus, sudėtingas ir ilgai trunkantis procesas, bet jis vis dėlto buvo būtinas norint, kad tankų kuopos išlaikytų realią kovinę vertę pavojaus atveju. Atskira problema buvo minėtuose padaliniuose tarnavusių karių mokymo ir išsilavinimo trūkumai. Tankų kuopoms, kaip karo technikos koviniams junginiams, reikėjo daugiau tam tikrų specialistų ir išsilavinusių eilinių karių, taip pat atitinkamų mokomųjų priemonių. Nepaisant minėtų problemų, vis dėlto, ypač nuo XX a. 4-ojo dešimtmečio vidurio, Lietuvos kariuomenėje, priklausomai nuo galimybių, buvo dedamos pastangos nuosekliai tobulinti ir plėtoti šarvuotąsias pajėgas, įsigyjant naujų, modernesnių priemonių, išlaikyti tinkamą jų kovinę parengtį, atliekant būtinus remonto darbus, gerinant karių mokymo kokybę.

2. LIETUVOS KARIUOMENĖS TANKŲ KOVINIO PANAUDOJIMO TEORIJA IR PRAKTIKA

2.1. Šaudyba

Anksčiau aptartieji Lietuvos kariuomenės lengvųjų tankų konstrukcijos duomenys, techninė būklė tarnybos metu ir tam tikri jų padalinių karių mokymo aspektai yra tik viena sudedamoji, nors ir turinti neabejotinai didelę reikšmę, šių kovos mašinų bendrojo kovinio pajėgumo dalis. Tankų galimybėms atlikti patikėtas kovines užduotis ne menkesnę įtaką turėjo ir jų veikimo taktika. Šiuo aspektu svarbu ne tik tai, kaip ir kokioms užduotims vykdyti kariuomenė planavo juos panaudoti, bet ir

kokios buvo praktinės galimybės, paaiškėdavusios mokymų metu, įgyvendinti šiuos taktinius sprendimus, ir jų rezultatai. Vieną svarbiausių vaidmenų tankams vykdant kovines užduotis vaidino jų pagrindinė ginkluotė ir įgulos gebėjimai tiksliai ją valdyti.

Kaip jau minėta, kiekvienas Lietuvos kariuomenės tankas buvo ginkluotas vienu bokštelyje įtaisytu 7,92 mm kalibro sunkiuoju kulkosvaidžiu, kuriam priklausė maždaug 3000–4000 šovinių kovinis kompleksas⁹⁵. Šiame bokštelyje buvo tanko vado vieta, todėl, be vietovės žvalgymo, ryšių palaikymo ir kitų vadovavimo kovos mašinos veiksams funkcijų, pagrindinė jo užduotis buvo taikinių aptikimas ir naikinimas kulkosvaidžio ugnimi⁹⁶. Toks konstrukcinis ginkluotės vietos ir jos valdymo klausimo sprendimas buvo pritaikytas tiek „Renault“, tiek VCL kovos mašinose. Taip pat galima pažymėti, kad nagrinėjamoju laikotarpiu, t. y. XX a. 4-ajame dešimtmetyje, tik sunkiaisiais kulkosvaidžiais ginkluoti ir palyginti nedidelio svorio (iki 7 t) lengvieji tankai buvo neatsiejama daugelio Europos šalių (taip pat ir didžiųjų valstybių – Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Vokietijos, Italijos, Lenkijos) šarvuotųjų pajėgų dalis, turėjusi numatytą vietą kovos lauke (pirmiausia – žvalgyboje ir teikiant tiesioginės ugnies paramą)⁹⁷. Vis dėlto sunkusis kulkosvaidis praktiškai neturėjo galimybių efektyviai kovoti su priešo šarvuotąja technika, ypač jei pastaroji buvo ginkluota galingesne ginkluote. Lietuvos kariuomenės tankų pagrindiniais taikiniais turėjo tapti šarvinės apsaugos neturintys priešo koviniai vienetai, pirmiausia pėstininkai ir jų sunkieji ginklai⁹⁸.

Būtent tokioms kovinėms užduotims tankų įgulos turėjo būti ruošiamos, pavyzdžiui, pagal 1932 m. šaudymo pratimų Gaižiūnų poligone planą, patvirtintą poligono viršininko plk. Oskaro Urbono ir poligono štabo viršininko plk. Vinco Vitkausko⁹⁹. Iš minėtame plane smulkiai apibūdintų

⁹⁵ A. Pociūnas, A. Stolarovas, *Tankai Lietuvos kariuomenėje 1924–1940 m.*, p. 32.

⁹⁶ Ten pat, p. 15.

⁹⁷ Gen. št. plk. ltn. Jankauskas, Tankai ir prieštankiniai ginklai Ispanijos kare, *Kardas*, Nr. 1, Kaunas, 1939, p. 8; J. ltn. Pečiūra, Kaip klasifikuoti tankus, *Mūsų žinynas*, Nr. 135, Kaunas, 1936, p. 567, 569–570; ltn. Pečiūra, Šarvuočiai ir motorizuota kariuomenė, *Karys*, Nr. 13, Kaunas, 1938, p. 279–280; ltn. Pečiūra, Šarvuočiai ir motorizuota kariuomenė, *Karys*, Nr. 14, Kaunas, 1938, p. 402–403.

⁹⁸ ltn. Pečiūra, Pažinkime tankus, *Karys*, Nr. 40, Kaunas, 1939, p. 1116.

⁹⁹ 1932 m. Šaudymo planas tankų komendantams, atliekantiems pratimus iš tankų, Gai-

šešių pratimų keturi buvo skirti pavieniams tankams „Renault FT 17“, o du – šių tankų būriui. Visi pratimai buvo padalyti į dvi dalis – į užduotis, atliekamas tankams stovint ir judant. Pavienių tankų įguloms buvo iškelta užduotis iš 100 ir 200 m atstumo atakuoti šešis taikinius, imituojančius priešų pėstininkų lengvojo kulkosvaidžio grandį. Nepriklausomai nuo atstumo, iš sustojusio tanko šaulio reikalaujama, skyrus tam tikslui 50 šovinių, pataikyti į visus šešis taikinius. O judančio tanko šaulys, atliekantis šį pratimą ir turintis dvigubai daugiau (100) šovinių, turėjo pataikyti bent į vieną taikinį. Pažymėtina, kad šiuos šaudymo pratimus vienodomis sąlygomis turėjo atlikti abu įgulos nariai¹⁰⁰. Visam tankų būriui skirti pratimai buvo šiek tiek kitokie: skyrėsi taikinių pobūdis ir šaudymo atstumai. Taikiniai turėjo imituoti penkis sunkiųjų kulkosvaidžių lizdus ir prie kiekvieno jų esančius keturis priešų karius. Atliekantis pirmąjį pratimą tankų būrys, sustojęs 150 m atstumu, kiekvienam šauliui (atliekant tankų būrių pratimus šaudė tik tankų vadai) skyrus po 100 šovinių, turėjo „neutralizuoti“ 3 sunkiųjų kulkosvaidžių lizdus ir 15 karius imituojančių taikinių. Antrąjį būrio pratimą atliekančio padalinio užduotis buvo judant iš 300 m atstumo ir kiekvienam šauliui turint po 200 šovinių apšaudyti ir „neutralizuoti“ bent vieną vaizduojamą sunkiojo kulkosvaidžio lizdą ir 5 menamus karius¹⁰¹.

Sudėtingesnė šaudymo pratimų programa pateikta 1935 m. vasarą sudarytame mokymų plane, skirtame tuo metu dar visai naujiems „Vickers-Carden Loyd“ tankams¹⁰². Atliekantys pirmus du šios programos pratimus vietoje stovintys tankai turėjo per ribotą laiką (30 ir 40 s) trumpomis šūvių serijomis (iš viso užduočiai atlikti gavę 15 šovinių) apšaudyti ir kliudyti taikinius, esančius už 100 m. Vienas iš šių pratimų turėjo būti atliktas šauliams mūvint dujokaukes. Kitų dviejų šaudymo uždavinių tikslas buvo išmokyti tankų įgulas taikytis ir šaudyti tankui judant. Numatyti du šių užduočių atlikimo būdai. Veikiantys pirmuoju būdu tankai, judėdami 0–90° kampu taikinio atžvilgiu, šūviams atlikti (iš viso 20 šovinių) turėjo daryti penkis trumpus, 8–10 s trukmės, sustojimus. Antruoju – tankai, disponuojantys 30 šovinių, turėjo apšaudyti taikinį nesustodami, tik su-

žiūnų poligone, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 155, l. 44.

¹⁰⁰ Ten pat, l. 44.

¹⁰¹ Ten pat, l. 44.

¹⁰² 1935-08-14 Šarvuočių rinktinės tankų-tankečių dalinių kulk. šaudymo programa, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 151, l. 12.

mažindami greitį nuo 10–12 km/val. iki 4–6 km/val. Šios užduotys buvo atliekamos nuo 400 arba 300 iki 100 m atstumu. Atliekant visus minėtus aptariamąsias mokymo programas pratimus taikytasi į 6 krūtinės arba juosmens taikinius, išskleistus į liniją. Iš šaulių reikalauta pataikyti bent į vieną ar du iš jų. Atliekančių penktąjį kovinio šaudymo pratimą tankų taikinyje buvo 150 m skersmens plote išdėstytos 3 taikinių grupės po 4–6 juosmens taikinius kiekvienoje. Norėdami, kaip reikalauta, kliudyti po vieną šių dviejų grupių taikinį, tankai turėjo 400–100 m atstumu, judėdami 15–20 km/val. greičiu ir 15–25° kampu į abi puses nuo bendrosios judėjimo krypties, trumpam 6–7 kartus sustoti, kad tiksliai iššautų (tam turėdami 30 šovinių).

Šeštasis šaudymo pratimas nuo pastarojo skyrėsi tik tuo, kad tankams, judantiems 0–90° kampu, kad pataikytų į 200 m skersmens plote išdėstytas 3 taikinių grupes, reikėjo ne sustoti, o sumažinti greitį iki 4–6 km/val. Tam tikslui jie turėjo 40 šovinių. Paskutinis, septintasis, kovinio šaudymo pratimas buvo skirtas visam VCL tankų būriui išmokyti pulti taikinį, vaizduojantį 300 m skersmens plote išdėstytą etatinės sudėties pėstininkų būrį su dviem sunkiųjų kulkosvaidžių lizdais. Kad įvykdytų šią užduotį, tankų būrys turėjo pasidalyti į du skyrius ir vienu metu pulti taikinį iš priekio ir sparno 90° kampu. Apšaudymas vyko 400–100 m atstumu, tankams sumažinus greitį nuo 15–20 iki 4–6 km/val., kiekvienam jų tam buvo skirti 75 šoviniai. Pagal užduoties įvykdymo sąlygas, reikėjo pataikyti į abu sunkiųjų kulkosvaidžių lizdus ir mažiausiai į 4 pėstininkų taikinius¹⁰³.

Šie šaudymo pratimų planai rodo, kad tankų įgulos buvo rengiamos, atsižvelgiant į kovos aplinkybes, naikinti arba bent jau slopinti priešo taikinius, kurie pirmiausia kėlė grėsmę saviems pėstininkams arba kavalerijai. Taip pat matome, kad šių kovos užduočių sudėtingumas labai priklausė nuo to, ar tankai turėjo šaudyti sustoję, ar judėdami.

Apie tankų šaudymo pratimų sudėtingumą 1938 m. rugsėjį, po pratybų Gaižiūnų poligone, savo raportuose kritiškai rašė keli aukšti kariuomenės karininkai, tarp jų ir Šarvuočių rinktinės vadas gen. št. plk. ltn. A. Sidabras. Šiuose dokumentuose pažymima, kad tais metais šaudymo pratimai, skirti tankams „Renault FT 17“, buvo per sunkūs, tad jų sąlygas pajėgė įvykdyti tik labai nedaug šaulių, o tai savo ruožtu neigiamai paveikė karių pasiti-

¹⁰³ Ten pat, l. 12.

kėjimą savo ginklais ir profesionalumu. Tuo pat metu padėtis šiuo klausimu tankų „Vickers-Carden Loyd“ pratybose pasirodė esanti visiškai priešinga: jiems skirti šaudymo pratimai buvo įvertinti kaip per lengvi (juos lengvai atliko beveik visi šauliai), nepasiekiantys mokymo tikslų, priverčiantys švaistyti šaudmenis. Kitais metais kartu su šaudymo pratybų programos pakeitimais siūlyta įtraukti „prizinius“ šaudymus iš tankų – atitinkami prizai ir apdovanojimai turėjo paskatinti šaulius siekti geriausių rezultatų¹⁰⁴.

Šaudymo pratimams atlikti tankai buvo specialiai ruošiami: dedami į juos ginklai ir jų optiniai taikikliai ne iš anksto poligono stovykloje, o tik atvykus į šaudyklą (nenorėta, kad žygio į ją metu pastarieji išsiderintų)¹⁰⁵. 2-osios tankų kuopos „Vickers“ tankų optiniai taikikliai turėjo konstrukcinių ydų, dėl kurių šaudant daromos pataisos neišlikdavo stabilios ir nukentėdavo šuvių taiklumas. Norint tiksliai pataikyti į priešo karį vaizduojantį taikinį, šaudant iš 100 m atstumo, reikėjo taikymosi tašką nustatyti apie 10–30 cm į kairę arba dešinę nuo objekto. Šaudant iš 300 m nuotolio ši pataisa didėjo ir taikymosi tašką tekdavo kreipti dar labiau į šoną – ten, kur visai nebuvo taikinio. Tankui judant, pataisa nuolat keitėsi, o draudžiant ardyti optinius taikiklius, pašalinti trūkumų vietoje nebuvo galima¹⁰⁶. Kaip parodė šaudymo pratybos, per šiuos optinius taikiklius nebuvo įmanoma tikrai gerai matyti taikinių, pvz., lietaus lašas, nukritęs ant taikiklio stiklo, galėjo ir visai uždegti šauliui matymo lauką¹⁰⁷. Be to, optiniai taikikliai važiuojant išsiderindavo – dėl netobulos tvirtinimo konstrukcijos šios taikymo priemonės greitai išklidavo. Į tai buvo atsižvelgta 3-iajai tankų kuopai skirtų kovos mašinų gamybos laikotarpiu, todėl, atlikus nedidelius konstrukcijos pakeitimus, naujesnio modelio

¹⁰⁴ 1938-09-10 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 174–174 a. p.; 1938-09-02 Gaižiūnų poligono II laikotarpio pastabos, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 177.

¹⁰⁵ 1938-11-24 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos štabo viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 179.

¹⁰⁶ 1938-11-22 Šarvuočių rinktinės 2-osios tankų kuopos vado raportas Technikos skyriaus viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 182; 1938-11-22 Šarvuočių rinktinės technikos dirbtuvių viršininko raportas Technikos skyriaus viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 184; 1938-11-22 Šarvuočių rinktinės mokomojo būrio ltn. Permino raportas būrio vadui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 189.

¹⁰⁷ 1938-11-22 Šarvuočių rinktinės ltn. Meižio raportas Technikos skyriaus viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 185.

VCL tankų optiniai taikikliai jau neklibėjo. Šarvuočių rinktinėje ardyti ir remontuoti optinius taikiklius buvo draudžiama, o bandymai taisyti jų techninius trūkumus centrinėse artilerijos dirbtuvėse, kurioms ir buvo pavesta ši užduotis, pradėti dar 1935 m., nebuvo sėkmingi¹⁰⁸.

Šaudymo pratybas vertinusių karininkų nuomonės dėl eilinių karių šaudymo rezultatų 1938 m. pratybų metu išsiskyrė. Neigiamai vertinusiųjų jas padarė išvadą, kad kariai per mažai mokomi surasti ir taikytis į taikinį iš stovinčio ir judančio tanko nuolatinėje dislokacijos vietoje¹⁰⁹. Tiesa, tuo metu nuolatinėje Šarvuočių rinktinės dislokacijos vietoje Radviliškyje nebuvo tinkamos šaudyklos, kurioje būtų galima mokytis šaudyti iš tankų, nors daliniui vadovavęs gen. št. plk. lt. A. Sidabras ne kartą į tai atkreipė vadovybės dėmesį¹¹⁰. Pasak Šarvuočių rinktinės Technikos skyriaus viršininko, mokymo programoje, kiek leidžia galimybės, į šaudymo pratybas buvo kreipiamas ypatingas dėmesys¹¹¹.

O 2-osios tankų kuopos vadas kpt. N. Migevičius buvo patenkintas šaudymo pratybomis, kuriose dalyvavo ir jo vadovaujamo padalinio kariai¹¹². Norėdamas tai pailiustruoti, jis pateikė duomenų suvestinę, kurioje buvo pateikti 2-osios tankų kuopos 1938 m. Gaižiūnų poligone surengtų šaudymo pratybų rezultatai¹¹³. Visi šiame dokumente nurodyti septyni kovinio šaudymo pratimai (vienas, atliekamas tankams judant, kiti – stovint), išskyrus vieną tankų būrio pratimą, buvo skirti individualioms

¹⁰⁸ 1938-11-24 Šarvuočių rinktinės vado raportas Karo technikos štabo viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 179; 1938-11-25 Šarvuočių rinktinės Technikos skyriaus viršininko raportas rinktinės vadui. LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 180; 1938-11-22 Šarvuočių rinktinės 2-osios tankų kuopos vado raportas Technikos skyriaus viršininkui. LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 182.

¹⁰⁹ 1938-11-03 Karo technikos štabo raštas Šarvuočių rinktinės vadui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 178; 1938-11-22 Šarvuočių rinktinės lt. Pustelniko raportas kuopos vadui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 187.

¹¹⁰ 1938-11-24 Šarvuočių rinktinės vado raportas Karo technikos štabo viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 179 a. p.

¹¹¹ 1938-11-25 Šarvuočių rinktinės Technikos skyriaus viršininko raportas rinktinės vadui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 180.

¹¹² 1938-11-22 Šarvuočių rinktinės 2-osios tankų kuopos vado raportas Technikos skyriaus viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 182 a. p.

¹¹³ 1938-11-22 2-osios tankų kuopos kautynių šaudymo pratimų 1938 m. sėkmingumo lentelė, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 183.

kovos mašinų įguloms ir atliekami tiek karininkų ir puskarininkių, tiek eilinių privalomosios tarnybos karių.

Pirmasis pratimas buvo atliekamas per ribotą laiką šaudant trumpomis serijomis 100 m atstumu iš stovinčio tanko. Ši užduotis, sprendžiant iš rezultatų, buvo pati lengviausia: ją įvykdė 100 % karininkų ir puskarininkių ir 95 % eilinių. Antrąjį pratimą, nuo pirmojo besiskiriančią tik tuo, kad jį atliekantys kariai turėjo mūvėti dujokaukes, įvykdė 100 % karininkų ir puskarininkių ir 90 % eilinių. Pastebimai sunkesnis pastariesiems buvo trečiasis pratimas, atliekamas šaudant 300–100 m atstumu iki taikinio iš judančio ir trumpai stabtelėjusio tanko. Karininkų ir puskarininkių rezultatai šiuo atveju nesiskyrė nuo ankstesnių (100 % buvo sėkmingi), o eiliniai kariai pasirodė prasčiau – užduotį įvykdė 66 % iš jų.

Sunkiausias pratimas pasirodė esantis ketvirtasis – šaudymas į taikinius iš judančio tanko 400–100 m atstumu, kadangi jį sėkmingai pavyko užbaigti 80 % karininkų ir puskarininkių ir tik 38 % eilinių. Penktojo pratimo užduotis buvo, važiuojant įvairiomis kryptimis 15°–25° kampu ir trumpai sustojus, šaudyti į taikinį iš 400–100 m atstumo. Šis pratimas pasirodė ypač sunkus eiliniams kariams (tik 30 % jį sėkmingai atliko), o karininkai ir puskarininkiai vėl veikė be klaidų (100 % jį atliko sėkmingai). Sunkumų kėlė ir šeštasis pratimas, kai reikėjo nenurodytu, veikiausiai 400–100 m, atstumu nuo taikinio šaudyti įvairiomis kryptimis iš 0–90° kampu judančio tanko, jį valdyti ir stebėti kautynių lauką. Sėkmingai šią užduotį atliko 85 % karininkų ir puskarininkių ir 46 % eilinių. Galiausiai atliekant paskutinį, septintąjį, pratimą, t. y. taikinį atakuojant ir judant visu tankų būriu, sėkmingai pasirodė 100 % karininkų ir puskarininkių ir 80 % eilinių¹¹⁴.

Kaip matyti, dauguma pratimų buvo atliekami tankams judant, o jų sėkmingo įvykdymo rezultatai dauguma atvejų (ypač šaudant iš didesnio atstumo) smarkiai skyrėsi nuo pasiektų šaudant iš stacionarios padėties. Taikliai šaudyti iš judančio tanko, kad ir kaip sunku būdavo, buvo labai svarbu pirmiausia dėl tankų ir jų įgulų saugumo, kadangi į važiuojančias kovos mašinas sunkiau pataiko priešo ugnis¹¹⁵. Šaudymas iš judančių tankų nebuvo toks sėkmingas, be minėtų taikiklių trūkumų ir šių pratimų sudėtingumo, dar ir dėl kietų tankų pakabų, nes važiuojant nelygia vie-

¹¹⁴ Ten pat, l. 183.

¹¹⁵ Šaudymas iš judančio tanko, *Karys*, Nr. 33, Kaunas, 1935, p. 764–765.

tove buvo nuolat trūkčiojama¹¹⁶. Taikymosi ir šaudymo iš judančių tankų įgūdžiams ugdyti Šarvuočių rinktinės mokomojo būrio patalpose buvo įrengtas specialus treniruoklis, kurio bokštelyje buvo įtaisytas kulkosvaidis su optiniu taikikliu ir šviesos koncentratoriumi. Bokštelių du žmonės galėjo judinti įvairiomis kryptimis, o spaudžiant kulkosvaidžio nuleistuką šviesos koncentratorius lygiagrečiai su ginklo vamzdžiu nukreipdavo spindulį, imituojantį šūvio liniją ir, derinant jį su optinio taikiklio ašimi, leidžiantį mokytis greitai ir tiksliai nusitaikyti¹¹⁷.

3-iosios tankų kuopos, kurios VCL tankų optiniai taikikliai, kaip minėta, turėjo mažiau trūkumų nei 2-osios kuopos taikymosi priemonės, 1938 m. Gaižiūnų poligone atliktų šaudymo pratimų rezultatų suvestinėje nurodytas didesnis sėkmingai užduotis atlikusių karių skaičius¹¹⁸. Anksčiau aptartus septynis šaudymo pratimus 3-iojoje tankų kuopoje atliko 3 karininkai, 8 puskarininkiai ir 17–24 eiliniai. Kuopos karininkai ir puskarininkiai šiose pratybose pasirodė labai gerai, kadangi net penkis iš šešių individualių tankų įguloms skirtų pratimų visi atliko be klaidų (100 % sėkmingai). O privertė suklysti ketvirtasis pratimas, kėlęs daugiausia sunkumų ir 2-osios kuopos šauliams: jo sąlygas sėkmingai įvykdė 33 % (t. y. vienas iš trijų) karininkų ir 50 % (keturi iš aštuonių) puskarininkų. Pratimus sėkmingai atlikusių eilinių 3-iosios kuopos karių skaičius svyravo labiau, tačiau apskritai tokių buvo daugiau nei jų kolegų iš 2-osios tankų kuopos. Pirmąjį šaudymo pratimą sėkmingai atliko 80 %, antrąjį – 100 %, trečiąjį – 90 %, ketvirtąjį – 50 %, penktąjį – 95 %, šeštąjį – tik 25 % kuopos eilinių karių. Septintąjį šaudymo pratimą, skirtą visam tankų būriui, sėkmingai atliko du iš trijų (75 %) dalyvavusių būrių¹¹⁹.

Tankų įguloms ir padaliniais Lietuvos kariuomenės keliamus šaudymo įgūdžių ir taktikos reikalavimus gerai iliustruoja 1940 m. balandžio mėn. tuomečio kariuomenės vado div. gen. V. Vitkausko patvirtinta šaudymo pratimų tankams programa¹²⁰. Joje buvo numatyta dešimt moko-

¹¹⁶ 1938-11-22 Šarvuočių rinktinės 2-osios tankų kuopos vado raportas Technikos skyriaus viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 182 a. p.

¹¹⁷ *Karo technikos dalių dvidešimtmetis 1919–1939*, p. 206.

¹¹⁸ 1938-11-22 Šarvuočių rinktinės 3-ios tankų kuopos atliktų Gaižiūnų poligone šaudymo pratimų žinios, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 171, l. 186.

¹¹⁹ Ten pat, l. 183.

¹²⁰ 1940-04-27 Šarvuočių rinktinės iš „Vickers“ ir „Renault“ tankų kulkosvaidžių šaudy-

mojo šaudymo pratimų, atliekamų pirmaisiais mokymo metais, ir tiek pat kovinio šaudymo pratimų, skirtų antriesiems mokymo metams. Šaudoma turėjo būti tiek iš „Renault FT 17“, tiek iš „Vickers-Carden Loyd“ modelių tankų. Visi pratimai turėjo savo temas, tikslus, kurių reikėjo siekti mokant kovos mašinų įgulas.

Mokomojo šaudymo programos tikslas buvo išmokyti: 1) taikliai taikytis, 2) šaudyti sutelktą ugnimi, 3) pereiti iš sutelktosios į išplėstąją ugnį, 4) šaudyti trumpomis serijomis keičiant taikinius, 5) šaudyti mūvint dujokaukes, 6) šaudyti trumposiomis serijomis per ribotą laiką, 7) šaudyti į judančius taikinius¹²¹. Visi dešimt mokomųjų pratimų turėjo būti atliekami iš vietoje stovinčių tankų. Tiesa, dauguma kitų pratimų reikalavimų buvo padalyti į skirtus „Vickers“ ir „Renault“ tankams. Priklausomai nuo konkretaus pratimo, šie reikalavimai arba sutapdavo, arba buvo skirtingi. Dauguma mokomojo šaudymo pratimų buvo numatyta atlikti iš 25 m atstumo, tačiau, šaudant trumposiomis serijomis per ribotą laiką ir atliekant pratimą mūvint dujokaukes, šis nuotolis išaugo iki 100 m „Vickers“ ir 75 m „Renault“ kovos mašinoms. Kiekvienai užduočiai, atliekamai arba pavieniais šūviais, arba trumposiomis šūvių serijomis, buvo skirta nuo 3 iki 20 šovinių. Dalies užduočių šaudymo laikas taip pat buvo ribotas. Daugiausia jo buvo skirta šaudymui į judančius taikinius: iš „Vickers“ tankų – 90 s, iš „Renault“ – 135 s. Atliekant kitus riboto laiko pratimus pastarosios kovos mašinos taip pat turėjo 15 s daugiau laiko („Vickers“ buvo skirta 30–45 s, „Renault“ – 45–60 s). Užduočių taikiniai, įskaitant ir judančius, daugiausia vaizdavo lengvojo kulkosvaidžio poziciją. Atliekant pratimus su judančiais taikiniais, pastarieji per numatytą laiką (priklausomai nuo tanko modelio – 90 arba 135 s) judėdavo 10 m tik horizontalia arba horizontalia ir vertikalia kryptimis. Trims iš didesnio nuotolio (100 ir 75 m) atliekamiems pratimams buvo skirti penki žmogaus krūtinės arba juosmens taikiniai, išskleisti į liniją 5 m atstumu vienas nuo kito. Mokomųjų šaudymo užduočių įvykdymo sąlygos, priklausomai nuo pratimo, nebuvo visiškai vienodos, tačiau visada palankesnės „Renault FT 17“ tankams. Šių kovos mašinų šauliams atliekant visus pratimus leista kliudyti vienu taikiniu mažiau nei jų kolegoms VCL tankuose, taip pat, vykdant kelias užduotis, pataikyti dviem

mo programa, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 247, l. 1–2.

¹²¹ Ten pat, l. 1.

šūviais mažiau arba pasiekti didesnę pataikytų šūvių sklaidą į aukštį ir plotį (atitinkamai 32 ir 16 cm, o ne 24 ir 8 cm šaudant iš VCL)¹²².

Kovinio šaudymo programa, kurią sudarė dešimt pratimų, buvo gerokai sudėtingesnė ir turėjo, sprendžiant iš keliamų tikslų, parengti tankų įgulas individualiai ir būrio sudėtyje atlikti užduotis panašiomis į tikrą kovą aplinkybėmis. Kovinio šaudymo pratimų tikslai buvo išmokyti: 1) sekti taikinius tankui važiuojant ir greitai šaudyti jam sustojus, 2) šaudyti į judančius taikinius, 3) šaudyti mūvint dujokaukę, 4) sekti taikinį važiuojant vingiais ir greitai šaudyti tankui sustojus, 5) taikyti ir šaudyti judant, 6) tanko vadą vadovauti taikantis ir šaudant judant, 7) stebėti kautynių lauką, 8) tankų būrį šaudyti, vienam skyriui puolant iš priekio, kitam – iš sparno, 45° kampu¹²³. Skirtingai nuo mokomųjų šaudymo pratimų, šie pratimai turėjo būti atliekami nebe stovint vietoje, o važiuojant ir dauguma atvejų trumpai stabtelint iššauti arba tik sumažinant greitį iki 6 km/val. (VCL) ar 3–4 km/val. („Renault“). Buvo du pratimai, kai reikėjo, puolant taikinį, važiuoti pagrindine kryptimi vingiuojant 20°–30° kampu. Tankams „Vickers“, atsižvelgiant į užduotį, buvo nustatytas 10–15 km/val., o „Renault“ – 4–6 km/val. greitis. Skyrėsi ir maksimalus užduoties atlikimo nuotolis: „Vickers“ jis siekė 300 arba 400 m, „Renault“ – 250 arba 300 m, o minimalus visais atvejais – 100 m. Pratimui atlikti skirtų šovinių skaičius buvo vienodas abiejų tipų tankams ir svyravo nuo 15 iki 60, o šaudymo laikas skirtingiems pratimams atlikti turėjo siekti 8–15 s (VCL) arba 10–20 s („Renault“). Taikiniai visiems tankams buvo vienodi. Septyniuose iš dešimties pratimų buvo naudojami penki krūtinės arba juosmens išskeisti į liniją, o dviejuose – 5 km/val. greičiu statmenai šaudymo kryptčiai judantys taikiniai. Pagal šių pratimų atlikimo sąlygas, „Vickers“ tankai turėjo trimis šūviais kliudyti bent 2 iš 5 minėtų taikinių, o tankai „Renault“ – dviem šūviais kliudyti bent 1 iš 5. Tik viename, septintajame, kovinio šaudymo pratime, kurį atliekant penki krūtinės taikiniai turėjo būti apšaudomi iš judančio tanko, „Vickers“ įguloms keliami reikalavimai sumažėjo – jie dviem šūviais turėjo kliudyti tik vieną taikinį, o „Renault“ kovos mašinomis šio pratimo visai nereikėjo atlikti. Atliekančios aštuntąjį kovinio šaudymo pratimą visų tankų įgulos turėjo, atitinkamai sumažinusios greitį, atakuoti 200 m skersmens plote išdėsty-

¹²² Ten pat, l. 1.

¹²³ Ten pat, l. 2.

tas tris taikinių grupes po 4–5 juosmens taikinius, kurių viena išdėstyta 100 m į gilumą. Tokiu būdu, ko gero, siekta pavaizduoti prieš pėstininkų skyrių, sudarytą iš trijų grandžių. Tankai „Vickers“ kiekvienoje iš šių taikinių grupių turėjo 5 tiksliais šūviais kliudyti po vieną taikinį, o tankai „Renault“ – 3 šūviais po vieną taikinį dviejose grupėse. Devintojo pratimo tankų taikiniai vaizdavo didžiausią grėsmę jiems mūšio lauke keliančius priešiškų pajėgų kovos vienetus – vieną prieštankinio pabūklo poziciją ir 100 m atstumu už jos kas minutę pasirodantį judantį tanką. Šios užduoties tikslas buvo įpratinti šaulį sekti kovos lauką, ją atliekant reikėjo, kad ir „Vickers“, ir „Renault“ tankai, šūviams atlikti sumažinę greitį arba trumpai sustoję, kliudytų abu taikinius. Paskutinis, dešimtas, kovinio šaudymo pratimas buvo skirtas visam tankų būriui. Šį kartą 300 m plote išdėstyti krūtinės taikiniai vaizdavo visos sudėties prieš pėstininkų būrį, sudarytą iš kelių skyrių ir remiamą iš dviejų sunkiųjų kulkosvaidžių pozicijų. Atlikdamas užduotį, tankų būrys turėjo pasidalyti į du skyrius ir, sumažinę greitį arba trumpai stabtelėjęs, paleisti ugnį, atakuoti taikinį iš priešakio ir sparno ir kliudyti kiekvieną kulkosvaidžio lizdą ir pėstininkų skyrių¹²⁴.

Pažymėtina, kad visų kovinio šaudymo pratimų atlikimo sąlygos, taip pat kaip ir mokomojo šaudymo metu, naudojant „Renault FT 17“ tankus, buvo ne tokios griežtos, kaip nustatytos „Vickers-Carden Loyd“ įguloms. Mažesnis reikalavimų kliudyti taikinių ar pataikymų į juos skaičius liudija ir prastesnį, palyginti su gerokai naujesniais „Vickers“ tankais, prancūziškųjų tankų taiklumą, ko gero, nulemtą pirmiausia kovos mašinų, jų ginkluotės amžiaus ir techninio susidėvėjimo. Nepaisant to, abiejų tipų tankai veikė, kaip parodė minėti šaudymo pratimai, labai panašiai. Jų įguloms buvo vienodai svarbu atidžiai sekti kovos lauką, sunkiaisiais kulkosvaidžiais apšaudyti aptiktus taikinius, tankams toliau judant į priekį arba tik trumpai stabtelėjus paleisti ugnį iš stabilesnės pozicijos ir nuslopinti arba išvesti juos iš rikiuotės nepriartėjus arčiau kaip 100 m atstumu. Be to, buvo būtina atakos metu pavieniams tankams ar visam jų junginiui manevruoti, o ne judėti tiesia linija, kad priešui būtų sunkiau pataikyti į juos, arba, išstačius šarvą, atsižvelgiant į grėsmę, atitinkamu kampu, padidinti jų atsparumą ir sutelkti ugnį į pavojingiausius taikinius¹²⁵. Tankų

¹²⁴ Ten pat, l. 2.

¹²⁵ Pečiūra, Kaip tankų būrys puola įvairius taikinius, *Karys*, Nr. 28, Kaunas, 1936, p. 684-686.

pagrindiniai taikiniai, kaip ir anksčiau, liko pėstieji priešo kariai, ypač juos remiantys sunkieji ginklai.

2.2. Tankų judėjimas kovos lauke

Kaip matyti iš pateiktų kovinio šaudymo pratimų duomenų, buvo labai svarbu, kad tankai judėtų mūšio lauke. Greitis ir manevringumas turėjo padėti jiems išvengti priešo ugnies ar bent sumažinti jos naikinamąjį poveikį, be to, leisti nuosekliai plėtoti priešo pozicijų puolimą. Kaip ir kitų manevrinių sausumos pajėgų vienetų, šarvuotųjų dalinių judėjimas žygio ar kautynių metu turėjo vykti ne gaivališkai, o remiantis tam tikromis kovos vienetų, padalinių rikiuotėmis, patvirtintomis kariuomenės vadovybės. Šios rikiuotės turėjo padėti išlaikyti tankų veiksmų darną, tvarką ir veiksmingumą.

Lietuvos kariuomenėje tankų būrys, sudarytas iš dviejų skyrių po dvi kovos mašinas kiekviename iš jų ir būrio vado tanko, galintis veikti tiek kuopos sudėtyje, tiek savarankiškai, naudojo keturių tipų reglamentuotas rikiuotes: „tankinė“ (t. y. tankiąją), žygio, manevrinę artėjimo ir manevrinę kautynių¹²⁶. „Tankinė“ rikiuotė buvo naudojama tik mokantis arba per paradus ir jungė tris rikiuotes: 1) būrys voroje, 2) būrys linijoje, 3) būrys skyrių voroje. Šiomis rikiuotėmis tankai važiuodavo gerokai arčiau vienas kito (3–5 m atstumu). Vienintelė žygio rikiuotė buvo žygio vora, kurios priešakyje turėjo važiuoti pats būrio vadas. 1935 m. atstumas tarp „Renault“ tankų turėjo siekti 10 m, o tarp „Vickers“ – 10–20 m¹²⁷. O 1938 m. schemose matome, kad atstumas tarp tankų žygio voroje išaugo iki 25 m¹²⁸. Daugiausia buvo manevrinės artėjimo rikiuotės, naudojamos artėjant prie priešų ir tikintis sąlyčio su juo, variantų: 1) būrys skyrių voroje (apverstos „U“ formos rikiuotė, skirta judėti per tam tikras kliūtis, raizyta vietove), 2) būrys trikampė rikiuotė kampu pirmyn (pleišto rikiuotė, leidusi abiem tankų skyriams lengvai išvystyti puolimą į priešų sparnus), 3) būrys tri-

¹²⁶ 1935-04-06 Pagrindinės tankų-tankečių būrio rikiuotės, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 102, l. 34–36 a. p.; 1938-02-17 Tankų komandos ir rikiuočių formos, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 170, l. 5–6 a. p.

¹²⁷ 1935-04-06 Pagrindinės tankų-tankečių būrio rikiuotės, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 102, l. 34–35.

¹²⁸ 1938-02-17 Tankų komandos ir rikiuočių formos, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 170, l. 5.

kampėj rikiuotėj kampu atgal (V formos rikiuotė, leidusi lengvai manevruoti tankų skyriais, šaudyti įstrižąja ugnimi), 4) būrys nuožulniai kairėn (rikiuotė, skirta kairiajam būrio sparnui apsaugoti), 5) būrys nuožulniai dešinėn (skirta dešiniajam būrio sparnui apsaugoti), 6) būrys voroje.

1935–1936 m. nurodoma, kad visais šiais atvejais atstumai tarp tankų turėjo siekti 30–50 m, o būrio vadas – užimti priešakinę poziciją (išskyrus „V“ rikiuotę, kurioje jo vieta buvo apatiniame kampe)¹²⁹. 1938 m. schemose matyti, kad bent pleišto ir nuožulniųjų formų rikiuotėse nuotolis tarp būrio kovos mašinų padidėjo iki 50–100 m, o būrio vado vieta nuožulniosiose rikiuotėse buvo perkelta iš priešakinės į vidurinę poziciją¹³⁰. Rikiuotės pasirinkimas turėjo priklausyti nuo konkrečių aplinkybių – vietovės sąlygų ar taktinės padėties. Vienintelė manevrinė kovos rikiuotė numatė būrio išsiskleidimą į liniją, geriausiai leidusią sutelkti tiesioginę ugnį, padalinio vadui užėmus vietą centre ir tankams, pagal 1935–1936 m. schemas, esant 30–50 m arba, pagal 1938 m. schemas, 50–100 m atstumu vienas nuo kito¹³¹.

Tankų kuopos – didžiausi tankų junginiai Lietuvos kariuomenėje – turėjo vadovautis joms nustatytomis rikiuotėmis, suskirstytomis į jau minėtus keturis tipus¹³². Mokymams ir paradams skirtomis „tankinėmis“ rikiuotėmis kuopa judėjo išlaikydama mažesnius nei kitais atvejais atstumus tarp savo padalinių (būrius turėjo skirti 10 m) ir formuodama vieną iš trijų rikiuočių: voros, linijos arba būrių voros. Žygiui besirengianti tankų kuopa, kaip ir tankų būrys, turėjo rikiuotis žygio vora, kad tarp būrių ir priešakyje važiuojančios kuopos vado mašinos liktų 30–50 m atstumas¹³³. Manevrinės artėjimo rikiuotės, naudojamos kuopai artėjant

¹²⁹ 1935-04-06 Pagrindinės tankų-tankečių būrio rikiuotės, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 102, l. 35–35 a. p.; J. ltn. Pečiūra, Tankų būrys ir jo rikiuotės, *Karys*, Nr. 27, Kaunas, 1936, p. 658–660.

¹³⁰ 1938-02-17 Tankų komandos ir rikiuočių formos, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 170, l. 6.

¹³¹ 1935-04-06 Pagrindinės tankų-tankečių būrio rikiuotės, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 102, l. 35 a. p.; 1938-02-17 Tankų komandos ir rikiuočių formos, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 170, l. 6; J. ltn. Pečiūra, Tankų būrys..., p. 659.

¹³² 1936-03-18 Pagrindinės tankų-tankečių kuopos rikiuotės, *LCVA*, f. 828, ap.1, b. 122, l. 19, 22–22 a. p., 35–35 a. p.; 1938-02-17 Tankų komandos ir rikiuočių formos, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 170, l. 5 a. p., 6 a. p.

¹³³ 1936-03-18 Pagrindinės tankų-tankečių kuopos rikiuotės, *LCVA*, f. 828, ap.1, b. 122, l. 19, 35.

prie priešą, rengiantis sąlyčiui su juo, buvo trejopos: 1) trikampė rikiuotė kampu pirmyn, 2) trikampė rikiuotė kampu atgal, 3) kuopos būriai linijoje. Pirmuoju atveju vienas iš būrių stodavo į priešakinę poziciją, o likę du – jo užnugaryje, nuožulniai į kairę ir dešinę. Antroji trikampės rikiuotės forma buvo pagrįsta atvirkštine tvarka – du būriai juda pirmojo priekyje, nuožulniai į dešinę ir kairę puses. Naudojantys trečiąją artėjimo rikiuotę visi trys kuopos būriai turėjo išsirikiuoti į vieną liniją. Visais trimis minėtais atvejais nustatyti atstumai tarp tankų būrių turėjo siekti 200–300 m. Kuopos vadas šiose rikiuotėse važiuodavo 30–50 m priešais vidurinę poziciją užimantį būrį. Tiesa, nuotoliai, atskirų tankų būrių rikiuotės ir vieta bendroje kuopos rikiuotėje, priklausomai nuo taktinių aplinkybių ir vietovės sąlygų, galėjo būti keičiami¹³⁴.

Tankų kuopai buvo numatytos net septynios manevrinės kovos rikiuotės, kuriomis išsidėstęs šis padalinys turėjo stoti į kovą su priešą pajėgomis. Pirmosios dvi kovos rikiuotės savo būrių išsidėstymo forma priminė statųjį trikampį: pirmasis ir antrasis būriai turėjo išsirikiuoti vienoje tiesėje 50–100 m atstumu vienas nuo kito, o trečiasis būrys – 200–300 m už vieno iš jų, važiuojančio kairiajame arba dešiniajame sparne. Giliojoje rikiuotėje kuopos būriai turėjo išsirikiuoti kolona, 200–300 m atstumu vienas už kito. Minėtų kovos trikampio ir giliosios rikiuočių priešakyje esantys būriai judėjo į priekį išsiskleidę į liniją, o kiti būriai, formuojantys antrąjį ar trečiąjį kuopos ešelonus, galėjo išsirikiuoti ir kitaip, priklausomai nuo vietovės ir taktinių aplinkybių¹³⁵. Formuojant plačiąją rikiuotę, pagal 1936 m. nuostatus, buvo numatytas kuopos būrių išsiskleidimas į vieną liniją 50–100 m atstumu vienas nuo kito, o pagal 1938 m. schemas, šis nuotolis jau buvo didesnis – iki 200–300 m¹³⁶. Giliojoje ir plačiojoje rikiuotėse kuopos vado pozicija buvo 50–100 m prieš jo vedamus būrius¹³⁷. Buvo numatytos dar trys manevrinės tankų kuopos kovos rikiuotės: „replės“, „frontas–dešinysis sparnas“ ir „frontas–kairysis sparnas“. Išsidėščiusi „replių“ rikiuote tankų kuopa turėjo įveikti priešą poziciją,

¹³⁴ Ten pat, l. 19, 35 a. p.

¹³⁵ Ten pat, l. 19, 22, 35 a. p.

¹³⁶ Ten pat, l. 19; 1938-02-17 Tankų komandos ir rikiuočių formos, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 170, l. 6 a. p.

¹³⁷ 1936-03-18 Pagrindinės tankų-tankečių kuopos rikiuotės, LCVA, f. 828, ap.1, b. 122, l. 22.

rikiuotės viduryje esančiam būriui su kuopos vadu atakuojant ir sukaustant priešą frontaliai, o likusiems dviem būriams išsiveržiant į priekį, taikantis apsupti priešą ir kartu smogti į abu jo sparnus. Išsidėsčiusi rikiuote „frontas–sparnas“ kuopa siekė pagrindinėmis savo pajėgomis pulti vieną iš priešo sparnų. Tai turėjo būti atliekama vienam iš būrių puolant ir sukaustant priešą frontaliai, o kitiems dviem būriams, išsidėsčiusiems į kairę arba dešinę nuo pirmojo, kreipiant savo puolimo kryptį į kairįjį arba dešinįjį priešą sparną ir jį apglėbiant. Atstumas tarp atakuojančių būrių, išsidėsčiusių tiek „replių“, tiek „frontas–sparnas“ rikiuote, priklausė nuo vietovės sąlygų¹³⁸. Kaip matyti, galima pastebėti tendenciją tankų rikiuotėse plėsti atstumus tarp būrio ar kuopos kovos mašinų. Deja, bet nepavyko rasti dokumentų, pagrindžiančių tokius pokyčius. Galima tik daryti prielaidą, kad plečiant atstumus tarp tankų siekta padaryti jų junginius mažiau pažeidžiamus, labiau apsaugotus nuo priešų ugnies.

Kad tankų junginių veiksmai kovos lauke būtų darnūs, būtina reikėjo palaikyti glaudžius ryšius tarp padalinių vadų ir likusių tankų. Padalinių, kurie turėjo VCL tankų, kuopos ir būrių vadų kovos mašinose buvo sumontuotos radijo stotys, sudarytos iš siųstuvo su mikrofonu ir imtuvo su ausinėmis. Šiomis radijo stotimis ryšys tarp judančių tankų galėjo būti palaikomas 4–6 km, stovint vietoje – 8–12 km atstumu¹³⁹. O Lietuvos kariuomenės „Renault FT 17“ radijo įrangos neturėjo¹⁴⁰. Be radijo ryšio priemonių, pagrindinė komandų perdavimo ir padalinio valdymo priemonė tankų kuopų ar būrių vadams buvo skirtingų spalvų vėliavėlės. Iš 1935–1936 m. dokumentų matome, kad tankų būrių ir kuopų rikiuotės turėjo atitinkamus sutartinius ženklus, išreiškiamus viena tam tikros spalvos vėliavėle arba dviem skirtingų spalvų vėliavėlėmis¹⁴¹. 1938 m. tankų rikiuočių ir atskirų komandų sutartinius ženklus apibūdinančiame dokumente pagrindinis akcentas yra ne vėliavėlių spalva, o jas naudojant rodomi tam tikri ženklai rankomis. Kiekviena žygio ir manevrinė rikiuotė turėjo ją atitinkantį, rankomis viena arba dviem vėliavėlėmis rodomą

¹³⁸ Ten pat, l. 19, 22–22 a. p.

¹³⁹ A. Pociūnas, A. Stolarovas, min. veik., p. 20.

¹⁴⁰ V. Grigoraitis, *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.*, p. 104.

¹⁴¹ 1935-04-06 Tankų būrių sutartiniai ženklai, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 102, l. 34; 1936 m. Tankų-tankečių kuopos sutartiniai ženklai, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 122, l. 25.

signalą¹⁴². Visi būrio tankai turėjo dvi vėliavėles – pagrindinę ir pagalbinę. Būrio vado pagrindinės vėliavėlės spalva skyrėsi nuo kitų tankų vadų naudojamų analogiškų vėliavėlių spalvų, o pagalbinės viso padalinio vėliavėlės buvo vienos spalvos. Įsakymų perdavimo procedūra šiomis ryšio priemonėmis atrodė gana komplikauta. Pirmiausia būrio vadas turėjo iškelti vėliavėlę ir ja duoti savo padaliniui ženklą „Dėmesio“. Tik po to, kai šį ženklą pakartodavo skyrių vadai, jis galėjo rankų judesiais ir vėliavėlėmis duoti norimą įsakymą dėl atitinkamos rikiuotės. Šis signalas turėjo būti kartojamas tol, kol jį pakartos skyrių ir galiausiai eilinių kovos mašinų vadai¹⁴³. Tankų kuopos rikiavimui ir valdymui skirti sutartiniai ženklai buvo tokie pat kaip ir tankų būriams. Kuopos vado perduodamus įsakymus turėjo perimti tik būrių vadai, kurie, kuopai persirikiuojant, savarankiškai surikiuodavo savo vadovaujamus junginius, atsižvelgdami į vietovę ir taktines aplinkybes. Taip pat kaip ir tankų būryje, kuopos vadas pirmiausia turėjo, iškeldamas vėliavėlę, duoti ženklą „Dėmesio“, kurį pakartodavo būrių ir kitų tankų vadai. Tuomet kuopos vadas galėjo duoti norimą rikiuotę reiškiantį ženklą, kurio būrių vadams jau neberekėjo kartoti, o tik vesti savo padalinius atitinkama tvarka¹⁴⁴.

2.3. Tankų padalinių bendradarbiavimas su pėstininkais

Lietuvos kariuomenės negausūs ir techniškai ribotų kovinių galimybių šarvuotieji padaliniai nebuvo pajėgūs suvaidinti nors kiek svaresnio savarankiško vaidmens šalies ginkluotoje gynyboje. Tačiau, nepaisant to, jie turėjo aiškiai nustatytą vietą galimo ginkluoto konflikto atveju. Pagrindinė jų užduotis buvo paremti ir sustiprinti kitas pajėgas. Visų pirma ši parama turėjo būti skirta Lietuvos kariuomenės pėstininkų ir kavalerijos daliniams. Pėstija, gausiausia kariuomenės ginklų rūšis ir jos pajėgumo pagrindas, buvo bene svarbiausia šio kovinio bendradarbiavimo su tankų padaliniais partnerė.

Pėstininkų ir tankų padalinių bendradarbiavimo kovos lauke principai ir būdai nurodyti Pėstininkų statuto antrojeje, kautynėms skirtoje, dalyje. Ši pėstininkų mokymo priemonė kartu yra ir bene svarbiausias

¹⁴² 1938-02-17 Tankų komandos ir rikiuočių formos, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 170, l. 3–4 a. p.

¹⁴³ Ten pat, l. 3–3 a. p.

¹⁴⁴ Ten pat, l. 4 a. p.

žinių apie Lietuvos kariuomenės šarvuotųjų pajėgų, pirmiausia tankų, veiksmų mūšyje teorinius pagrindus šaltinis. Šiam darbui aktualiausias 1939 m. išleistas Pėstininkų statutas¹⁴⁵.

Pėstininkų ir tankų padalinių kovinio bendradarbiavimo pagrindinį principą puikiai iliustruoja Pėstininkų statute pabrėžiamas teiginys, kad šarvuotosios kovos mašinos yra tik pagalbinė pėstininkų kovos priemonė, nes jie turi gebėti atlikti savo kovines užduotis ir be šios pagalbos, jei šarvuočiai ar tankai išeitų iš rikiuotės ar per toli atsilikę¹⁴⁶. Tankų priskyrimas pėstininkų daliniui dažniausiai suvokiamas kaip trumpalaikis reiškinys, skirtas padėti pastarajam atlikti konkrečias kovines užduotis.

Toks priskyrimas iš esmės nekeitė pėstininkų veikimo kovos lauke būdų, tačiau turėjo įtakos užduoties vykdymo parengiamiesiems ir planavimo darbams. Pėstininkai taip pat buvo įpareigoti saugoti tankus. Tuo pat metu tankų pagrindinė užduotis, kaip minėta, buvo padėti pėstininkams nugalėti priešą, kulkosvaidžių ugnimi naikinant jo gyvąją jėgą arba savo svoriu – sunkiąją ginkluotę, pralaužiant gynybines užtvaras (pvz., spygliuotos vielos kliūtis). Šiuo atveju itin svarbų vaidmenį vaidino tankų sunkiųjų kulkosvaidžių veiksmingos ugnies nuotolis: naikinamosios ugnies į gerai matomus taikinius – iki 400 m (iš tokio nuotolio buvo šaudoma ir atliekant šaudymo pratimus), slopinamosios ugnies – iki 600–700 m¹⁴⁷. Akcentuota, jog būtina siekti, kad tankai kautynių lauke pasirodytų priešui netikėtai, pvz., palyginti triukšmingomis ir gerai matomomis kovos mašinomis prie kovos lauko priartėti pasinaudojus nakties ar rūko priedanga¹⁴⁸.

Vis dėlto svarbiausia, vykdant bendras kovines užduotis, – glaudus ir gerai suplanuotas pėstininkų ir tankų padalinių bendradarbiavimas: abiejų rūšių pajėgų vadai turėjo iš anksto suderinti visas kautynių plano smulkmenas, o pėstininkai – nedelsdami pasinaudoti jų naudai veikiančių tankų pasiektais rezultatais, juos remti ugnimi ir, jei prireiktų, fizinėmis jėgomis ir nereikalauti, kad šarvuotieji padaliniai vieni visiškai nuslopintų priešą pasipriešinimą. Pėstininkų daliniams priskirti tankai būdavo įtraukiami į jų struktūrą, o jų vadai tapdavo pavaldūs dalinių vadams. Orientuojantis į pėstininkų galimybes numatytos kovinės už-

¹⁴⁵ *Pėstininkų statutas P-51, II dalis. Kautynės. 2 laida*, p. 202–216.

¹⁴⁶ Ten pat, p. 202.

¹⁴⁷ Ten pat, p. 202–206.

¹⁴⁸ Ten pat, p. 206.

duoties pobūdis, vietovės sąlygos ir priešo pozicijos turėjo lemti konkretų paramai numatomų skirti tankų skaičių, nors pagrindiniu koviniu jų vienetu buvo laikomas tankų būrys. Taip pat numatyta, kad dažniausia užduotims vykdyti vienam pėstininkų batalionui bus priskirtas vienas tankų būrys, o susidūrus su stipresniu priešu, jei įmanoma – viena tankų kuopa. Tankų kuopos vado užduotis – likti prie pėstininkų dalinio vado, kuriam priskirtas jo vadovaujamas padalinys, ir būti jo patarėju kovos mašinų panaudojimo klausimu, kartu palaikyti ryšį su tankų būriais, rūpintis tiekimu ir įvairiais techniniais klausimais¹⁴⁹.

Tankų panaudojimo taktika gerai įsitvirtinusio priešo puolime turėjo būti kruopščiai suplanuota ir parengta vadovaujantis nustatyta tvarka¹⁵⁰. Visų pirma, rengiantis puolimui, jie turėjo būti išsidėstę maždaug už kelių kilometrų nuo išeities pozicijos, t. y. puolimo pradžios ribos. Iš šios vietos tankų junginio vadas, remdamasis pėstininkų dalinio vado sumanymu, turėjo vykdyti išeities pozicijos žvalgyti. Šiuo atveju jo pagrindinė užduotis buvo rasti geriausias kelius, kuriais tankai galėtų pasiekti puolimo pradžios ribą, kruopščiai ir atidžiai išžvalgyti tiek ją, tiek priešo poziciją. Remiantis šios žvalgybos metu surinktomis žiniomis, pėstininkų vadui turėjo būti pateiktas siūlymas dėl geriausio įmanomo esamomis aplinkybėmis tankų panaudojimo būsimajame puolime varianto. Puolimui vadovaujančio pėstininkų dalinio vadas savo ruožtu, išklauses siūlymus, turėjo priimti sprendimą ir duoti įsakymą, kuriame būtų nurodyta: 1) kuriems vienetams tankai yra priskiriami; 2) išeities (puolimo pradžios) riba ir šios pozicijos užėmimo laikas; 3) puolimo pradžia ir jo tvarka; 4) eiliniai ir galutinis puolimo tikslai; 5) numatoma parama tankams ugnimi; 6) susitelkimo vieta, pasiekus galutinį tikslą; 7) sutartiniai ženklai ryšiui tarp pėstininkų ir tankų palaikyti¹⁵¹.

Tiesa, kaip parodė pratybos poligonuose, praktiškai toli gražu ne visada pavykdavo laikytis šių procedūrų. Pavyzdžiui, aptardamas 1936 m. kariuomenės manevrus, Šarvuočių rinktinės vadas padarė išvadą, kad tankų būrių vadams įsakymai dažniausiai duodami skubotai ir yra neaiškūs. Be to, jie verčiami pernelyg rizikuoti ir vykdyti į kautynes prieš tai neišžvalgius vietovės, nežinant, kur tiksliai yra priešas, iš anksto nespėjus supažindin-

¹⁴⁹ Ten pat, p. 206–207.

¹⁵⁰ Ten pat, p. 208–210.

¹⁵¹ Ten pat, p. 208–210.

ti tankų įgulų su esamomis aplinkybėmis¹⁵². Panašias išvadas matome ir karo technikos viršininko pastabose dėl šarvuotųjų padalinių veikimo tų pačių metų mokymų Gaižiūnų poligone metu¹⁵³. Visų pirma pastebėta, kad pėstininkų dalinių vadai prastai susipažinę su techninėmis ir taktinėmis tankų panaudojimo sąlygomis, todėl kartais duoda įsakymus, kurių tankų ekipažai paprasčiausiai negali įvykdyti. Be to, pėstininkų vadai, duodami įsakymus tankų padaliniams, nesuteikia jiems pakankamai laiko pasiruošti užduočiai vykdyti, t. y. žvalgybai atlikti, ryšiui su pėstininkais, artilerija, aviacija užmegzti ir savo pačių koviniams įsakymams parengti. Šiuo atveju taip pat dažnai buvo pamirštama aptarti tankų veiklos suderinamumą su pėstininkų, ginkluotų sunkiaisiais ginklais, artilerija ir kitų rūšių pajėgų veiksmis. Tokie aplaidūs ar skuboti sprendimai per pratybas baigdavosi nesusipratimais kovos lauke. Pavyzdžiui, tankai pradėdavo puolimą per vėlai arba nukreipdavo jį į tuščią vietą, atakuodavo poziciją, kurią tuo pat metu apšaudydavo savoji artilerija, likdavo atkirsti, kai pionieriai, nespėjęs atsitraukti tankams, susprogdindavo tiltus, arba prireikus jiems buvo atsisakoma suteikti paramą pėstininkų sunkiųjų kulkosvaidžių ugnimi.

Tarp kitų planuojant veiksmus pasitaikiusių trūkumų nurodyta, kad dauguma atvejų pratimus atliekančių pėstininkų dalinių vadai neklausdavo tankų padalinio vado, kaip geriau būtų galima panaudoti jo kovos mašinas, tačiau kartais viską iki smulkmenų palikdavo pastarojo nuožiūrai arba, atvirksčiai, smulkmeniškai varžydavo jo veiksmus. Turėdamas tai omenyje, karo technikos viršininkas pabrėžė, kad pėstininkų vadai privalo tankų ekipažams (padaliniams) nurodyti aiškius uždavinius ir galutinius sprendimus priimti tik gavę tankų padalinio vado siūlymą dėl jo kovos vieneto panaudojimo¹⁵⁴.

Atvejų, kai pėstininkų dalinių vadai neatsižvelgė į tankų vadų siūlymus, nesuteikė jiems pakankamai laiko ryšiui su remiamais pėstininkų junginiais užmegzti, žvalgybai atlikti ir tinkamai pasiruošti puolimui, pasitaikė ir per 1937 m. rudens kariuomenės manevrus. Tai, be abejo,

¹⁵² 1936-10-07 Šarvuotųjų rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 107.

¹⁵³ 1936-10-24 Karo technikos viršininko pastabos dėl š. m. mokymo Gaižiūnų poligone, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 922, l. 75–75 a. p.

¹⁵⁴ Ten pat, l. 75–76.

neigiamai atsiliepė kovinių užduočių vykdymui¹⁵⁵. 1938 m. rudens manevrų metu Šarvuočių rinktinės vadas gen. št. plk. ltn. A. Sidabras ir vėl buvo priverstas atkreipti dėmesį į tankų kuopų vadų ir dalinių vadų, kuriems buvo priskirtas kovos mašinų padalinys, bendradarbiavimo trūkumus: pastarieji, duodami įsakymus tankų ekipažams, neklausdavo jų kuopos vado, turinčio šiais klausimais būti pagrindiniu remiamąjį dalinio vado patarėju, nuomonės¹⁵⁶.

Parengus puolimo planą ir atlikus reikiamus parengiamuosius darbus, kitas tankų junginio veiksmų kovinės užduoties vykdymo etapas turėjo būti išeities pozicijos užėmimas¹⁵⁷. Tai padaryti reikėjo kuo vėliau ir iš anksto išžvalgytomis priegomis, taip pat kuo labiau slepiant nuo priešo, kad tankai artėja (pvz., naudojantis parengiamąja artilerijos ugnimi tankų variklių ūžesiui užgožti). Bendradarbiaujant su pėstininkais pageidauta, kad tankų išeities riba būtų kuo arčiau pėstininkų išeities pozicijos, tačiau, svarbiausia, kad ji būtų kuo sunkiau nustatoma priešo. Užėmę šią poziciją, tankai turėjo būti išrikiuoti puolimo plane numatyta rikiuote ir rūpestingai užmaskuoti¹⁵⁸. Pratybų praktika taip pat parodė, kad tankų veiksmų sėkmei būtinam netikėtumo efektui pasiekti nereikėjo rinktis išeities ribos per arti priešo, kur kovos mašinas išduotų vien jų variklių ūžimas¹⁵⁹.

Svarbiausia tankų ir pėstininkų padalinių bendradarbiavimo sritis vis dėlto buvo bendrai vykdomas puolimas. Šiuo atveju tankai turėjo visais atvejais pirmieji įsiveržti į priešo gynybos pozicijas ir, kreipdami savo smūgius į iš anksto nustatytas ugniavietes, praskinti kelią pėstininkams¹⁶⁰. Pėstininkai savo ruožtu turėjo saugoti tankus atidžiai stebėdami kovos lauką ir visų pirma sutelkdami savo sunkiųjų ginklų ugnį į pastebėtas priešo ugniavietes, ypač tas, kurios yra jo pozicijos sparnuose ir gilumoje. Svarbiausias pėstininkų uždavinys tuo metu – sunaikinti ar bent

¹⁵⁵ 1937-09-26 Pastabos dėl tankų veikimo 1937 m. rugs. mėn. rudens manevruose, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 65–66.

¹⁵⁶ 1938-09-22 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 179, l. 49–49 a. p.

¹⁵⁷ *Pėstininkų statutas P-51, II dalis. Kautynės. 2 laida*, p. 210.

¹⁵⁸ Ten pat, p. 210.

¹⁵⁹ 1932 m. Pratimo „Batalionas puolant“ VIII-24 nagrinėjimas, LCVA, f. 538, ap. 1, b. 11, l. 24.

¹⁶⁰ *Pėstininkų statutas P-51, II dalis. Kautynės. 2 laida*, p. 210.

nuslopinti prieš prieštankinius ginklus.

Taip pat pabrėžta, kad pėstininkai turi sekti paskui puolančius tankus tokiu atstumu, kuris leistų jiems nedelsiant ir neleidžiant priešui atsigausti išnaudoti kovos mašinų pasiektus rezultatus¹⁶¹. Jei kovos lauke susiklostydavo palankios sąlygos užklupti priešą netikėtai, pėstininkai turėjo atakuoti kartu su tankais ir laikydamiesi kuo arčiau jų. Kai atstumas iki priešo didesnis, o vietovė atvira, tankai turi skubiai pulti kaip atskiras junginys ir, jei reikia, šiek tiek atsiplėšę nuo pėstininkų. Įsiveržę į ginamą poziciją, jie turi sunaikinti pėstininkams pavojingiausias ugniavietes, kad pastarieji, pasinaudodami tankų padarytomis spragomis, galėtų užimti atakuojamą plotą.

Jei matoma, kad tarp tankų ir pėstininkų puolimo metu susidarys per didelis atstumas, neleidžiantis vieniems kitų paremti, ir jei disponuojama daugiau nei vienu tankų vienetu, rekomenduota į puolimą kovos mašinas leisti dviem junginiais¹⁶². Antrasis junginys, paskui kurį turėjo sekti pėstininkai, judėdamas paskui pirmąjį junginį, galėjo dengti jį ugnimi, naikinti ar slopinti jo paliktas ugniavietes ir dar geriau praskinti kelią pėstininkams. Siekiant kuo labiau suderinti tankų ir pėstininkų judėjimą, priklausomai nuo atstumo, kurį reikia įveikti, ir vietovės sąlygų, vienu atveju pėstininkai turėjo pradėti puolimą antrajam tankų junginiui važiuojant pro jų išėities ribą, kitu atveju – anksčiau už antrąjį (o kartais ir pirmąjį) kovos mašinų junginį, kad tankai galėtų pralenkti atakuojančius pėstininkus iš anksto nustatytu atstumu.

Bet kuriuo atveju svarbiausia – kad tankai pradėtų veikti priešą savo naikinamąja ugnimi anksčiau nei savieji pėstininkai pateks į priešų ugnies užtvarą ir spėtų padaryti pakankamai spragų spygliuotos vielos kliūtyse, taip pat sunaikinti pėstininkams pavojingiausias ugniavietes¹⁶³.

Šių puolimo procedūrų turėjo būti laikomasi veržiantis tiek prie pirminės, tiek prie eilinių kovinėje užduotyje numatytų puolimo ribų. Tačiau visada svarbiausia tankų užduotis buvo slopinti priešą, kol atakuojamą plotą užims pėstininkai. Pasiėkus tikslą, kovos mašinos turėjo saugoti juos nuo kontratakų arba, sustabdžius tolesnį puolimą, pasislėpti už artimiausios priedangos. Puolimo metu tankų įgulos privalėjo stebėti,

¹⁶¹ Ten pat, p. 210–211.

¹⁶² Ten pat, p. 211–212.

¹⁶³ Ten pat, p. 212–213.

ar už jų slenkančių pėstininkų nesustabdė anksčiau nepastebėtos priešo ugnivietės, o jei taip nutiko, grįžti ir pašalinti šią grėsmę arba, pėstininkams ir toliau nejudant iš vietos, grįžti prie jų ir gauti naujus nurodymus. Kad geriau aptiktų priešo ugnivietes, tankai puldami turėjo judėti ne tiesia linija, o vingiuodami į vieną ar kitą pusę¹⁶⁴.

Kautynių sąlygomis būtinam, tačiau sunkiai palaikomam ryšiui tarp tankų ir pėstininkų užmegzti patikimiausia priemonė buvo iš anksto nustatyti signalai, rodomi ginklu, vėliavėlėmis ir pan., taip pat asmeninis susižinojimas, jei tarp jų yra nedidelis atstumas. Sutartiniai ženklai apėmė svarbiausius judesio ir krypties pokyčių sąvokas. Taip pat svarbus vaidmuo teko pėstininkų siunčiamiems pasiuntiniams. Kad padėtų tankams lengviau rasti priešo ugnivietes, pėstininkai turėjo būti aprūpinti signalinėmis raketomis ir pažymėti aptiktas ugnivietes iššaudami šias raketas jų kryptimi¹⁶⁵.

Per pratybas ir manevrus poligonuose buvo tobulinami veiksmai aptartąja puolimo tvarka, taip pat geriau nei bet kada atsiskleisdavo problemos, kurios galėtų trukdyti sėkmingai bendrai veikti tankų ir pėstininkų padaliniams realios kovos sąlygomis. Pavyzdžiui, karo technikos viršininkas 1932 m. inspekcinės apžiūros metu tankų būrio atliktą kovinį pratimą, kai jis padarė dvi 30 m pločio spragas spygliuotos vielos užtvaroje ir sunaikino menamo priešo kulkosvaidžių lizdus, įvertino patenkinamai, tačiau pažymėjo, kad buvo padaryta klaida atakos pradžioje, paliekant išeities ribą, kadangi vienas iš tankų gerokai anksčiau už likusius pajudėjo pirmyn ir taip sudarė priešui patogią galimybę naikinti kovos mašinas pavieniui¹⁶⁶.

Stebint 1935 m. mokymus Gaižiūnų poligone buvo kritikuojamos tankų įgulos ne tik dėl netinkamo išvažiavimo iš išeities pozicijų, nes tada kovos mašinos tapdavo lengvesniu taikiniu artilerijai, bet ir dėl to, kad, atlikdamos taktikos pratimus, per mažai dėmesio kreipė į priešo prieš-tankinių pabūklų ir artilerijos ugnį, savo pionierių paženklintas kliūtis¹⁶⁷. Taip pat pabrėžta, kad mokymų metu pasitaikę atvejų, kai į priešo ginamą poziciją įsiveržę tankai pernelyg ilgai joje užsibūdavo – realiomis

¹⁶⁴ Ten pat, p. 213–214.

¹⁶⁵ Ten pat, p. 214.

¹⁶⁶ 1932-09-13 Karo technikos viršininko įsakymas Nr. 5, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 155, l. 77.

¹⁶⁷ 1935-12-11 Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 21, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 922, l. 94.

kovos sąlygomis jiems būtų kilusi sunaikinimo grėsmė¹⁶⁸. Panašios kritikos sulaukta ir 1936 m. vertinant pratimą, kurį atliekantys tankai rėmė pėstininkų pulko puolimą, nurodant, kad pirmieji, atakuodami įtvirtintą poziciją, padarė per mažai spragų vielų kliūtyse ir per ilgai važinėjo nedideliame plote ties apkasais, todėl būtų tapę patogiu taikiniu priešo pabūklams¹⁶⁹. Vertinant tankų veiksmus 1938 m. mokymų metu, pagirtas jų išėjimas iš یشهities pozicijos ir atakos pradėjimas dviem viena kitą remiančiomis vilnimis, tačiau tuo pat metu pažymėta, kad, puolant pernelyg siaurame plote, pėstininkams nepakako padarytų spragų vielų kliūtyse, o antroji tankų vilnis dar ir pavėlavo¹⁷⁰.

Per 1936 m. pratybas pastebėta, kad pėstininkams ne visuomet pavykdavo išnaudoti tankų puolimo rezultatus, kadangi, pastariesiems esant priešaky ir savo ugnimi slopinant priešą, jie pernelyg lėtai judėjo į priekį, kad užimtų atakuojamą poziciją¹⁷¹. Apžvelgdamas šarvuotųjų padalinių pasirodymą 1936 m. pratybose Gaižiūnų poligone, karo technikos viršininkas gen. ltn. K. Popeliučka tankų ir pėstininkų bendrų puolamųjų veiksmų kontekste, be kita ko, dar kartą atkreipė dėmesį į šį deramos veiksmų koordinacijos trūkumą: pėstininkai per tankų ataką elgėsi pernelyg pasyviai, per toli buvo atsilikę nuo jų arba liko gulėti vietoje ir nesistengė išnaudoti tankų pasiektų rezultatų¹⁷². Kartu išvadose karo technikos viršininkas pabrėžė, kad reikėjo išmokyti žemesnio rango pėstininkų vadus ir eilinius kareivius veikti itin energingai, kai tankai pradeda savo ataką, jei norima su jų pagalba pralaužti priešo ginamą poziciją¹⁷³. Savo išvadose dėl 1936 m. manevrų Šarvuotųjų rinktinės vadas, be kita ko, kategoriškai nurodė, kad puolantys tankai ir pėstininkai nebendradarbiavo ir pasta-

¹⁶⁸ Ten pat, l. 94.

¹⁶⁹ 1936 m. Bendros pastabos dėl II-os pėst. divizijos dalių mokymo Gaižiūnų poligone 1936 metų II-me laikotarpyje, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 922, l. 27 a. p.

¹⁷⁰ 1939-03-21 III pėst. divizijos štabo I skyriaus nurodymai 1938 m. Gaižiūnų poligono II-ro laikotarpio mokyme pastebėtų trūkumų (paklaidų) pašalinimui bei dalinių ir vadų rengimo reikalu, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1114, l. 27 a. p.

¹⁷¹ 1936-10-27 Šaudymų ir taktiškų lauko pratimų 1936 metų Gaižiūnų poligono I-me laikotarpyje išdavos, *LCVA*, f. 509, ap. 1, b. 321, l. 27.

¹⁷² 1936-10-24 Karo technikos viršininko pastabos dėl š. m. mokymo Gaižiūnų poligone, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 922, l. 75 a. p.

¹⁷³ Ten pat, l. 76.

rieji visai nerėmė tankų ugnimi¹⁷⁴. Taip pat griežtai gen. št. plk. ltn. A. Sidabras įvertino pėstininkų ir tankų kovinių bendradarbiavimą 1937 m. pratybose, teigdamas, kad į tai visai nebuvo kreipiama dėmesio, ir pažymėdamas, kad karo metu tai galėtų turėti skaudžių padarinių¹⁷⁵.

Kaip parodė vienas iš 1936 m. pratybų pratimų, kurių atliekant pėstininkų bataliono veiksmus rėmė vienas tankų būrys, tankų puolimo momento parinkimas priklausė nuo remiamojo pėstininkų dalinio, o ne nuo kovos mašinų junginio vado. Bataliono vadui nurodžius pačiam tankų būrio vadui pasirinkti puolimo laiką, pastarasis, negalėdamas sekti įvykių eigos visame bataliono veiklos bare, praleido patogų pulti momentą¹⁷⁶. Pavyzdžiui, per vienas iš 1937 m. pratybų, vykdant užduotį, prieš tai nesuderinus bendrų veiksmų su tankais, pėstininkai jiems skirtą užimti objektą puolė anksčiau, nei buvo įsakyta, ir be juos remti turėjusių tankų būrio. Tankų būrio vadas, pastebėjęs prie priešo priartėjusius savo pėstininkus, savo iniciatyva organizavo puolimo veiksmus jiems paremti, tačiau su padalinio atvyko pavėlavęs – priešas jau buvo spėjęs palikti pozicijas¹⁷⁷.

Bendrų pėstininkų ir tankų veiksmų teorinių pagrindų dėstymas Pėstininkų statute baigiamas tankų panaudojimo ypatingomis – miško ir gyvenvietės – sąlygomis aptarimu¹⁷⁸. Tankų veiksmų šiose vietovėse principai, susiję su, pvz., galimų kovinių užduočių pobūdžiu ir apribojimais, buvo abiem atvejais beveik vienodi. Veikiantys miškingoje ir apgyvendintoje vietovėje tankai visų pirma negalėjo laisvai manevruoti (ypač didesniu greičiu) ir laiku pastebėti grėsmių, bet priešui buvo patogų juos užklupti netikėtai ir iš arti. Dėl šios priežasties dar svarbesnė tapo savo pėstininkų, turėjusių laiku pastebėti gresiantį pavojų, apie jį pranešti tankų įguloms ir taip juos apsaugoti, parama¹⁷⁹. Nepaisant išvardytų sunkumų, statute laikytasi nuomonės, kad tankai šiomis kovos sąlygomis gali

¹⁷⁴ 1936-10-07 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 107.

¹⁷⁵ 1937-09-30 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 58.

¹⁷⁶ 1936 m. Bendros pastabos dėl II-os pėst. divizijos dalių mokymo Gaižiūnų poligone 1936 metų II-me laikotarpyje, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 922, l. 24 a. p.

¹⁷⁷ 1937 m. Raudonųjų pusės I. tankų būrio vado pastabos, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 68 a. p.

¹⁷⁸ *Pėstininkų statutas P-51, II dalis. Kautynės. 2 laida*, p. 214–216.

¹⁷⁹ Ten pat, p. 214–216.

būti labai naudingi, kadangi pajėgtų bent iš dalies pavaduoti artileriją, kuriai veikti minėtomis aplinkybėmis būtų buvę sunku¹⁸⁰. Pirminė kovos mašinų užduotis aptariamaisiais atvejais buvo padėti pėstininkams užimti pamiškes ar gyvenviečių pakraščius. Pažymėtina, kad kovos veiksmams vykstant miške ar gyvenvietėje, tankai, priešingai nei veikdami atviresnėje vietovėje, nebeturėjo veržtis į priekį, aplenkdami pėstininkus, o lėtai judėti paskui priešakinius jų junginius ir taip padėti užimti artimiausius pasipriešinimo taškus. Šiose vietovėse veikiantys tankų padaliniai taip pat, skirtingai nei nurodoma bendrosiose nuostatose, galėjo būti skaidomi ir priskiriami remiamam pėstininkų junginiui skyriais (du tankai) arba jam priskiriamos net pavienės mašinos. Be to, tankai galėjo būti sėkmingai panaudoti ir remiant miškingoje ar apgyvendintoje vietovėje įsitvirtinusio priešo pozicijų apėjimo manevrą¹⁸¹.

Panašių į čia aptartas išvalgų tankų ir pėstininkų padalinių kovinio bendradarbiavimo tema galime pastebėti ir aptarimojo laikotarpio kariuomenėje spaudoje. Savo straipsniuose Lietuvos karininkai taip pat akcentavo detalaus kovinės užduoties planavimo, glaudaus bendradarbiavimo kovos lauke, efektyvios tarpusavio paramos ugnimi būtinybę, siekiant sėkmingų pėstininkų ir jiems svarbių paramos ginklų – tankų bendrų veiksmų¹⁸².

2.4. Tankų padalinių ir kavalerijos bendradarbiavimas

Be paramos pėstininkams, kita ne mažiau svarbi tankų padalinių užduotis karinio konflikto atveju būtų buvusi parama antrajai manevrinei Lietuvos kariuomenės ginklo rūšiai – kavalerijai. Šio kovinio bendradarbiavimo pagrindai yra išdėstyti Kavalerijos statuto antroje dalyje apie kautynes¹⁸³. Šiame kontekste, kaip ir kalbant apie pėstininkų veiksmus, visų pirma primenama, kad, nepaisant tankų ir kitų šarvuotųjų kovos mašinų teikiamos naudos vykdant kovines užduotis, jos yra tik pagalbinė

¹⁸⁰ Ten pat, p. 214.

¹⁸¹ Ten pat, p. 214–216.

¹⁸² Gen. št. plk. lt. Grinius, Tankų ir pėstininkų bendradarbiavimas, *Mūsų žinynas*, Nr. 109, Kaunas, 1934, p. 310–326; Nr. 110, Kaunas, 1934, p. 419–433; J. lt. Pečiūra, Tankų bendradarbiavimas su kitomis ginklų rūšimis, *Mūsų žinynas*, Nr. 128, Kaunas, 1935, p. 437–440.

¹⁸³ *Kavalerijos statutas K-51, II dalis. Kautynės*, p. 75–88.

priemonė, kuriai dėl įvairių priežasčių negalint dalyvauti kautynėse, kavaleristai turi gebėti įvykdyti skirtą užduotį ir be jų pagalbos¹⁸⁴.

Šarvuotosioms kovos mašinoms, dalyvaujančioms veiksmuose kartu su raitininkais, buvo numatytos šios kovinės užduotys: 1) su kavalerijos veiksmis suderinti netikėti ir staigūs smūgiai, 2) savarankiškas svarbių ribų užėmimas, jei numatyta, kad savi raitininkai atvyks greitai, 3) savarankiška žvalgyba, 4) parama kavalerijai žvalgyboje ir saugoje, 5) tiesioginė parama kavalerijai kautynių metu, 6) pasalos ir netikėti smūgiai, 7) kavalerijos atsitraukimo priedanga, 8) prieš apsupimas ir jo atsitraukimo kelių atkirtimas, 9) kova su prieš šarvuotosiomis kovos mašinomis.

Greitų lengvųjų tankų kavalerijai teikiama svaria parama neabejojo ir Lietuvos kariuomenės karininkai, pabrėžiantys, kad tankai gali tapti galinga raitininkų smūgio priešui priemone ir, užtikrinus glaudų bendradarbiavimą, gerokai sustiprinti jų veiksmingumą atliekant kone visų tipų kovines užduotis¹⁸⁵.

Konkrečias užduotis tankų junginiui turėjo skirti kavalerijos dalinio, kuriam jis priskirtas, vadas, prieš tai turėjęs išklausti tankų padalinio vado siūlymą dėl kovos mašinų panaudojimo ir leisti jam laisvai pasirinkti užduoties vykdymo būdą. Nepriklausomai nuo užduoties pobūdžio, ją vykdant buvo labai svarbu, kad raitininkai: 1) sudarytų su tankais aiškų veiksmų planą ir palaikytų ryšius, 2) paremtų tankų puolimą, savo sunkiųjų ginklų ugnį nukreipdami į priešų prieštankinius pabūklus ir kulkosvaidžius, 3) naudotų tankus tinkamoje jiems veikti vietovėje, 4) teiktų kovos mašinoms inžinerinę paramą, 5) neskaidytų tankų junginio smulkiais dalimis, o naudotų sutelktus¹⁸⁶.

Daugelis kovinio tankų ir kavalerijos bendradarbiavimo bendrųjų principų buvo beveik tokie pat kaip ir jų veiksmų su pėstininkais. Pavyzdžiui, kovos mašinos turėjo padėti raitininkams laimėti savo ugnimi ir svoriu naikindamos priešų gyvąją jėgą, sunkiąją ginkluotę, įtvirtinimus, o įtraukiant jas į kautynes, visada siekti kuo didesnio netikėtumo efek-

¹⁸⁴ Ten pat, p. 75.

¹⁸⁵ Ten pat, p. 77–78; J. ltn. Pečiūra, Tankų bendradarbiavimas su kitomis ginklų rūšimis, *Mūsų žinynas*, Nr. 128, p. 441; Lt. Ingaunis, Kavalerijos bendradarbiavimas su motomechanizuotais daliniais, *Mūsų žinynas*, Nr. 134, Kaunas, 1936, p. 453–461.

¹⁸⁶ *Kavalerijos statutas K-51, II dalis. Kautynės*, p. 77–78.

to¹⁸⁷. Kavalerijos pulkui paprastai būdavo priskirtas vienas tankų būrys (pagrindinis kovinių užduočių vykdymo vienetas), o išskirtiniais atvejais – visa kuopa, kurios vadas, kaip ir bendradarbiaujant su pėstininkais, turėjo tapti pagrindiniu raitininkų vado patarėju dėl tankų panaudojimo ir palaikyti ryšį su savo būriais, taip pat rūpintis logistikos klausimais. Turimi tankai, kurių buvo palyginti nedaug, beveik visada naudoti būtent pagrindine kovos veiksmų kryptimi, siekiant veiksmų efektyvumo ir kartu taupyti kovos mašinų techninius ir degalų išteklius¹⁸⁸.

Tai, kaip parodė pratybos, nebuvo taip paprasta, kadangi nepakankamai gerai tankų kovinio panaudojimo pagrindus išmanantys kavalerijos ir pėstininkų vadai buvo linkę jais remtis ir tada, kai tam nebūdavo jokios būtinybės. Negana to, šios technikos ir taktikos žinių spragos lemdavo ir netinkamus sprendimus parenkant tankams užduotis ar veikimo vietas (dėl šių klaidų įgulos nariai patirdavo traumų atsitrenkę į kovos mašinos vidaus sienes ir prietaisus) arba netikslingai juos paskirstant (pvz., tankų būrys priskiriamas kavalerijos ar pėstininkų būriui)¹⁸⁹.

Pasibaigus 1936 m. kariuomenės manevrams, Šarvuočių rinktinės vadas, ragindamas tankus pratybų metu naudoti ekonomiškiau ir racionaliau, pažymėjo, kad kai kurie jų per visus tų metų mokymus nuvažiavo po 1000 km¹⁹⁰. Vertinant tankų veiksmus per 1937 m. pratybas pastebėta, kad kavalerijos vadai perdėtai siekė per trumpą laiką panaudoti šias kovos mašinas kone visomis veiksmų kryptimis, kartais net gerokai viena nuo kitos nutolusiomis, taip pat aplinkybėmis, kuriomis jie negalėtų duoti apčiuopiamos naudos, o tik taptų labiau pažeidžiami¹⁹¹. Tiesa, per 1937 m. manevrus tankai vidutiniškai nuvažiavo po 150–215 km¹⁹². Nepaisant šių

¹⁸⁷ Ten pat, p. 80.

¹⁸⁸ Ten pat, p. 80–81.

¹⁸⁹ 1936-10-07 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 107; 1936-10-24 Karo technikos viršininko pastabos dėl š. m. mokymo Gaižiūnų poligone, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 922, l. 75 a. p.; 1937-09-30 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 58.

¹⁹⁰ 1936-10-07 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 107.

¹⁹¹ 1937-09-26 Pastabos dėl tankų veiksmų 1937 m. rugs. mėn. rudens manevruose, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 64 a. p., 66.

¹⁹² 1937 m. Raudonųjų pusėje prie lengvų tankų būrio tarpininko pastabos, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 62; 1937 m. Raudonųjų pusei l. tankų būrio vado pastabos, *LCVA*, f. 929,

trūkumų, tiek 1936 m., tiek 1937 m. manevrai parodė, kad tankų veiksmams su kavalerija yra sklandesni ir geresni, nei su pėstininkais, o vikšrinės šarvuotosios kovos mašinos dėl savo manevringumo nelygioje vietovėje ir nepriklausymo nuo kelių tinklo (priešingai nei kariuomenės ratiniai šarvuočiai) buvo rimta parama raitininkams ir pelnė jų vadų aukštą įvertinimą¹⁹³.

Palyginti didelis Lietuvos kariuomenės lengvųjų tankų VCL greitis ir mobilumas raizytoje vietovėje lėmė, kad jie bene vieninteliai iš šarvuotosios technikos vienetų galėjo sklandžiai veikti kartu su raitininkais, taip pat ir žvalgyboje, priešakinėje ir užnugario saugoje. Tokiu atveju jie turėjo įeiti į žvalgybos raitelių rinktinės sudėtį ir dažniausiai laikytis jos tvarkos branduolyje, kad galėtų stoti į kautynes tik tada, kai pagal aplinkybes reikėtų siųsti į kovą pagrindines žvalgybos rinktinės pajėgas. Savarankiškus žvalgomuosius ar puolamuosius tankų veiksmus buvo numatyta vykdyti tik nedideliu atstumu nuo likusių žvalgų pajėgų, kad pastarieji galėtų juos greitai paremti¹⁹⁴. Tiesa, vertinant 1937 m. kariuomenės manevrus atkreiptas dėmesys, kad žvalgyboje, kaip ir kitais atvejais, dera šias kovos mašinas naudoti tikslingai, apgalvotai ir nerizikuoti be reikalo jas pademonstruoti priešininkui siunčiant atlikti tokių užduočių, kurias galima patikėti ir vieniems raitiesiems žvalgam¹⁹⁵. Tuo pat metu tankai pasirodė esą naudingi priešakinėje saugoje šalinant iš kelio smulkesnes priešų grupes (tik tuo atveju, jei veikiama šviesiu paros metu ir judama kolonos priešakyje), kurios, net ir nedidelės, pajėgdavo sustabdyti ir gaisinti žygio vorą, kurios priešakyje judėjo ne tankai, o, pvz., motorizuotieji pėstininkai¹⁹⁶.

Puolamosiose ir pasitinkamosiose kautynėse tankai turėjo veikti pagrindinio smūgio kryptimi arba atlikti manevrus, nukreiptus į priešų sparną bei užnagarį, savarankiškai arba tai pačiai užduočiai skirto kavalerijos ar motorizuotųjų pėstininkų dalinio sudėtyje. Atsižvelgiant į

ap. 3, b. 987, l. 69.

¹⁹³ 1936-10-24 Karo technikos viršininko pastabos dėl š. m. mokymo Gaižiūnų poligone, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 922, l. 75 a. p.; 1937-09-26 Šarvuočių rinktinės raštvedžio-iždininko raportas ūkio viršininkui, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 67 a. p.

¹⁹⁴ *Kavalerijos statutai K-51, II dalis. Kautynės*, p. 81–82.

¹⁹⁵ 1937 m. Šarvuočių rinktinės vado pastabos dėl šių metų kariuomenės manevruose IX. 12-IX. 18 d. d. tankų ir šarv. automobilių naudojimo ir jų veikimo, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 59 a. p.

¹⁹⁶ 1937 m. Raudonųjų pusės I. tankų būrio vado pastabos, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 68.

didesnę raitininkų veiksmų spartą, Kavalerijos statute taip pat pabrėžta, kad iš tankų ir jų vadų, bendradarbiaujančių su kavalerija, irgi laukta atitinkamai operatyvių veiksmų, iniciatyvos, gebos greitai orientuotis pagal situaciją ir priimti racionalius sprendimus¹⁹⁷.

Padedant tankams sutelktojo smūgio į priešų sparną ir užnugarį potencialą gerai atskleidė vienas 1936 m. rudens manevrų epizodas¹⁹⁸. Rugsėjo 24 d. vadinamiesiems „mėlyniesiems“ atstovavęs 1-asis husarų pulkas su jį remiančiu lengvųjų tankų būriu iš užnugario puolė „raudonųjų“ dešiniajame sparne stovintį pėstininkų batalioną ir jį visiškai sunaikino, be to, paėmė „į nelaisvę“ daug jo karių ir įrangos. Negana to, kad pulta bene labiausiai pažeidžiama karinio dalinio pusė, raitelių ir tankų ataka buvo gerai tarpusavyje suderinta, netikėta ir staigi, o kovos mašinos veikė labai joms patogioje vietovėje. Tankams taip pat pavyko išlaikyti didelį bendro veikimo su kavalerija tempą, įgyvendinti raitininkų vadų pagedavimą per 15–20 min. sėkmingai sudalyvauti trijuose puolimuose ir įrodyti savo, kaip paramos ginklo, vertę¹⁹⁹. 1937 m. vėl sėkmingai pasirodė, kai per manevrus, rugsėjo 16 d., šį kartą jau „raudonųjų“ kavalerijos eskadronui, remiamam tankų būriui, pavyko sumušti ir priversti, patyrus daug nuostolių, atsitraukti „mėlynųjų“ pajėgas²⁰⁰. Tankai šioje atakoje ir vėl veikė labai gerai, kadangi į kautynes ištraukė staiga ir netikėtai, o jų puolimas buvo nukreiptas į priešų užnugarį ir suderintas su pėsčiomis puolančiais raitininkais²⁰¹.

Įprastinės bendro kavalerijos ir tankų puolimo procedūros, seka ir principai iš esmės nesiskyrė nuo anksčiau aptartų nustatytų bendradarbiavimo su pėstininkais principų, kadangi raitininkai taip pat beveik visada į kovą turėjo stoti kaip pėstininkai, nes žirgai pirmiausia buvo jų transporto priemonė. Buvo tikimasi, kad kavalerijos dalinio ir jį remiančio tankų junginio vadai sudarys detalų planuojamo puolimo planą,

¹⁹⁷ *Kavalerijos statutas K-51, II dalis. Kautynės*, p. 82.

¹⁹⁸ 1936 m. Kariuomenės manevruose tankeliams „mėlynųjų“ pusėje duoti uždaviniai, uždavinius vykdant pastebėti netikslumai ir bendros pastabos manevruose, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 101 a. p.

¹⁹⁹ Ten pat, l. 101 a. p. – 102.

²⁰⁰ 1937 m. Raudonųjų pusėje prie lengvųjų tankų būriui tarpininko pastabos, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 61 a. p.

²⁰¹ Ten pat, l. 61.

numatantį, be kita ko, tarpusavio paramą ugnimi, siektinus tikslus, suderinantį puolimo tvarką, laiką ir ryšius. Tam reikėjo, kad tankų padalinio vadas galėtų išžvalgyti būsimąjį kovos lauką ir turėtų progą pateikti raitininkų vadui savo siūlymus dėl kovos mašinų geriausio panaudojimo, prieš pastarajam priimant galutinį sprendimą. Po to, kaip įprasta, tankai turėjo kuo slapčiau užimti išėties ribos poziciją, kuri taip pat turėjo būti parinkta kuo geriau juos dengiančioje vietovėje²⁰².

Kaip ir veikiant su pėstininkais, bendradarbiaujant su kavalerija nevisada buvo laikomasi šių nuostatų. Pavyzdžiui, 1936 m. rudens manevrų metu, rugsėjo 23 d., kavalerijos dalinio vado įsakymu tankų būrys buvo du kartus pasiūstas į skubotas atakas. Antrosios atakos metu dvi kovos mašinos buvo išvestos iš rikiuotės²⁰³. Šias atakas siejo tai, kad raitininkų vadas abiem atvejais davė įsakymą pulti visiškai nesuteikęs tankų būrio vadui laiko išžvalgyti vietovei, kurioje teks veikti, ir priešo pajėgumams, negana to, pats neturėjo tikslių žinių apie priešo dispoziciją, jo karių skaičių ir pajėgumą. Toks skubotumas, vertęs tankų padalinius veikti neišžvalgytoje vietovėje ir atakuoti priešą, kurio žinoma tik buvimo vieta, buvo įvertintas kaip pernelyg rizikingas tikros kovos sąlygomis²⁰⁴. Dalinis kovinis įsakymas, pateiktas neišklausius tankų padalinio vado pasiūlymo, kuriame konkrečiai nenurodoma kovinė užduotis, puolimo kryptys ir susirinkimo vieta, sumažino tankų junginio galimybes tinkamai atlikti užduotį. Be to, skubotas įsakymas, neleidžiantis ne tik atlikti žvalgybos, bet ir tankų junginio vadui supažindinti savo įgulų su jo turiniu, padarė visą kovos mašinų padalinį pernelyg priklausomą nuo savo vado²⁰⁵. Viena iš 1936 m. pratybose dalyvavusių tankų būrių vadas paminėjo tokią ataką, kai, raitininkų vadui davus skubotą įsakymą dėl aiškiai neatpažinto priešo puolimo, galiausiai paaiškėjo, kad tai tebuvo menkas jo vienetas, su kuriuo lengvai galėjo susitvarkyti vieni raiteliai²⁰⁶. Negana to, šio puolimo metu

²⁰² *Kavalerijos statutas K-51, II dalis. Kautynės*, p. 82–83.

²⁰³ 1937 m. Kariuomenės manevruose tankeliams „mėlynujų“ pusėje duoti uždaviniai, uždavinius vykdant pastebėti netikslumai ir bendros pastabos manevruose, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 101–101 a. p.

²⁰⁴ Ten pat, l. 101–102; 1936-10-07 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 107.

²⁰⁵ 1937 m. Mėlynujų tankų būrio vado pastabos dėl kariuomenės manevrų, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 103.

²⁰⁶ Ten pat, l. 103.

sugedus būrio vado tankui, likusios kovos mašinos, ekipažams nežinant, kur yra susirinkimo vieta, ilgokai sukiojosi kovos lauke aplink būrio vadą, kol jis įsėdė į kitą tanką. Kitą kartą tankų būrio vadui nurodė, o ne leido pačiam pasirinkti išeities ribą, kuri pasirodė esanti per arti priešo, o priešas – gerai matomas, taigi nebuvo galimybės tankų panaudoti netikėtai²⁰⁷.

Įprastinių, bendrų kavalerijos, veikiančios pėsčiojoje rikiuotėje, ir tankų puolamųjų veiksmų principai buvo praktiškai tokie pat kaip ir tankų padalinių bendradarbiavimo su pėstininkais gairės. Pagrindiniai tokio puolimo akcentai, kaip jau aptarta, buvo šie: 1) tankai turėjo pradėti veikti priešą naikinamąja ugnimi anksčiau, nei raitininkai pateks į jo ugnies užtvarą, 2) tankai privalėjo pirmieji įsiveržti į priešo poziciją, padaryti spragas vielų kliūtyse ir slopinti jo pasipriešinimą, kol atakuojamą objektą užims raitininkai, 3) puolimo metu raitininkai turėjo saugoti ir remti tankus ugnimi, laikytis už jų tokiu atstumu, kuris, susiklosčius palankioms aplinkybėms, leistų nedelsiant išnaudoti tankų atakos rezultatus²⁰⁸. Ryšių tarp kavalerijos ir tankų padalinių kautynių metu užmezgimo ir palaikymo būdai bei bendri šių pajėgų rūšių veiksmai miškingoje ar apgyvendintoje vietovėje taip pat nesiskyrė nuo analogiškų dalykų, numatytų tankams veikiant su pėstininkais²⁰⁹.

Susiklosčius tam tikroms aplinkybėms, tankams galėjo tekti remti ir specifinį kavalerijos puolimo būdą – raitąją ataką. Padėti raitininkams sėkmingai užbaigti šį veiksma (dėl būtino didelio greičio tai galėjo padaryti, ko gero, tik „Vickers“ kovos mašinos) tankai galėjo dviem būdais: visu greičiu verždamiesi kavalerijos priešakyje arba savarankiškai smogdami į priešo sparną²¹⁰. Bet kuriuo atveju jie privalėjo atakuoti priešą pirmieji ir sutrikdyti jo pasipriešinimą, kol raiti kavaleristai galės pasiekti jį savo kardais. Atakai pavykus, tankai pirmieji ir nelaukdami kavalerijos turėjo imtis persekioti priešą arba saugoti jos sparnus nuo kontratakų. Persekiojant tankų užduotis buvo nublokšti priešą tolyn ir neleisti jam persigrupuoti²¹¹.

Per 1937 m. kariuomenės manevrus buvo pademonstruota, kokių rezultatų galima pasiekti sėkmingai organizavus persekiojimą (tiesa,

²⁰⁷ Ten pat, l. 103.

²⁰⁸ *Kavalerijos statutas K-51, II dalis. Kautynės*, p. 83–86.

²⁰⁹ Ten pat, p. 86–88.

²¹⁰ Ten pat, p. 87.

²¹¹ Ten pat, p. 87.

veikiant kartu su pėstininkais), kai, vieniems pėstininkams sėkmingai nubloškus priešą, 1,5 km jį persekiojusiems tankams pavyko išplėsti užimtos teritorijos ribas²¹².

Gynybinėse kovose tankai turėjo tapti besiginančio dalinio rezervu ir neleisti priešui prasiveržti, o stabdomosiose kautynėse jų užduotis buvo paremti staigius, riboto masto puolimus, kuriais siekiama sustabdyti ar sutrikdyti priešą veržimąsi į priekį, arba dengti kitų stabdančiųjų padalinių atitrūkimo nuo priešų veiksmus. Šiose kovose tankų reikšmė dar labiau padidėdavo, jei dalinio, kurio sudėtyje jie veikė, gynybos ribos būdavo plačios²¹³.

1937 m. kariuomenės manevrai suteikė ne vieną progą patikrinti tankų efektyvumą stabdomosiose kovose. Vertinant šias pratybas buvo pabrėžta, kad dėl puolančio priešų prieštankinių pabūklų grėsmės stabdant, atitrūkimo nuo priešų veiksmams paremti tankai turi būti naudojami tik tuomet, kai kyla grėsmė, jog atitrūkti mėginantis padalinys nesugebės to padaryti savo jėgomis²¹⁴. Taip nutiko šių manevrų metu, rugsėjo 16 d., kai tankų būrys padėjo atitrūkti atskirai veikusiam ir stipresnio priešų spaudžiamam kavalerijos eskadronui, kuriam vienam būtų buvę labai sunku tai padaryti²¹⁵. Kita svarbi tankų užduotis stabdomosiose kautynėse buvo dengti savo dalinio sparnus ir kontratakuoti, priešui mėginant jį apsupti²¹⁶. 1937 m. manevrai taip pat pateikė kelis sėkmingo tankų panaudojimo kontratakose, kuriomis siekta neleisti priešų pajėgoms apsupti savo dalinių ar atkirsti jiems atsitraukimo kelių, pavyzdžių, įrodžiusių tankų tinkamumą ir vertę šiose kritinėse situacijose²¹⁷.

²¹² 1937 m. Raudonųjų pusėje prie lengvų tankų būrio tarpininko pastabos, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 61 a. p.

²¹³ *Kavalerijos statutas K-51, II dalis. Kautynės*, p. 87.

²¹⁴ 1937 m. Šarvuočių rinktinės vado pastabos dėl šių metų kariuomenės manevruose IX. 12-IX. 18 d. d. tankų ir šarv. automobilių naudojimo ir jų veikimo, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 59; 1937 09 26 Pastabos dėl tankų veikimo 1937 m. rugs. mėn. rudens manevruose, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 64 a. p.

²¹⁵ 1937 m. Raudonųjų pusėje prie lengvų tankų būrio tarpininko pastabos, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 61 a. p.

²¹⁶ 1937-09-26 Pastabos dėl tankų veikimo 1937 m. rugs. mėn. rudens manevruose, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 65.

²¹⁷ 1937 m. Šarvuočių rinktinės vado pastabos dėl šių metų kariuomenės manevruose IX. 12-IX. 18 d. d. tankų ir šarv. automobilių naudojimo ir jų veikimo, LCVA, f. 929, ap. 3,

2.5. Tankų padalinių bendradarbiavimas su artilerija

Paskutinė sudedamoji tankų padalinių bendradarbiavimo kovos lauke su pagrindinėmis Lietuvos kariuomenės ginklų rūšimis dalis buvo jų sąveika su artilerija. Šios sąveikos teoriniai principai buvo išdėstyti Artilerijos statute²¹⁸. Kad galėtų sėkmingai įvykdyti skirtas užduotis, remiančiosios artilerijos vadas turėjo atitinkamu laiku gauti aiškius tankų padalinio vado nurodymus ir žinoti: 1) savo tankų savybes ir jų ženklus, 2) tankų užduotis ir kurie prieš gynybiniai įrenginiai gali jiems trukdyti, 3) tankų išeities ribą, judėjimo kryptį ir susirinkimo vietą, 4) atsitraukimo kryptį nepavykus sėkmingai baigti užduoties, 5) tankų sutartinius ženklus ugniai paleisti arba nutraukti ir taikiniams nurodyti²¹⁹. Tankų naudai visų pirma veikė artilerijos, priskirtos viso pėstininkų ar kavalerijos dalinio (kuriam ir priklausė kovos mašinos) kovos veiksmams paremti, parengimas būsima atakai. Šios prieš pozicijos apšaudymo prieš puolimą (artilerinio parengimo) procedūros baigiamąjame dalyje artilerija turėjo nukreipti savo ugnį į priešo stebėjimo postus ir spėjamas prieštankinių pabūklų ugniavietes. Taip pat dūminiais sviediniais tuo pat metu priešais stebėjimo postus ir spėjamas prieštankinių pabūklų pozicijas galėjo būti padaroma dūmų uždanga²²⁰. Šie veiksmai turėjo sutrukdyti priešui apšaudyti puolančius tankus prieštankine ugnimi ir nutaikyti į juos savo artileriją. Tankams atakuojant prieš poziciją, užduotis naikinti pasirodančius jo prieštankinius pabūklus turėjo tekti atskiroms artilerijos baterijoms, tiesiogiai priskirtoms tankų puolimui remti²²¹. Šios baterijos turėjo iš anksto nustatytuose veikimo baruose įrengti stebėjimo postus ir paruošti šaudymo į spėjamas prieštankinių pabūklų vietas duomenis. Tankams pasiekus iš antžeminių artilerijos stebėjimo postų nematomą ribą, šių atskirųjų baterijų paramos kovos mašinoms užduotis būdavo įvykdyta, ir jos vėl tapdavo tiesiogiai pavaldžios savo artilerijos dalinio vadui²²². Be to,

b. 987, l. 59; 1937-09-26 Pastabos dėl tankų veikimo 1937 m. rugs. mėn. rudens manevruose, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 64 a. p.

²¹⁸ *Artilerijos statutas A-51, II dalis. Kautynės*, p. 161–162.

²¹⁹ Ten pat, p. 161–162.

²²⁰ Ten pat, p. 161–162.

²²¹ Ten pat, p. 161–162.

²²² Ten pat, p. 162.

dalyvaujantys kautynėse tankai galėjo bent iš dalies pavaduoti artileriją ir atlikti tam tikras ugnies paramos manevriniams daliniams užduotis, ir tokiu būdu leisti artileristams labiau sutelkti paramą tankams²²³. Tiesa, sklandus ir tikslus tankų ir artilerijos padalinių bendradarbiavimas manevrų ir pratybų metu pasirodė esąs sunkiai įgyvendinama užduotis. Vertindami 1935, 1936 ir 1937 m. mokymus, aukšto rango kariuomenės karininkai konstatavo, kad ši sritis gerokai apleista: tankų ir artilerijos vienetų bendradarbiavimui nebuvo skiriama deramo dėmesio, tankų atakų parama artilerijos ugnimi iki galo neaptarta ir dažnai apskritai nevykdoma²²⁴.

Tankų ginkluotė, jos naudojimo principai ir taktika buvo šių kovos mašinų kovinio pajėgumo ir kartu jų vaidmens planuojamuose kovos veiksmuose pagrindas. Lietuvos kariuomenės tankų pagrindinė ginkluotė, leidusi veiksmingai kovoti tik su priešo gyvąja jėga ir sunkiąja ginkluote, bet ne su šarvuotąja technika, ir tai, kad šios karo technikos vienetų turėta palyginti nedaug, lėmė, kad tankus buvo numatyta naudoti (ir jų įgulos atitinkamai tam ruoštos) kaip pagrindinių manevrinių ginklų rūšių pagalbinę priemonę. Nepaisant tokio iš pirmo žvilgsnio riboto vaidmens, šios tankų teikiamos paramos kovinių veiksmų metu svarba kariuomenėje buvo suprantama ir jų pagalba vertinama. Buvo siekiama, kad pėstininkai, kavalerija, tankai ir artilerija sudarytų vieningai, darniai veikiantį kovinį vienetą, kurio sudėtyje esantys atskirų sausumos pajėgų rūšių elementai remtų ir stiprintų vienas kitą. Kariuomenės manevrai ir pratybos aiškiai parodė, kad sklandus bendradarbiavimas kovos lauke yra sunkus darbas, kuriam reikia tinkamai pasirengti, o jo detales tarpusavyje suderinti ir nuosekliai tobulinti atitinkamas kompetencijas. Nepaisant klaidų, kariuomenės pratybose ne kartą įsitikinta, kad tinkamai naudojami tankai gali tapti rimta paspirtimi ar net kovinės užduoties sėkmę lemiančiu veiksmu.

²²³ J. Itn. Pečiūra, Tankų bendradarbiavimas su kitomis ginklų rūšimis, *Mūsų žinynas*, Nr. 128, p. 440–441.

²²⁴ 1935-12-11 Kariuomenės štabo aplinkraštis Nr. 21, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 922, l. 95; 1936-10-07 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 107; 1936-10-24 Karo technikos viršininko pastabos dėl š. m. mokymo Gaižiūnų poligone, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 922, l. 75 a. p.; 1937-09-30 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 987, l. 58.

3. LIETUVOS KARIUOMENĖS TANKŲ PADALINIŲ PLĖTROS PLANAI

Kaip šiame darbe jau ne kartą buvo minėta, Lietuvos kariuomenės lengvųjų tankų modeliai turėjo kelis pastebimus trūkumus. Ribotų galimybių tankų ginkluotė ir šarvinė apsauga („Renault FT 17“ dar ir mažas greitis) darė juos labai pažeidžiamus potencialaus priešo šarvuotosios technikos, jei tik ji buvo ginkluota ne vien sunkiaisiais kulkosvaidžiais. Negana to, Lietuvos kariuomenės turimų tankų nominalus skaičius (44 vienetai) buvo tiesiog per mažas. Šie trūkumai kariuomenėje neliko nepastebėti, ypač turint omenyje XX a. 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje pablogėjusią tarptautinio saugumo padėtį Europoje ir konfliktus, galiausiai pasibaigusius Antruoju pasauliniu karu, kartu regiono valstybių kariuomenių, taip pat ir jų šarvuotųjų pajėgų, augimą ir stiprėjimą. Dėl to šalies kariuomenės vadovybė ir karininkija, sekusi šarvuotųjų pajėgų organizacijos, sudėties ir taktikos tendencijas įvairiose kariuomenėse²²⁵, pateikė nemažai planų ir pasiūlymų, kaip sustiprinti, modernizuoti Lietuvos tankų padalinius ir kartu visą kariuomenę, padidinti jos gynybinę galią. Dalis šių planų buvo pradėti įgyvendinti.

Visų pirma galima pažymėti mėginimus sustiprinti pajėgumus ir grąžinti kovinę vertę 1-ajai tankų kuopai, apginkluotai „Renault FT 17“ tankais. Šiuo klausimu 1936 m. karo technikos viršininkui savo pasiūlymus pateikė Šarvuočių rinktinės vadas gen. št. plk. lt. A. Sidabras²²⁶. Pasiūlymo esmę sudarė noras bent dalį prancūziškų tankų perginkluoti prieš-tankiniais pabūklais. Tai buvo būtina dėl to, kad „Renault FT 17“, net ir suremontuotais ir geresnius važiavimo duomenis leidžiančiais pasiekti varikliais, buvo per lėti ir per menkai ginkluoti, taigi kone bejėgiai prieš

²²⁵ Naujas tankų dalių statusas Jungtinėse Valstybėse, *Kardas*, Nr. 10, Kaunas, 1931, p. 155; Prancūzų, anglų, amerikiečių ir rusų tankų statutai, *Kardas*, Nr. 12, Kaunas, 1931, p. 179–185; Prancūzų tankų statuto II ir III dalys, *Kardas*, Nr. 12, Kaunas, 1932, p. 184–186; K. Z. B., Prieššarvinės apsaugos klausimu, *Kardas*, Nr. 17, Kaunas, 1936, p. 450–453; V. N., Tankų panaudojimas pagal naują anglų lauko tarnybos statutą, *Mūsų žinynas*, Nr. 8, Kaunas, 1937, p. 228–230; J. lt. Ašmutaitis, Vengrų pažiūros į tankelių panaudojimą, *Mūsų žinynas*, Nr. 4, Kaunas, 1938, p. 631–636.

²²⁶ 1936-05-14 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 33.

greitesnes ir sunkiau ginkluotas kovos mašinas, nuo kurių jie negalėjo nei pabėgti, nei apsiginti²²⁷. Be to, 1-ajai tankų kuopai iki visos sudėties (16 kovos mašinų) trūko 4 tankų. Todėl Šarvuočių rinktinės vadas pasiūlė įsigyti 9 arba 6 „Renault FT 17“ (jei būtų įmanoma tai padaryti sumokant dvigubai ar trigubai mažiau nei už panašius „greituosius“ tankus), ginkluotus prieštankiniais pabūklais²²⁸. Atsižvelgiant į įsigytųjų mašinų skaičių, tai leistų 1-ojoje tankų kuopoje suformuoti arba tris kautynių būrius ir vieną rezervo būrį (visuose būtų po 5 tankus), arba tris visos sudėties kautynių būrius su dar dviem tankais kuopos rezerve. Bet kuriuo atveju kuopoje dar buvo viena kovos mašina, skirta padalinio vadui, o kiekvienas tankų būrys turėjo turėti ne mažiau kaip du tankus, ginkluotus prieštankiniais pabūklais, kai likusieji ginkluoti senąja sunkiųjų kulkosvaidžių ginkluote. Negana to, siekiant dar labiau sutaupyti, buvo siūloma pasidomėti, ar nebūtų įmanoma įsigyti pirkinio dalimis, kad vėliau būtų galima jas sumontuoti Šarvuočių rinktinės dirbtuvėse²²⁹.

Tų pačių metų rudenį gen. št. plk. lt. A. Sidabras karo technikos viršininkui pateikė dar vieną, jau platesnį, raportą, kuriame pristatė ambicingesnę, tačiau, jo manymu, būtiną Lietuvos kariuomenės šarvuočių pajėgų stiprinimo būdą²³⁰. Visų pirma atkreipiamas dėmesys, kad suintensyvėjo valstybių ginklavimosi procesas, kurio sudėtine ir viena svarbiausių dalių yra investicijos į karo aviacijos, motomechanizuotųjų pajėgų, priešlėktuvinės ir prieštankinės apsaugos plėtrą ir tobulinimą. Savo raporte Šarvuočių rinktinės vadas norėjo atkreipti dėmesį būtent į priešišku motomechanizuotųjų pajėgų, ypač atsižvelgiant į dviejų galingų ir nedraugiškų Lietuvai kaimyninių valstybių (turėta omenyje Lenkija ir Vokietija) keliamą grėsmę ir būdus jai pasipriešinti²³¹. Pirmiausia konstatuota, kad Lietuvos kariuomenė yra prastai pasirengusi prieššarvinės apsaugos srityje. Svarbiausia, kad, rinktinės vado nuomone, kariuomenė neturi nieko, kas galėtų efektyviai sustabdyti į krašto gilumą prasiveržusius prieš motomechanizuotuosius junginius, galinčius padaryti ypač

²²⁷ Ten pat, l. 33.

²²⁸ Ten pat, l. 33.

²²⁹ Ten pat, l. 33.

²³⁰ 1936-11-19 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 120–121.

²³¹ Ten pat, l. 120.

daug nuostolių, jei tai atsitiktų dar nesibaigus Lietuvoje mobilizacijai.

Kariuomenės daliniuose prieštankinių pabūklų turėta nedaug ir tie patys buvo nepakankamai judrūs, kad jais būtų galima suspėti užkirsti kelią šiai grėsmei, o pasyviosios užtvaros, t. y. inžinerinės kliūtys, greitai judančių motomechanizuotųjų dalinių galėjo būti palyginti nesunkiai apeitos²³².

Todėl, gen. št. plk. lt. A. Sidabro įsitikinimu, kariuomenei veikiant plačiuose frontuose, vienintelė šių itin svarbią užduotį galėtų atlikti tik sava motomechanizuotoji rinktinė. Jos formavimas ir jai reikalingos technikos įsigijimas turi tapti prioritetiniu valstybės ginklavimosi programos punktu²³³. Ši rinktinė turėtų būti kariuomenės rezervinis junginys, naudotinas prasiveržusiems prieš junginiams, taip pat ir motomechanizuotiesiems, kontratakuoti. Šarvuočių rinktinės vado siūlomą motomechanizuotąjį junginį turėjo sudaryti: 1) štabas, 2) ryšių ir žvalgybos kuopa (apie 18 motociklų su priekabomis, iš kurių kai kurie būtų iš dalies šarvuoti ir ginkluoti kulkosvaidžiais, taip pat keli sunkvežimiai), 3) pėstininkų batalionas, judantis didesnio pravažumo pusiau šarvuotais sunkvežimiais, 4) trys tankų kuopos, iš kurių viena būtų aprūpinta mažiausio svorio tankais, ginkluotais tik kulkosvaidžiais (pvz., VCL), o dvi – 6–8 t tankais, ginkluotais prieštankiniais pabūklais ir kulkosvaidžiais, 5) motorizuotoji artilerijos baterija (pageidautina, 105 mm haubicų), 6) motorizuotoji šešių prieštankinių pabūklų kuopa, 7) motorizuotasis priešlėktuvinių kulkosvaidžių būrys, 8) priešcheminės apsaugos būrys, 9) logistikos padaliniai²³⁴.

Toks visiškai ratine ir vikšrine karo technika aprūpintas ir įvairias sausumos pajėgų rūšis jungiantis dalinys turėjo sugebėti palyginti greitai įveikti didelius atstumus (net ir kai nėra gerų kelių), staigiai stoti į mūšį ir sėkmingai kovoti kad ir su gausesnėmis prieš pajėgomis²³⁵. Pažymėtina, kad Šarvuočių rinktinės vado propaguojama motomechanizuotoji rinktinė turėjo būti naujas, nuolatinės sudėties kariuomenės dalinys, aprūpintas pažangesne karo technika, o ne improvizuotai suformuotas, staiga prireikus, iš esamų junginių.

²³² Ten pat, l. 120.

²³³ Ten pat, l. 120.

²³⁴ Ten pat, l. 121.

²³⁵ Ten pat, l. 121.

Pastarasis variantas, gen. št. plk. ltn. A. Sidabro manymu, būtų nepasiteisinęs, nes tuo metu kariuomenė stokojo kai kurių šiai rinktinei reikalingų specialių junginių, tinkamos karo technikos, parengtų veikti tokio dalinio sudėtyje žmonių²³⁶. Šią nuomonę iš dalies patvirtino per 1935 m. pratybas pirmą kartą kariuomenėje improvizuotai iš įvairių sausumos pajėgų rūšių (įskaitant ir VCL būrį) suformuotos motomechanizuotosios rinktinės veiksmų išvados, kuriose pažymėta, kad šioms pajėgoms vadovaujantys vadai turi turėti atitinkamo darbo patirties, o ne improvizuoti²³⁷. Šarvuočių rinktinės vadas norėjo matyti kariuomenės sudėtyje bent tris papildomas tankų kuopas, iš kurių dvi būtų tokios, kokių iki tol labiausiai trūko, – aprūpintos lengvaisiais tankais, ginkluotais galingesne ginkluote ir geriau šarvuotais, bet kartu gebančiais judėti dideliu greičiu ir galinčiais veiksmingai kovoti su priešo šarvuotąja technika. Tiesa, seniau suformuotos Šarvuočių rinktinei priklausančios tankų kuopos neturėjo įeiti į motomechanizuotojo junginio sudėtį, o, kaip anksčiau, remti pėstininkų ir kavalerijos dalinius²³⁸.

1937 m. kovą karo technikos viršininkas brg. gen. K. Popeliučka savo ruožtu pateikė raportą kariuomenės vadui, parengtą pavedus apsvarstyti tuo metu daug svarstymų sukėlusį naujų tankų pirkimo klausimą, to meto tankų taktines savybes ir naudojimo galimybes²³⁹.

Remdamasis savo surinkta medžiaga, brg. gen. K. Popeliučka išsamiai nušvietė tankų konstrukcijos raidos tendencijas nuo Pirmojo pasaulinio karo iki pat 1936 m. pabaigos, pabrėždamas, kad ši karo technikos rūšis buvo nuolat tobulinama ir stiprinama. Apibendrindamas jis nurodė, kad aptariamuoju laikotarpiu tankai buvo kone visuotinai skirstomi į keturias grupes: tanketes, lengvuosius, vidutinius ir sunkiuosius tankus. Pirmųjų dviejų grupių kovos mašinos dėl mažų gabaritų ir didelio greičio labiausiai tiko žvalgyboje, taip pat, turint galingesnę ginkluotę, kitų kariuome-

²³⁶ Ten pat, l. 121.

²³⁷ Su motomechanizuota rinktinėle Gaižiūnų poligono linkui, *Kardas*, Nr. 7, Kaunas, 1935, p. 157; Su motomechanizuota rinktinėle Tartoko kryptimi, *Mūsų žinynas*, Nr. 122, Kaunas, 1935, p. 509–513.

²³⁸ 1936-11-19 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 828, ap. 1, b. 109, l. 121.

²³⁹ 1937-03-23 Karo technikos viršininko raportas kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 524, l. 7–6 a. p.

nės dalių paramai, prieš apėjimo manevrams vykdyti. Vidutiniai tankai, visapusiškai suderinti: turintys gana galingą ginkluotę, patikimą šarvinę apsaugą ir pasižymintys greičiu ir manevringumu, buvo universaliausi, kadangi kovos lauke galėjo sėkmingai kovoti su visomis galimomis grėsmėmis (taip pat ir kitais tankais), atlikti tiek įvairių ginklo rūšių paramos, tiek savarankiškas puolamąsias užduotis. Geriausiai šarvuoti ir ginkluoti (bet ir brangiausi) sunkieji tankai pirmiausia buvo skirti stipriai įtvirtintoms prieš gynybos pozicijoms pralaužti²⁴⁰.

Vertindamas, kokių naujų tankų modelių reikėtų Lietuvos kariuomenei, karo technikos viršininkas iškart atmetė dėl didelės kainos sunkiųjų ir sunkesniųjų vidutinių tankų įsigijimo galimybę. Kartu jis pažymėjo, kad tuo metu kariuomenės naujais pirkiniais – lengvieji tankai (turėti omenyje VCL) dėl riboto veiksmingumo kulkosvaidžių ginkluotės labiausiai tinka žvalgybai ir kovai su riboto pajėgumo priešu, tačiau visiškai negalėtų pasipriešinti geriau ginkluotai šarvuotajai technikai²⁴¹.

Tokią pat išvadą dėl ribotų šio tipo karo technikos kovinių pajėgumų leido daryti ir tuo metu vykusio Ispanijos pilietinio karo eigą sekusiųjų įžvalgos²⁴². Atsižvelgus į Lietuvos valstybei priimtinausios kainos ir kariuomenės prieššarvinių pajėgumų stiprinimo būtinybės aspektus, siūlyta siekti įsigyti naujų, geriau šarvuotų ir ginkluotų lengvųjų arba jiems techniškai artimų lengvesnio tipo vidutinių tankų.

Konkretindamas savo siūlymą, karo technikos viršininkas nurodė, kad naujoji technika turėtų būti 6–7 t svorio, ginkluota mažiausiai vienu 20–37 mm pabūkle (jei galima, kartu su kulkosvaidžiu), turėti 13–20 mm storio šarvus ir, pageidautina, radijo ryšio įrangą, gebėti pasiekti 40–50 km/val. greitį, įveikti 1,7–1,9 m pločio griovius. Nors raporte ir nebuvo kalbama apie konkrečius planuojamų įsigyti tankų skaičius, pažymėtina, kad brg. gen. K. Popeliučka norėjo, kad kiekvienas tankų būrys taptų mišrios sudėties junginiu, kuriame šalia trijų lengvųjų tankų, jau esančių kariuomenės ginkluotėje ir ginkluotų tik kulkosvaidžiais, atsirastų du naujos konstrukcijos ir geriau ginkluoti lengvieji tankai. Tokie sustiprintos sudėties junginiai turėjo leisti laisviau ir lanksčiau juos panau-

²⁴⁰ Ten pat, l. 7–6.

²⁴¹ Ten pat, l. 6–6 a. p.

²⁴² Lt. Čyžas, Tankai ispanų pilietiniame kare, *Mūsų žinynas*, Nr. 10, Kaunas, 1937, p. 487–488.

doti platesnėms nei iki tol kovinėms užduotims vykdyti²⁴³. Tuo pat metu, sekant užsienio karišką spaudą, pastebėta, kad tiek mažosios, tiek didžiosios valstybės, planuojančios gaminti ar įsigyti tankų, ypatingą dėmesį kreipė būtent į panašios konstrukcijos, kokią apibūdino brg. gen. K. Popeliučka, gana universalios paskirties lengvuosius tankus. Apskritai būtent lengvieji tankai (kuriuos, atsižvelgiant į techninių charakteristikų skirtumus, dar galima suskirstyti į kelias smulkesnes grupes) aptariamuoju laikotarpiu sudarė didžiausią Europos kariuomenių šarvuotųjų pajėgų dalį. Tokie tankai, ypač mažosioms valstybėms, buvo bene parankiausi dėl pirkimo ir eksploatacijos kainų ir kartu apčiuopiamai sustiprino kovinius pajėgumus²⁴⁴. Todėl manytume, kad Lietuvos kariuomenės įsigyti „Vickers-Carden Loyd“ iš principo atitiko bendrąsias tuometes šarvuotųjų pajėgų plėtros tendencijas, tačiau, deja, nepadėjo išspręsti prieššarvinių priemonių pajėgumų sukūrimo Lietuvos tankų pajėgose klausimo.

Bene ambicingiausią ir labiausiai išplėtotą Lietuvos kariuomenės šarvuotųjų pajėgų plėtros planą savo 1938 m. balandžio raporte karo technikos viršininkui pasiūlė Šarvuočių rinktinės vadas gen. št. plk. lt. A. Sidabras²⁴⁵. Jo nuomone, Lietuva gerokai atsilieka nuo daugumos kitų valstybių šarvuotųjų kovos mašinų (tankų ir šarvuočių) ginkluotosiose pajėgose nuošimčiu. Todėl reikia siekti daugiau jų įsigyti, kad kiekviena karo metu mobilizuota pėstininkų divizija ar brigada turėtų bent po vieną tankų kuopą, kiekvienas kavalerijos pulkas – po vieną mišrią šarvuočių ir tankų kuopą, kiekviena divizijos lengvoji rinktinė (DLR, pirmiausia žvalgybai skirtas, mobilizuojamas dalinys) – po vieną lengvųjų tankų būrį.

Tuo metu mobilizuotos Lietuvos kariuomenės sausumos pajėgų pagrindą turėjo sudaryti 4 pėstininkų divizijos, 2 pėstininkų brigados (kiekvienas iš šių šešių dalinių turėjo turėti, be kita ko, po vieną DLR) ir 3 kavalerijos pulkai²⁴⁶. Tiesa, suprasdamas, kad dėl Lietuvos ekonominės padėties neįmanoma greitai taip išplėsti šarvuotųjų pajėgų,

²⁴³ 1937-03-23 Karo technikos viršininko raportas kariuomenės vadui, *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 524, l. 6 a. p.

²⁴⁴ A. S., Tankai ir prieštankinė apsauga, *Mūsų žinynas*, Nr. 4, Kaunas, 1937, p. 457–458, 460–461.

²⁴⁵ 1938-04-22 Šarvuočių rinktinės vado raportas karo technikos viršininkui, *LCVA*, f. 929-S, ap. 5, b. 448, l. 35–36.

²⁴⁶ Ten pat, l. 35.

gen. št. plk. lt. A. Sidabras savo raporte pirmiausia pasiūlė kiek kuklesnį šio plano variantą, perpus sumažinantį pėstininkus turinčių remti kovos mašinų skaičių.

Šios sudėties Lietuvos kariuomenė karo metu turėjo turėti mažiausiai 3 lengvųjų tankų kuopas pėstininkų divizijų paramai vykdyti, 2 lengvųjų tankų kuopas, skirtas išskirstyti būriais šešioms DLR, 2 lengvųjų tankų kuopas ir 1 šarvuočių kuopą kavalerijos pulkų paramai užtikrinti²⁴⁷. Tuo metu kariuomenės arsenale buvusios šarvuotosios technikos kiekis gerokai skyrėsi nuo to, kurio pageidauta: pėstininkų paramai – viena ne visos sudėties lengvųjų tankų (turimi omenyje „Renault FT 17“) kuopa, bendrai DLR ir kavalerijos pulkų paramai – iš viso dvi lengvųjų tankų (VCL) kuopos ir pusė šarvuočių kuopos. Taigi, Šarvuočių rinktinės vado nuomone, iki modernios kariuomenės lygį atitinkančio šarvuotosios technikos kiekio Lietuvai trūko 32 lengvųjų tankų (dalis jų tuo metu jau buvo užsakyti Čekoslovakijoje) pėstininkų paramai užtikrinti, 32 lengvesnio modelio lengvųjų tankų (galbūt tokių kaip VCL) ir 6 lengvųjų žvalgybos šarvuočių kavalerijos ir DLR paramai vykdyti²⁴⁸.

Taikos metu, kad būtų patogiau mokyti, aprūpinti ir tvarkyti mobilizacijos reikalus, iš visų šių šarvuotųjų padalinių siūlyta sudaryti šarvuotąjį pulką, formuotiną išplėtus Šarvuočių rinktinę²⁴⁹. Tiesa, kad šio dalinio sudėtis taikos metu pernelyg neišsiplėstų – neviršytų Šarvuočių rinktinės etatų ir neišaugintų su tuo susijusių išlaidų, dalis kuopų turėjo būti kadrinės (t. y. taikos metu ne visos sudėties, papildomos tik mobilizacijos metu rezervo kariais). Tad siūlomą šarvuočių pulką turėjo sudaryti: 1) štabas, 2) 1-asis tankų batalionas, skirtas pėstininkų dalinių paramai užtikrinti ir susidedantis iš vienos visos ir dviejų kadrinių tankų kuopų, 3) 2-asis šarvuotasis batalionas, skirtas kavalerijos pulkam remti ir susidedantis iš vienos lengvųjų tankų kuopos, vienos šarvuočių kuopos ir kadrinės lengvųjų tankų kuopos, 4) 3-iasis tankų batalionas, skirtas divizijų lengvosioms rinktinėms remti ir susidedantis iš vienos įprastos ir vienos kadrinės lengvųjų tankų kuopos. Aptartoji struktūra, gen. št. plk. lt. A. Sidabro manymu, turėjo atitikti Lietuvos kariuomenės

²⁴⁷ Ten pat, l. 35.

²⁴⁸ Ten pat, l. 35–35 a. p.

²⁴⁹ Ten pat, l. 35 a. p.

šarvuotųjų pajėgų būtinąjį minimumą²⁵⁰.

Nepasitikėjimo ir abejonių dėl Lietuvos kariuomenės tankų pajėgų kovinių pajėgumų ir tolesnio jų plėtojimo perspektyvumo kilo 1939 m. rugsejo 1 d. Europoje prasidėjus Antrajam pasauliniam karui. Šių abejonių šaltiniu tapo pirmojo šiame kare ginkluoto konflikto tarp nacistinės Vokietijos ir kaimyninės Lenkijos patirtis ir remiantis ja padarytos išvados. Lietuvos kariuomenės štabo I skyrius dar tais pačiais metais pateikė savo išvadas apie tuomet jau Lenkijos sutriuškinimu pasibaigusį karą su Vokietija ir, įvertinęs pagrindinius ginkluotojo konflikto aspektus, kariavusių šalių strategiją ir taktiką, pateikė savo siūlymus ir rekomendacijas, kaip, atsižvelgiant į naujojo karo diktuojamas sąlygas, reikėtų pertvarkyti įvairius Lietuvos kariuomenės ir atskirų jos ginklo rūšių veiklos aspektus²⁵¹.

Pirmiausia buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad abiejų potencialių Lietuvos priešų – Vokietijos ir Sovietų Sąjungos – galimi karo veiksmai turėjo būti pagrįsti gausių ir sutelktų šarvuotųjų ir motomechanizuotųjų dalinių naudojimu giliems prasiveržimams į priešo užnugarį vykdyti, siekiant apėiti ir galiausiai apsupti techniškai silpnesnes, todėl ne tokias paslankias oponuojančias pajėgas (pavyzdžiui, Lietuvos kariuomenę)²⁵². Įsitikinęs, kad sėkmę kovos lauke tankai galėjo lemti tik sutelkti į didesnes pajėgas (taip, kaip juos naudojo Vokietijos kariuomenė), Štabo I skyrius neigiamai vertino tolesnę Lietuvos tankų pajėgų plėtrą²⁵³. Remiantis šiuo požiūriu, Lietuvai derėjo visiškai atsisakyti naujų tankų įsigijimo programų, kadangi ji finansiškai niekada neišgalės įsigyti jų tiek, kad galėtų leisti sėkmingai priešintis galimų priešų šarvuotosioms pajėgoms. Užuoat tai darius, reikėtų lėšas investuoti į gerokai pigesnius už tankus prieštankinius artilerijos pabūklus ir jais sustiprinti prieššarvinius pajėgumus. O tankai įvertinti (kaip ir karo aviacija) kaip per brangi Lietuvai karo technikos rūšis, kuri, negalint įsigyti reikiamo kiekio, neduos apčiuopiamos naudos, o jau kariuomenės turimi tankai gali būti naudingi tik ginantis už gamtinių kliūčių ir remiant pėstininkų divizijas²⁵⁴. Tiesa, karinėje spaudoje pasirodė

²⁵⁰ Ten pat, l. 35 a. p. -36.

²⁵¹ 1939 m. Kariuomenės štabo I skyriaus referavimas, LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1134, l. 38–45.

²⁵² Ten pat, l. 38–39.

²⁵³ Ten pat, l. 40.

²⁵⁴ Ten pat, l. 40.

anoniminio Lietuvos šarvuotųjų pajėgų atstovo nuomonė, prieštaraujanti tokioms kategoriškoms išvadoms²⁵⁵. Autorius teigė, kad net ir techniškai silpnesni ir į ne tokius didelius vienetus sutelkti tankai (su sąlyga, kad bus atitinkamai apginkluoti), sumaniai naudojami, gali gintis nuo gausesnių prieš šarvuotųjų pajėgų ne prasčiau už prieštankinius pabūklus.

Be to, tankai pranoko pastaruosius savo mobilumu, universalumu (gebėjimu greitai reaguoti į besikeičiančią padėtį kovos lauke, atlikti kur kas daugiau kovinių užduočių) ir puolamuoju potencialu, būtinu visapusiškiems motomechanizuotiesiems daliniams²⁵⁶. Lietuvos karinės vadovybės norą ir toliau stiprinti tankų pajėgas liudijo ir 1939 m. pabaigoje – 1940 m. pradžioje pareikštas pageidavimas (kuris, tiesa, taip ir liko neįgyvendintas) iš Sovietų Sąjungos įsigyti 20, o vėliau – 32 lengvuosius tankus T-26, ginkluotus 37 mm pabūklais²⁵⁷.

Naujasis Šarvuotųjų rinktinės vadas gen. št. plk. ltn. Pranas Grebliauskas 1940 m. pradžioje pateikė naujų savo vadovaujamo dalinio taikos ir karo metų etatų projektą²⁵⁸. Juo, be kita ko, buvo siekiama išplėsti Šarvuotųjų rinktinės sudėtį ir labiau pritaikyti dalinį to meto kovos lauko sąlygoms. Visų pirma, planuojant įsteigti batalionų vadų pareigybes, pabrėžta, kad tankų naudojimui smulkiais padaliniais karo sąlygomis galint pasirodyti neefektyviam, teko numatyti galimybę iš Šarvuotųjų rinktinės stipresnių padalinių karo atveju suformuoti kovinį tankų batalioną, kurio parengimu turėjo būti rūpinamasi dar taikos laikotarpiu²⁵⁹. Nors raporte tai ir nebuvo akcentuota, galima daryti prielaidą, kad šiuo pasiūlymu bandyta bent iš dalies įdiegti tankų naudojimo didesniais, sutelktais daliniais principą. Tam turėjo pagelbėti ir į rinktinės sudėtį numatyti įtraukti du, rinktinės vado manymu, būtini padaliniai – priešlėktuvinė kuopa ir inžinierių (pionierių) būrys. Pirmasis iš jų turėjo būti atsakas į Vokietijos ir Lenkijos karo metu aiškiai suvoktą karo aviacijos grėsmę sausumos vienetams. Be priešlėktuvinės apsaugos tankų junginių veiklai grėsė būti pa-

²⁵⁵ Šarvuotininkas, Dėl straipsnio „Lenkijos katastrofos priežastys ir vokiečių-lenkų karo pamokos“, *Kardas*, Nr. 3, Kaunas, 1940, p. 65–67.

²⁵⁶ Ten pat, p. 66–67.

²⁵⁷ A. Pociūnas, A. Stolarovas, *Tankai Lietuvos kariuomenėje 1924–1940 m.*, p. 28.

²⁵⁸ 1940-01-23 Gen. št. plk. ltn. P. Grebliausko raportas karo technikos viršininkui, LCVA, f. 828, ap. 1, b. 230, l. 5–6.

²⁵⁹ Ten pat, l. 5.

ralyžiuotai. O inžinierių būrys turėjo užtikrinti tankų dalinių mobilumą, šalindamas kliūtis jų kelyje, atlikti ardymo, sprogdinimo ir kitokias inžinerinių kliūčių naikinimo užduotis. Abu šie padaliniai organiškai turėjo priklausyti Šarvuočių rinktinei ir būti joje rengiami dar taikos metu²⁶⁰.

Pirmieji konkretūs svaresni sprendimai Lietuvos tankų pajėgų stiprinimo klausimu buvo priimti 1937 m. pirmojoje pusėje. Tų pačių metų pradžioje komisija, sudaryta iš Karo technikos tiekimo skyriaus viršininko plk. ltn. inž. Vinco Broniaus Aleksandravičiaus (pirmininko), to paties skyriaus plk. ltn. P. Masiulio ir ltn. Albino Griškevičiaus, karo technikos viršininko įsakymu apsvarsčiusi 8 t svorio lengvųjų tankų pirkimo galimybes, rekomendavo įsigyti čekų firmos „Českomoravska-Kolben-Danek“ (ČKD) siūlomą tanką TNH-L, kuriame galėjo tilpti 3–4 žmonių įgula, turintį 150–170 AG variklį, iki 25 mm storio šarvus ir ginkluotą vienu pabūkle ir dviem kulkosvaidžiais²⁶¹. Didžiausias šio modelio konkurentas, regis, buvo švedų gamybos „Landsverk 60“ tankas. Tiesa, komisija įvertino, kad čekoslovakiškoji kovos mašina kai kuo pranoko konkurentą: jos šarvinė apsauga buvo tvirtesnė, tankas sklandžiau įveikdavo kliūtis (griovius, įkalnes), jame buvo daugiau vietos įgulai, patogesnės pavarų perjungimo ir vairavimo sistemos, galų gale jis buvo pigesnis. Kitais atžvilgiais abi konstrukcijos buvo apylygės²⁶².

Prie tokios pat rekomendacinės išvados minėta komisija, tik papildyta dar vienu nariu – Šarvuočių rinktinės mjr. Alfonsu Jančiu, priėjo ir 1937 m. kovo mėn., dar kartą svarstydamą šešių užsienio tankų gamintojų pasiūlymus²⁶³. Naujajai karo technikai buvo keliami šie principiniai reikalavimai: 1) ginkluotė, susidedanti mažiausiai iš vieno pabūklo ir vieno kulkosvaidžio, 2) atsparūs automatiniai prieššarvinių pabūklų iki 20 mm kalibro šūviams iš 300 m atstumo priešakiniai šarvai, 3) trijų žmonių įgulai įrengtos vietos, 4) didelis greitis, geras manevringumas ir pravažumas. Pasak komisijos, geriausiai visus šiuos reikalavimus vėl atitiko firmos ČKD tankas LTL, kurį ir siūlyta įsigyti²⁶⁴. LTL buvo specialiai Lietuvai skirtas tanko modelis, kurį čekoslovakų firma suprojektavo pa-

²⁶⁰ Ten pat, l. 5–5 a. p.

²⁶¹ 1937-01-09 Komisijos aktas, LCVA, f. 1364, ap. 3, b. 203, l. 171–172.

²⁶² Ten pat, l. 171–172.

²⁶³ 1937 03 23 Komisijos aktas, LCVA, f. 1364, ap. 3, b. 203, l. 174–174 a. p.

²⁶⁴ Ten pat, l. 174–174 a. p.

gal lietuvių pageidavimus modifikuodama tanką TNH²⁶⁵.

1937 m. gegužės 26 d. Lietuvos kariuomenė su kompanija ČKD pasirašė 21 naujos konstrukcijos tanko ir atsarginių dalių jiems pirkimo už 12,9 mln. čekų kronų sutartį²⁶⁶. 1939 m. sausio mėn. į Lietuvą išbandyti buvo pristatyti dviejų tankų modelių prototipai – pagal lietuvių pageidavimus suprojektuotas LTL ir Šveicarijos kariuomenei skirtas LTH. Galiausiai tų pačių metų kovo 10 d. po šių tankų prototipų bandymų Lietuvos atstovai nusprendė pasirinkti ne specialiai Lietuvai sukurtą LTL, o pastarajam techninėmis savybėmis kiek nusileidusį, tačiau paprastesnį variklį turintį LTH, kurio prototipo pagrindu turėjo būti sukonstruotas naujas, patobulintas lengvojo tanko modelis LLT²⁶⁷.

Pagal 1939 m. liepos 1 d. parengtą ir tų pačių metų gruodžio 29 d. Lietuvos Vyriausybės patvirtintą 1937 m. sutarties su ČKD pataisą, daugiausia susijusią su techninėmis tankų gamybos sąlygomis, Čekoslovakijos firma įsipareigojo visus tankus pagaminti ir paruošti priėmimui per devynis mėnesius nuo 1939 m. balandžio 20 d., kai turėjo būti pradėta serijinė LLT gamyba²⁶⁸. Naujieji Lietuvos kariuomenės tankai LLT turėjo būti 7,5 t svorio, 4,27 m ilgio, 1,98 m pločio, 2,15 m aukščio, gebėti įveikti iki 1,9 m pločio griovius, 0,8 m aukščio stačias kliūtis, 0,9 m gylio vandens kliūtis ir iki 45° statumo įkalnes. Šešių cilindrų, 128 AG, vandeniu aušinami benzininiai varikliai turėjo padėti jiems pasiekti 48 km/val. greitį. Tanko priekinė dalis buvo apsaugota 25 mm, šonai ir galas – 15 mm, viršus ir dugnas – 6–10 mm storio šarvais. Trijų žmonių įgulos valdomas LLT buvo ginkluotas 20 mm kalibro automatiniu pabūkle „Oerlikon“ (turinčiu 255–400 sviedinių atsargą) ir dviem 7,92 mm kalibro kulkosvaidžiais ZB vz. 37 (turinčiais 2600–3000 šovinių atsargą; taip pat buvo numatyta jį apginkluoti 37 mm kalibro pabūkle), aprūpintas teleskopiniu taikikliu ir radijo stotimi. Dalis šių kovos mašinų turėjo papildyti Šarvuočių rinktinės 3-iosios tankų kuopos (kaip minėta, nukentėjusios nuo gaisro Vilniuje 1939 m. rudenį) sudėtį, o likusios – įsilieti į naują, 4-ąją, tankų kuo-

²⁶⁵ D. Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 metais*, p. 240.

²⁶⁶ Ten pat, p. 240–241.

²⁶⁷ Ten pat, p. 242–243; A. Pociūnas, A. Stolarovas, min. veik., p. 23.

²⁶⁸ D. Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 metais*, p. 243–244.

pą²⁶⁹. Vėluojant gamybos darbams, pirmasis iš Lietuvos užsakytųjų tankų LLT buvo išbandytas 1940 m. gegužės pabaigoje – birželio pradžioje, o tų pačių metų liepą buvo surinkti ir sėkmingai išbandyti jau 16 šių tankų. Deja, bet naujųjų tankų gamybai artėjant prie pabaigos, 1940 m. liepos 17 d. paaiškėjo, kad Čekoslovakiją 1939 m. okupavusi Vokietija atšaukė leidimą išvežti pagamintus tankus²⁷⁰. Todėl šių tankų, turėjusių lemti Lietuvos šarvuotųjų pajėgų aukštesnį kokybinį lygį, 1940 m. birželį Sovietų Sąjungos okupuotos Lietuvos kariuomenė jau nesulaukė.

Taigi, kaip matyti, aptariamuoju laikotarpiu Lietuvos karininkai pateikė ne vieną pasiūlymą, kuria linkme toliau reikėtų vystyti kariuomenės tankų pajėgumus. Daugumoje šių planų buvo siūloma siekti kiekybinio ir, svarbiausia, kokybinio tankų pajėgų šuolio, tobulinti jų dalinių organizaciją. Tolesnių darbų šia linkme svarbą diktavo supratimas, kad kariuomenės „Renault FT 17“ ir „Vickers-Carden Loyd“, visų pirma dėl savo ginkluotės, turi rimtų kovinio panaudojimo suvaržymų, be to, būtinai reikėtų šarvuotąsias pajėgas papildyti naujo modelio ir aukštesnio kovinio pajėgumo lygio tankais, galinčiais savarankiškai efektyviai kovoti su vis didesne grėsme tampančia potencialių priešų šarvuotąja technika. Pagrindas teigiamiems pokyčiams šioje srityje įgyvendinti buvo padėtas 1937 m., Lietuvos kariuomenei užsakius čekoslovakų gamybos lengvųjų tankų, kurių pagrindinę ginkluotę jau turėjo sudaryti ne sunkusis kulkosvaidis, bet prieššarvinis pabūklas, o šarvinė apsauga bent iš dalies apsaugoti nuo šių ginklų ugnies. Tiesa, ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje kilusio Antrojo pasaulinio karo metu pademonstruoti nauji karybos būdai sukėlė tam tikrą abejonių dėl Lietuvos šarvuotųjų pajėgų perspektyvų, tačiau bet kuriuo atveju galutinai jų ir kitų Lietuvos kariuomenės pajėgų modernizaciją nutraukė sovietinė okupacija, kai buvo užgropta nepriklausoma valstybė ir sunaikinta jos kariuomenė.

²⁶⁹ A. Pociūnas, A. Stolarovas, *Tankai Lietuvos kariuomenėje 1924–1940 m.*, p. 25–26.

²⁷⁰ D. Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 metais*, p. 245–246.

IŠVADOS

1. XX a. 4-ajame dešimtmetyje, Lietuvos kariuomenei siekiant papildyti tankų pajėgas galingesnėmis kovos mašinomis, du kartus organizavus jų pirkimo konkursus, pavyko įsigyti 32 naujus mažiausio svorio kategorijos (iki 4 t) lengvuosius tankus. Jie buvo pasirinkti daugiausia dėl palankiausios kainos. Naujųjų tankų, atstovaujančių Europos valstybių kariuomenėse aptariamuoju laikotarpiu gana gausiai šarvuotųjų kovos mašinų klasei, buvo geras kainos ir kokybės santykis. Jie dėl savo techninių savybių puikiai tiko numatytoms užduotims atlikti. Be to, renkantis antrą kartą, šie tankai jau buvo išbandyti Lietuvos kariuomenėje, todėl atrodė, kad tai – racionalus pasirinkimas, net ir palyginti, regis, su pranašesniais, tačiau neišbandytais konkurentų modeliais.

2. Lietuvos kariuomenės ginkluotėje buvo „Renault FT 17“ ir „Vickers-Carden Loyd“ priklausė lengvųjų tankų kategorijai ir turėjo daug konstrukcijos panašumų. XX a. 4-ajame dešimtmetyje daugelį šių tankų persekiojo didesnės ar mažesnės techninės problemos, kurias sukeldavo tokios priežastys kaip konstrukcijos susidėvėjimas, jos netobulumai, defektai ar netinkama priežiūra, eksploatacija. Prasta tankų techninė būklė kėlė didelę grėsmę, nes karo atveju daug ar net dauguma šių kovos mašinų tiesiog nebūtų pasiekusios kovos lauko arba nuolat gestų. Tiesa, kariuomenės vadovybė, suprasdama šios karo technikos svarbą ir žinodama, kokia ji brangi, dėjo visas pastangas, kad būtų atliekami atitinkami remonto darbai gerai šių kovos mašinų techninei būklei palaikyti ir joms gražinti į rikiuotę.

3. Sprendžiant tankų padalinių koviniam pajėgumui itin svarbų mokymo klausimą susidurta su tokiomis problemomis kaip nepakankamas į tarnybą priimtų naujokų išsilavinimas, netinkama jų sveikatos būklė ar dėl organizacinių netobulumų atsiradęs mažas galinčių dalyvauti mokymuose karių skaičius, nepakankamos mokymo priemonės, teorinio rengimo spragos. Visa tai, be abejo, atsiliepė tankų padalinių kovinei parengčiai, karių mokymo procesui, tankų techninei būklei. Tiesa, kariuomenės vadovybės pastangomis buvo bandyta mažinti aprūpinimo mokomosiomis priemonėmis ir literatūra problemas. Šaudymo iš tankų pagrindinės ginkluotės programose ir planuose atsispindėjo, kad pagrindiniais Lietuvos kariuomenės tankų taikiniais turėjo tapti priešų gyvoji

jėga ir sunkioji ginkluotė, ypatingas dėmesys kreiptas į taikinių apšaudymą tankams judant ir manevruojant. Nepaisant įvairių su šaudymu iš tankų sunkiųjų kulkosvaidžių susijusių sunkumų, pažymėtina, kad pratybose dalyvavusių karių rezultatai buvo gana geri.

4. Lietuvos kariuomenės tankai buvo dviejų pagrindinių sausumos pajėgų ginklo rūšių – pėstininkų ir kavalerijos – paramos ginklas, skirtas padėti sėkmingai įgyvendinti jiems pavestas kovines užduotis, tad nebuvo numatyta, kad jie visiškai savarankiškai vykdys kovos veiksmus. Siekiant, kad kovos lauke visos ginklo rūšys remtų viena kitą, tankams labai svarbu buvo puolant sulaukti pėstininkų, kavalerijos ar artilerijos ugnies paramos. Bet per pratybas ir kariuomenės manevrus išryškėjo nemažai tankų padalinių kovinio bendradarbiavimo su sausumos pajėgų ginklo rūšimis problemų: kavalerijos ir pėstininkų vadai buvo nepakankamai gerai susipažinę su tankų veikimo pagrindais ir techninėmis savybėmis arba į tai nekreipė dėmesio. Dėl to tankams buvo skiriamos netinkamos užduotys, nesuteikiama reikiama parama, nesuderinamas bendrų veiksmų planas. Tiesa, tikslingas, netikėtas priešui ir suderintas su pagrindinio kovinę užduotį vykdančio dalinio veiksmiais tankų įtraukimas į kautynes pratybose baigdavosi sėkmingai. Pratybų praktika patvirtino, kad sėkmingai tankų veiklai kovos lauke svarbiausia buvo netikėtumo veiksnys, gerai suderintas veiksmų su kitomis kariuomenės ginklo rūšimis planas ir sklandus jo vykdymas.

5. XX a. 4-ojo dešimtmečio antroje pusėje Lietuvos kariuomenės aukšti karininkai pateikė ne vieną pasiūlymą, kaip modernizuoti ir efektyviai stiprinti šarvuotąsias pajėgas. Visus juos, nepaisant skirtingų detalių, jungė bendra mintis, kad Lietuvai reikia įsigyti didesnio kovinio pajėgumo šarvuotųjų kovos mašinų, kadangi kariuomenės turimi tankai dėl savo nepakankamai galingos ginkluotės, neleidžiančios efektyviai kovoti su priešo šarvuotąja technika, turėjo pastebimų kovinio pajėgumo ir panaudojimo apribojimų. Atsižvelgiant į tai, siūlyta įsigyti naujos konstrukcijos, geriau šarvuotų, pabūklais ginkluotų, manevringų lengvųjų tankų. Dėl to 1937 m. Čekoslovakijoje buvo užsakyta pagaminti būtent šių bendrųjų savybių turinčių tankų LLT, bet jais, deja, papildyti Lietuvos kariuomenės nespėta.

Įteikta 2017 m. spalio 31 d.

LES CHARS DE L'ARMÉE LITUANIENNE ET LEUR RÔLE DANS LES PLANS DE DÉFENSE DE L'ÉTAT DANS LES ANNÉES 30 DU XXE SIÈCLE

Šarūnas VOLUNGEVICIUS
Université Vytautas le Grand

Dans les années 30 du XXe siècle, afin de renforcer ses forces blindés, l'armée lituanienne a réussi en deux fois à acquérir au total 32 chars légers neufs « Vickers-Carden Loyd » de la catégorie de poids la plus légère. Le facteur prix très favorable a eu probablement l'impact le plus important sur leur choix. Les nouveaux chars représentaient la classe, assez nombreuse dans les armées européennes de l'époque, de véhicules blindés de combat à chenilles légers, rapides et manœuvrables, mais relativement peu blindés et armés, ils se distinguaient par un bon rapport qualité-prix, et leurs caractéristiques techniques convenaient bien aux missions qu'ils devaient effectuer. Par ailleurs, acheter ces chars une deuxième fois semblait être le choix le moins risqué car ils avaient déjà été testés dans l'armée.

Les « Renault FT 17 » de construction plus ancienne, déjà dans l'armée lituanienne, et les modèles nouvellement achetés « Vickers-Carden Loyd » appartenaient à la catégorie des chars légers. Dans les années 30, beaucoup de ces chars avaient fréquemment des problèmes techniques plus ou moins importants, provoqués par l'usure de la structure, ses imperfections, des défauts ou une mauvaise maintenance et exploitation des véhicules de combat. Le mauvais état technique des chars et les diverses pannes fréquentes compromettaient sérieusement les capacités des véhicules de combat à fonctionner efficacement non seulement lors des exercices, mais aussi lors d'un éventuel conflit militaire. Il est vrai que, comprenant l'importance et le prix élevé de ce matériel militaire, l'armée faisait des efforts permanents et, dans de nombreux cas, réussit pour résoudre ces problèmes grâce à des travaux de réparation et de maintenance technique appropriés.

Le processus de la formation de militaires particulièrement important pour la capacité de combat des unités de chars était entravé par le niveau éducatif des nouvelles recrues souvent insuffisant, leur état de santé ou le faible nombre de militaires pouvant participer aux exercices qui était déterminé par des défauts d'organisation ainsi que des moyens de formation insuffisants et les lacunes de la préparation théorique. Tous ces problèmes avaient, sans doute, un impact négatif

sur la préparation au combat des unités blindées, par conséquent cela obligeait à faire des efforts pour améliorer la qualité de la formation des militaires des forces blindées. En matière de formation au tir de mitrailleuses lourdes, principal armement des chars de l'armée lituanienne, nous voyons que les principales cibles de ces véhicules de combat devaient être les soldats de l'ennemi et son armement lourd, en mettant l'accent sur le mouvement et les manœuvres des chars lors de l'attaque.

Les chars de l'armée lituanienne étaient une arme de support des deux principales catégories d'armes des forces terrestres, l'infanterie et la cavalerie, qui était destinée à aider ces dernières à effectuer les missions de combat confiées, et ils n'étaient donc pas prévus pour des actions de combat entièrement autonomes. Par ailleurs, il était très important lors d'une attaque que les chars obtiennent le support du feu de l'infanterie, de la cavalerie ou de l'artillerie ou bien un support d'autre nature. Les exercices et les manœuvres de l'armée ont permis de mettre en lumière un certain nombre de problèmes qui apparaissaient dans la coordination des chars avec les principales catégories d'arme, comme une trop faible connaissance par les commandants de la cavalerie ou de l'infanterie des bases du fonctionnement des chars et de leurs caractéristiques techniques, ou une négligence de ces principes. Cela a déterminé que des missions inappropriées étaient affectées aux chars, le support nécessaire n'était pas apporté et des plans d'actions communes n'étaient pas coordonnés. C'est vrai qu'en même temps l'introduction au combat des chars ciblée, inattendue pour l'ennemi et coordonnée avec les actions des autres unités de combat se terminait avec succès dans les exercices. Les exercices confirmaient que, pour une action réussie des chars sur le champ de bataille, le facteur de surprise, un plan d'actions bien coordonné avec les autres forces et son exécution étaient le plus important.

Dans la deuxième moitié des années 30, certains officiers supérieurs de l'armée lituanienne ont fait des propositions pour renforcer les forces blindées. Malgré des détails divergents, elles étaient unies par l'idée que la Lituanie avait besoin de véhicules blindés d'un niveau de capacité de combat plus élevé qui, contrairement aux anciens chars utilisés dans l'armée, seraient capables de combattre efficacement un matériel blindé ennemi similaire. Compte tenu de cela, il a été proposé d'acquérir des chars légers de nouvelle construction, mieux blindés, armés de canons et manœuvrables. À vrai dire, les chars LLT, conformes à ces exigences et commandés par l'armée, n'ont pas eu le temps de rejoindre les forces blindées de la Lituanie.

LITHUANIAN MILITARY TANKS AND THEIR ROLE IN THE NATIONAL DEFENSE PLANS OF THE 4TH DECADE OF THE 20TH CENTURY

Šarūnas VOLUNGEVIČIUS
Vytautas Magnus University

In the 4th decade of the 20th century, the Lithuanian Army, in order to strengthen its tank forces, twice implemented the purchase of 32 new *Vickers-Carden Loyd* light tanks. The most favourable factor for their choice was their price. The new tanks represented the then model of the European armies with a relatively large unit of light, fast, maneuverable but relatively easy armoured and armed combat crawler machines sold by good price-quality ratio, and their technical characteristics were well suited to the tasks they were supposed to perform. In addition, when choosing these tanks for the second time, they had already been tested in the army, and seemed to be the least risky option.

The older *Renault FT 17* which was part of the Lithuanian Army and the newly acquired tanks of the *Vickers-Carden Loyd* model belonged to the category of light tanks. In the 4th decade of 20th century, many of these tanks were haunted by technical problems, both big and small, caused by the wear and tear of a structure, imperfections, defects or improper maintenance and operation of the combat machines. Such poor technical condition of the tanks, and various permanent failures seriously affected the ability of combat machines to function effectively not only during exercises but also during a possible military conflict. What is true, is that the staff of the military forces, understanding the importance and value of the war machines, made great efforts, which in many cases were successful, to solve the problems above by appropriate repair and maintenance work.

The training of soldiers was of particular importance in combating the capabilities of the tank divisions, however, it was hampered by common circumstances such as the low level of education of new recruits, the state of their health or organizational imperfections related to training, including low capacities which allowed participation of only a comparatively small number of soldiers in the training, lack of training means, and gaps in theoretical training. Undoubtedly, all of these problems had a negative impact on the combat readiness of tanks, and motivated efforts to improve the quality

of training soldiers operating the armoured vehicles. Training shooting practice involved heavy machine guns, which were the main ammunition in the tank divisions of the Lithuanian Army, revealed that the main target of these combat vehicles could have been the enemy's living force and its heavy weaponry, and consequently the movement of tanks and manoeuvring during an attack was emphasized.

The Lithuanian Army's tanks were used to support two main types of land forces – infantry and cavalry – in order to help them complete their combat missions and for this reason were not foreseen for fully independent combat action. In addition, it was very important for tanks to receive the infantry, cavalry or artillery fire, and other types of combat support during an attack. The exercises and army maneuvers helped to highlight a number of the problems that arise in the combat cooperation of tank divisions with the other divisions that used the main types of weapons. These problems were the lack of knowledge of cavalry and infantry commanders regarding the basics of operation and technical characteristics of the tanks, and their disregard of them. This led to the inappropriate assignment of tanks, the lack of necessary support, and the lack of coordination of the joint action plan. Meanwhile, the purposeful – and unexpected for the enemy – introduction of combat tanks in fighting, and their actions coordinated with the other combat units proved to be successful during exercises. The military exercises confirmed that successful activities of the tanks in the field were mainly based on the element of unexpectedness, and a well-coordinated plan for action with the other forces, and its implementation.

In the second half of the 1940s, the Lithuanian army's high-ranking military forces officers came up with proposals to strengthen the armoured forces, and despite small differences in opinions, they admitted that there was a need for Lithuania to have armoured combat vehicles representing a higher level of combat capability, which, unlike the forces already in service, would be capable of effectively combating similar armoured vehicles of the enemy. In view of this, it was proposed to purchase the new type light tanks that were better armoured and armed, and maneuverable. *LLT* tanks compliant with the mentioned requirements were ordered by the Army, however, there was not sufficient time to supplement the composition of the Lithuanian armoured forces.